

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Lucy

672

Supp. part. / 1/2/2/2

~~N 24~~

N 24

4424

2009

~~Supp~~

~~N 24~~

N 24

0005

672

22 ~~1127~~

ՄԻՐԱՔ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ

այ.

ԲԱՐԻ ՀՕՐ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

ԳՐԵՑ ԻՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

ԵՒ Ի ԼՈՅՍ ԸՆԾԱՅԵՑԻՆ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐԲ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՒ ՄԿՐՏԻՉ ԷՍԱԵԱՆ

Ի ՆՈՒԷՐ

ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑ ԵՒ ԶԱՐԳԱՅԵԱԼ ՈՐԴԻՈՑ

ՁԵ. 1
7E

367

A 3740 4

Կ. ՊՕԼԻՍ

Ե ՏՊԱՐԱՆԻ Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿՆ

1879

ՅԻՇԱՏԱԿ

ՀՕՐ ՀԱՆԳՈՒՑԵԼՈՅ

ՅԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ

Գ. ԷՍԱԵԱՆ

ԶԱՅՍ ԳՐԱԿԵՐՏ ՄԱՀԱՐՁԱՆ

ԿԱՆԳԵՆ

ՀԱՅՐԱՍԷՐ ՈՐԴԻՔ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՒ ՄԿՐՏԻՉ

ԵՂԲԱՐԻ ՀԱՐԱԶԱՏ

672-2009

12499/38

ԼՅԵԴՕ.

ՈՒՂԵՐԶ

ԱՌ ԳԵՐԱԶՆԻԻ ԵՂԲԱՐՈ Յ. ԵՒ Մ.

ԷՍԱԵԱՆ

ՍԻՐԱՔ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ անուննոր երկա- սիրութիւնս, որ Բարի հօր աշխարհիս կըր- թական դասերը կը համառօտէ իւր մէջ. Ձեր հանդուցեալ հօր յիշատակին կը նուի- րեմ. և այնպէս կը հաւատամ թէ սրտի հա- ճութեամբ կընդունիք. դուք որ նոյն հօր ա- ռաքինութիւնը՝ ժառանգող հարազատ զա- ւակներն էք, եւ գիտէք դուք թէ ի՞նչ էր Ձեր հօր առաքինութեան յատկանիշ: Կասեն թէ նա մեծանձն էր և մեծագործ լինել կը ձըգ- տէր, ժրագործ և աննկուն ոգի մը ունէր, և կը մըցէր աշխարհի բերմանց ու բախտին դէմ:

Հայրանման որդւոց անժխտելի ու բընա- կան պարտիքն է անմուաց և անմահ պահել աշխարհիս յերայ այնպիսի հօր անուն և յի- շատակ: Նա որ մեծաշահ վաճառականու- թեան ասպարէզ մի բացաւ Ձեր առաջ, և մինչ կենդանի էր, իւր կենդանի օրինակով մըցեց ու վարեց զձեզ ի նոյն ասպարէզ. իսկ երբ մեռաւ, ձեզ աւանդ թողուց ու գնաց իւր

գործունէութեան կտակն . արդ գերեզմանի աշխարհէն կսպասէ զի դուք նորա վեհնպատակը պսակէք, եւս քան զեւս յառաջադիմէք ձեր քայլերով և բարեհամբաւ փայլիք :

Ես ուրիշ կերպով չեմ հասկնար ձեր հօր այդ նուիրական կտակին միտք, քան եթէ յառաջադիմել վաճառաշահութեան մէջ . մեծ լինել, և մեծագործել զզգին և հայրենեաց յառաջդիմութեան համար : Ահաւասիկ այս է ճշմարիտ ազգասիրաց մեծագործութեան սլայման և գործ աշխարհիս վերայ :

Այն ընտանի և հիւրասէր մտերմութեան մէջ . զոր ցոյց տուած էք մեզ, ես ճանաչեր եմ և գիտեմ ձեր ազնիւ զգացումն և բարեխորհուրդ ոգին, որ կը սիրէք խօսիլ ու լրսել միշտ ազգային յառաջդիմութեան վերայ, հայրենեաց լուսաւորութեան և բարգաւաճման վերայ :

Եւ արժան է, որ այսպէս լինիք . զի կեսարիոյ մեծանուն Հայոց աշխարհին սերունդն էք դուք . ուր յառաջդիմութեան յարմարագոյն որդիքներ կը ծնին . ուչիմ, քաջամիտ ու կենդանի բնաւորութեամբ :

Գիտեմ, մեր այս դուզնաքեայ երկոց լոյս շատ փոքր է ձեր մեծախոհ նպատակին մօտ,

և կարի նուազ այն մեծալոյս շահին առջեւ, զորմէ կը խօսիք և կը խոստանայք վառել ազգային կրթութեան և լուսաւորութեան տաճարին մէջ իբրեւ փառաց կոթող Էսսեան տանն ու տոհմին և ձեր Հօր յիշատակին :

Եւ ո՞ւր պիտի դնէք և կառուցանէք այդ տաճարին հիմն, ասացէք այժմէն արդեօք Բիւզանդիոնի գագաթան վերայ : Ո՛չ ո՛չ, դորա փորձեր տեսանք, այս տեղի հողը հիմը չի բռներ : Այլ ես խորհուրդ կուտամ ձեզ . կառուցանել ձեր այն բնիկ աշխարհին մէջ, ուր ծնաք դուք և ուր ձեր խանձարուր կապեցին : Այո՛, այժմէն լոյս և կրթութիւն տալ պէտք է այն աշխարհին, որ իւր մանուկներ իբրեւ մի մի բախտ կը ծնի . որ թէ լուսով զարգանան՝ քանի՞ շուտ պիտի բերեն այն աշխարհի յառաջդիմութեան փառաց ազազայն :

Ափսո՛ս, որ կեսարիոյ Հայ որդիք հայրենի բարբառ կորուսին, ուր երբեմն մեր դիւցազն Արամ հրաման կուտար աշխարհին . որայլ և այլ բարբառներ ստրուկ լինին և հայոցի բարբառն իշխէ :

Այլ եւս անցան այն դարեր, լեզուն և կրթութիւն բռնի գաւազանով չի վարիր . արդի աշխարհի վարող գաւազանն՝ միտք և

լոյսն է . դուք որ մեր դարու և մեզ համար անդէն անդաւազան փոքրիկ Արամներ էք , կենդանացուցէք Հայ լեզուն հայրենի աշխարհին մէջ , ազատ օրէնքով և ազատ կրթութեամբ :

Եթէ չխօսիմ և չգրեմ ես : միթէ դուք ինքնին չգիտէ՞ք քաջ , թէ մեր դարում գիրըն ու մտաւորական լոյսն է մարդկային ազգի յառաջդիմութեան միայնակ պայման և ճանապարհ . և ես այդ ճանապարհ հորդող Հայոց անձնանուէր մշակներէն մի փոքրիկ մը շակն եմ , որ կը տքնիմ անդադար ի գիր՝ և գրով լոյս տարածել Հայոց մանուկներու կրթութեան համար : Իմ աշխատութեան պարտիք և բաժինն այս է . որ միայն զգիրն ու բան սպիտակ թղթի վերայ շարեմ . ոսկի և արծաթ չունիմ որ Մամուլին թեւով զայն ի լոյս ածեմ , գրով ու ոսկւով միանգամայն անձնանուէր լինիմ :

Շատ բարի ու լաւագոյն կը համարիմ ես այս աղքատ և անարժաթ վիճակ գրական մը շակներու համար . եթէ մեք գրչին հետ ոսկի եւս ունենայինք , անշուշտ ծոյլ ու պղերդ լինելով կը թողնէինք գիրն ու գրիչ , և միայն ոսկւոյն հետ կը պարապէինք :

Այլ պէտք է յառաջդիմութեան կառք երկու ձեռքով մղենք . ես միայն գիր ունիմ և դուք այն գորութիւնը՝ որ զգիրն ի լոյս կը հանէ . զուգենք զայնս իրարու հետ և միաբան դործենք :

Եւ այսպէս դուք , բարեժառանգ Որդիք , ձեր ազնուական Հօր կտակն ու յիշատակ անմահ կը կացուցանէք աշխարհիս վերայ , երբ Հայոց գրականութեան դաշտին աշխատաւոր մշակները կը քաջալերէք : Առ այս ես միայն Ձեզ շնորհապարտ չեմ մնար . այլ և Հայոց կրթիչ հայրեր և կրթասէր մանուկներ . որք միայն հացով չեն ապրիր , հապա լոյս լոյս կաղաղակեն , գիտելով թէ Հայոց աշխարհի կեանքն ու փրկութիւն գիր և լոյսն է միայն , և ուրիշ ոչինչ :

ԴԱՍ	Ա. Մարդ և Աշխարհ	Երև	1
»	Բ. Տիեզերք, Բնական և Բարոյական Որէնք	»	12
»	Գ. Անհաւասար կեանք մարդկային ընկերութեան	»	23
»	Դ. Իշխանութիւն և հպատակ ժողովուրդ	»	37
»	Ե. Ժողովուրդ և Ազնուականք աշխարհիս	»	62
»	Զ. Աշխատութիւն և Հաց	»	84
»	Է. Ուղիղ Տնտեսութիւն կենաց Հաց և Բան	»	99
»	Ը. Ինքնաշխատ Յառաջդիմութիւն	»	122
»	Թ. Հանճար և Զօրութիւն	»	137
»	Ժ. Երջանիկ և Ապերջանիկ կեանք աշխարհիս	»	155
»	ԺԱ. Բարգաւաճանք և Նուազումն աշխարհիս ազգաց	»	175
»	ԺԲ. Ժամանակ և Պատահարք աշխարհի	»	194
»	ԺԳ. Աւետարան և Ընկերսիրութիւն	»	209

ԲԱՐԵԿԱՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՑ

Դրախտի ընտանիքէն յետոյ, Սիրաք եւ Սամուել անուն նոր երկարաժիւղներս, զոր Հայոց հայրերուն համար գրեցի, դարձեալ ձեզ կը նուիրեմ, ժողովուրդ Հայոց. որոյ նիւթ եւ պարունակութիւն՝ աշխարհիս կեանքի կրթական դասերն են, զորս բարի հայր Սիրաք կաւանդէ իւր զարգացեալ Սամուէլ որդւոյն :

Սիրաք իւր դասերը կը խօսի աշխարհիս բազմադիմի առարկաներու վերայ, եւ Սամուէլ մտադիւր ունի կը դնէ : Սիրաք հայրական եւ ընական սիրով կաւանդէ մարդկային կենաց ամենակարեւոր խրատներ, եւ Սամուէլ որդիական հնազանդութեամբ կընդունի հայրախօս դասերը, որ կը կրթէ ու կը մարդէ զինքն իւր կենաց յառաջդիմութեան յասպարէզ :

Նախադիւրոյն մէջ ցոյց կուտայ Սիրաք. թէ ի՞նչ է մարդն աշխարհիս վերայ եւ ի՞նչ է իւր կոչումն, պարտիք եւ իրաւունք մեր ընկերական կեանքին մէջ, եւ այլն :

Երկրորդին մէջ համառօտիւ կը բացատրէ ընդհանուր տիեզերաց ընական եւ յաւիտենական օրէնքներ. որով օրինակարգ Արարիչն այդ անյեղի օրինաց սանձը իւր ձեռքն առնելով կը կառավարէ վերնաշխարհ եւ մեր ընկալած երկրադունդը : Կը խօսի նա եւ բարոյական օրինաց վերայ, զոր տէր Աստուած Մովսիսին եւ Յիսուսին ձեռքով աւանդեց մար-

գոյն , որպէս զի մարդն եթէ մտնայ իւր խղճին բընական օրէնքն , գէթ յիշէ ու կարգայ Աստուծոյ դըրական եւ գրական օրէնքներ . որ միշտ լոյս կուտան եւ յուշարար լինելով կուղղեն մարդոյն խոտորեալ կեանքը :

Երրորդին մէջ կը խօսի Սիրաք մարդկային ընկերութեան անհաւասար կեանքին վերայ . ընդ որ կարճամիտ ու թերահաւատ մարդիկ մեղադիր կը լինին Աստուծոյ , թէ ինչո՞ւ համար մարդիկ հաւասար կեանք ու բախտ չունին աշխարհիս վերայ . չխորհելով անդիտաբար թէ աշխարհիս վերայ մարդկային ընկերութեան ամրապնդող հզօրագոյն կապն՝ անհաւասարութիւնն է . որ կը կապէ եւ կը վարէ մեր ընկերական կեանքը :

Չորրորդ դասին մէջ կը խօսի աշխարհիս տիրող իշխանութեան եւ հպատակ ժողովուրդին վերայ . երկարաձառելով ցոյց կուտայ , թէ ի՞նչ է իւրաքանչիւրին պարտիք եւ իրաւունք եւ թէ ի՞նչպէս կը զեղծանի իշխանութիւն , երբ ի բաց դնելով օրինաց արդարութիւնը՝ միայն սրով եւ գաւազանով կիշխէ . երկրին բարգաւաճման եւ յառաջդիմութեան ճամբան չի բանար , որ իշխանութեան զօրութիւնն է : Նմանապէս կը զեղծանին հպատակ ազգեր , երբ անաստող կը լինին սահմանադրեալ օրէնքին դէմ :

Մեծապէս եւ առաւել կը սխալին ժողովուրդներ ունայնամիտ յոյսերով , երբ իրենց բաժնին եւ ուժին չափով յառաջդիմութեան ճանապարհ չեն բանար . այլ հեղդամիտ լինելով ամենայն ինչ կառավարութենէն կսպասեն :

Հինգերորդ դասին մէջ նկարագիր կը հանէ Սիրաք աշխարհիս ժողովրդոց եւ ազնուական դասերուն . ցոյց տալով թէ ժողովուրդն է բուն աշխատութեան մայր եւ երկրին կեանք տուող ոգին : Սուրա հետ կը յարէ թէ ճշմարիտ ազնուականութիւն՝ հոգւոյ մեծութիւնն է , եւ թէ նոցա պարտիքն է աշխարհիս վերայ մեծադործել եւ ժողովրդասէր լինել :

Վեցերորդ դասով՝ մարդոյն աշխատութեան եւ աշխատութեամբ հայթայթուած հացին վերայ կը խօսի Սիրաք . յայտնելով թէ հացին ու հարստութեան աղբիւրը երկիրն է , հողն է , եւ զայն բեղմնաւորող մարդոյն աշխատութեան ձեռքն է . մարդ կը չըբաւորի , մուրացիկ կը լինի երբ անաշխատ ձեռքով հաց կը խնդրէ , եւ առանց վարուցանի՝ հնձել կուզէ :

Եօթներորդ դասն աւանդելով Սիրաք , կենաց ուղիղ սնտեսութիւնը կուսուցանէ . յառաջ բերելով թէ անօգուտ է դանձ եւ հարստութիւն երբ դանձատէր հարուստն սնտեսել չգիտէ . եւ խիստ շուտով կսպառի դանձն դանձատունէն , եւ ցորեանը՝ շտեմարանէն : Կը յաւելու նա եւ թէ ուղիղ սնտեսութիւնը գիտէ արդարութեամբ հատուցանել իւր պարտիքը . Կայսերին՝ Կայսեր տալ եւ Աստուծոյն՝ Աստուծոյ , եւ ապա իւր բաժին վայելել :

Ութերորդ դասով ցոյց կուտայ Սիրաք , թէ առանձին մարդոյն եւ թէ աշխարհիս ժողովրդոց մեծաքայլ յառաջդիմութիւն՝ ինքնաշխատութեան զօրաւոր ջանքն է . եթէ կայ բախտ աշխարհիս վերայ , այդ միայն ինքնաշխատութեան ձեռքն է . ով որ հեղդութեան մէջ փակէ իւր ձեռքը՝ բախտն իրմէն

կը խուսափի : Անարժան է այն ձեռք որ առանց աշխատութեան հացը յիւր բերան կը տանի , « Ձեռք որ ոչ աշխատիցեն , կերիցեն մի' » . սուրբն Պօղոս կը պատուիրէ :

Իններորդ դասով կը ճառէ Սիրաք թէ ինչպէս ինքնաշխատութիւն , հանճար եւ ընկերական զօրութիւն այս երեք հզօր դաշնակիցներ միանալով քաղաքակրթեցին զաշխարհ . ինքնաշխատ հանճար ծընաւ դիւտեր , արուեստներ , այլ ընկերական զօրութիւն զարգացոյց . եւ այսպէս այս երեք անդէն դաշնակիցներ աշխարհիս տիրեցին :

Տասներորդ դասով կ'իմաստասիրէ Սիրաք աշխարհիս երջանկութեան եւ ապերջանկութեան վերայ . ցոյց կուտայ բնական փաստերով թէ այդ երկու հակառակ տարերք մարդոյն կենաց հետ միշտ համընթաց կը լինին , եւ թէ կարելի չէ որ մարդ աշխարհիս վերայ միայն երջանկութեան ծաղիկները քաղէ առանց փուշերէն խոցոտուելու :

Մետասաններորդ դասին մէջ քննաբար ցոյց կուտայ Սիրաք . թէ ի՞նչ են այն զօրաւոր ներքին եւ արտաքին պատճառներ , որով աշխարհիս ազգեր կը բարձրանան եւ կը խոնարհին , կը բարգաւաճին եւ կը նուազին : Այս պատճառները սուրբ գրքէն առնելով Սիրաք կը հաստատէ թէ՛ մեղք եւ արդարութիւնն է :

Երկուսասաններորդ դասին կարգը կը խօսի Սիրաք ժամանակի եւ աշխարհիս այլ եւ այլ պատահարներու վերայ : Կը խոստովանի թէ այո՛ , կան աշխարհիս վերայ բնական տարերաց այնպիսի պատա-

հարները , որոց վերահաս զօրութենէն մարդ կարող չէ խուսափիլ : Բայց աշխարհի դէպքերով կը հաստատէ Սիրաք . թէ մարդ մարդոյն՝ առաւել չար եւ մեծազոյն պատահարն է . որոց առաջ շատ նուազ են եւ առ ոչինչ կը համարուին բնական պատահարներ :

Երեքուսասաներորդ գլխով կաւարտէ Սիրաք իւր դասերը , եւ իբրեւ աներկմիտ հաւատացեալ ողեւորուելով կը խօսի Աւետարանի քարոզած ընկերութեան վերայ . առակով եւ օրինակով ցոյց կուտայ թէ մարդոյն ազատ եւ երջանիկ կեանք ընկերութեան մէջն է . ցոյց կուտայ թէ աշխարհիս վերայ տիրող թշուառութեան միայնակ գեղնու դարման ընկերութիւնն է , ցոյց կուտայ նաեւ թէ առանց Աւետարանի ճշմարիտ ընկերութեան որչափ եւ ճգնի քաղաքակրթութիւն՝ կարող չէ մարդոյն ապերջանիկ կեանքը բարւոքել , կամ նորա խռոված ոգւոյն խաղաղութիւն տալ :

Սիրաք , որ Աւետարանին սիրահարն է . միւս դասերուն վերայ իբրեւ գլուխ եւ պսակ հիւսելով կաւանդէ իւր սիրական Սամուէլին , որպէս զի Աւետարանի ընկերութեան դասերն իւր բոլոր կենաց մէջ հոգւով եւ ճշմարտութեամբ ընդունի :

Ահաւասիկ այսչափով բովանդակեցի Սիրաքայ լարի Հօր կրթական դասեր . սիրով կարդացէք , խեղամտելով ի միտ առէք , ո՛վ դուք Հայոց Ժողովուրդ , Հայոց հայրեր , Հայոց դաստիարակներ եւ Հայոց զարգացեալ օրգիքներ :

Առ հասարակ ձեզ համար գրեցի այս պիտանի դասեր . դուք եւս Սիրաքայ հօր բարի օրինակին հե-

տեւելով աւանդեցէք ձեր որդիքներուն . աւանդեցէք ձեր աշակերտներուն , վասն զի զարգացեալ նոր սերունդին համար՝ աշխարհի գիտութիւն եւ մեր ընկերական կենաց դասեր ամենակարեւոր գիտութիւն եւ հմտութիւն են :

Սոսկ դպրոցական ուսումներ բաւական չեն Հայոց զարգացեալ պատանիներուն համար , որ նոր կը թեւակոխեն աշխարհի կենաց շրջանին մէջ . այլ պէտք է զի նոքա Սամուէլի նման ականջ դնելով միշտ բարեխրատ լինին ու յառաջադիմեն դէպ ի լաւագոյն կեանք . որոյ միջոցը մի միայն ուղիղ դաստիարակութեան ձեռքն է , որ կուզէ եւ կը վարէ զլրենք :

Սիրաքն այդ կրթական ձեռք յօրինեց եւ կուտայ Հայոց հայրերուն ձեռքը . թէ սիրաբար ընդունիք , ով դաստիարակ Հայրեր , Սիրաքայ աքնոդ ձեռքն ու գրիչ այլ եւս պիտի շարունակէ իւր բառոյախօս դասեր :

Լուարոյք , մանկուոյք , զխրատ հօր , եւ անսացէք ստանալ զիմաստութիւն . զի պարգէս բարեաց պարգէնեցից ձեզ :

Ձի որդի եղեալ եմ եւ ես հպատակ հօր իմոյ , եւ սիրեցեալ յաջս մօր իմոյ : Որք ուսուցանեին զիս եւ ասեին . հաստատեցի բան մեր ի սրտիքում :

Պահեա զպատուիրանս իմ եւ կեաց . ստացիր զիմաստութիւն , ստացիր զհանճար եւ մի մոռանար :

Մի բողոսք գնա եւ պատասպարեցէ զքեզ . սիրեա գնա եւ պահեցէ զքեզ :

Շուրջ փակեա գնովա , եւ բարձրացուցէ զքեզ . մեծարեա գնա եւ գիրկս արկցէ զքե :

Ձի տացէ զլիտյ բում պսակ շնորհաց , եւ պը սակասն վայելչութեան վերակացու լիցի քեզ :

Առակ Դ. ԳԼ.

Ո՞ հեք անբախտ Արծուի պանդուխտ,
Գու ե՞րբ հանգիստ առցես ի բոյնդ .
Ձի գնայրենիդ տարան յաւար
Վասն ա՞յն շրջիս բախտաւայր :

ՍԻՐԱՔ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ

ԲԱՐԻ ՀՕՐ ԿՐԹԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

— ❦ —
ԴԱՍ Ա.

ՄԱՐԴ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀ

Կնձ հօրս լուարուք,
որդեակք, եւ այնպէս
արարէք. զի ապրես-
լիք . Սիրա ԳԼ. Գ :

ՈՐԴԵԱԿ իմ Սամուէլ, դպրոցի դասերդ
արդէն փոքր 'ի շատէ աւարտեցիր . հասակդ
զարդացաւ և այժմ՝ հասեր ես մինչեւ ութն
և տասն ամ . իբրեւ հայր պարտական եմ ես,
որ աշխարհի ընդհանուր դասերը ես ինքս ա-
ւանդեմ՝ քեզ, թէ ի՞նչ է մարդն աշխարհիս
վերայ, ի՞նչ է իւր ընկերական կեանք, ի՞նչ
է իւր պարտիք և իրաւունք, ի՞նչ է իւր ա-
ռանձին կոչումն, ի՞նչ էր մարդոյն հին կեանք .
և ի՞նչ է արդի կեանք, զոր քաղաքակրթու-
թիւն կը կոչեն . և ի՞նչ են առ հասարակ մար-

դոյն յառաջադիմութեան պայմաններ . ի՞նչ են աշխարհիս վերայ այն բնական և պատահական պատճառներ . որով զմարդն երջանիկ և ապերջանիկ կառնեն : Մի խօսքով աշխարհիս վերայ մարդուն վարած ընկերական կեանքին մի փոքր նկարագիրը պիտի հանեմ քեզ :

Որդեակ իմ, ընտանեկան կեանքին մէջ ծընար և հայրենի տան ու դաւառին մէջ զարգացար . այսուհետեւ կեանքիդ անձուկ շրջանըն ընդարձակելով կը մտնաս աշխարհի լայնածաւալ շրջանին մէջ . քո պարտիքն է աշխարհ և մարդիկ ճանչնալ . և ինչ որ աչքի և մտքի լուսով կը տեսնաս աշխարհիս մէջ՝ առանց դիտելոյ ապշութեամբ չանցնիս . այլ քննես ու հետամուտ լինիս , թէ ի՞նչպէս կը կառավարուի աշխարհ և մարդկային ընկերութիւն :

Եթէ 'ի բնէ և 'ի մօրէ կոյր ծնէիր , ես այս դասերը չէի աւանդեր քեզ , վասն զի առանց աչքի լուսոյ այս աշխարհ և բովանդակ տիեզերք տեսնալու՝ անհնարին կը լինէր , որ ես աշխարհի դասերն աւանդէի քեզ . անհնարին կը լինէր նա և , որ դու միայն մտքի լուսով կարող լինէիր դադարեալ աշխարհիս իրաց դիտութիւնը : Սորա համար կաղաղակէր Յի-

սուսին մի կոյր , « Տէր խնդրեմ զի բացայց » : Դժբաղդ կոյր աչքի լոյս կը խնդրէր , յայտ է թէ աշխարհ և կենդանի կեանք տեսնալու համար էր : Նա իւր կուրութեան մէջ թըշուառ էր , ոչ ինչ չէր տեսնար և ոչ ինչ չէր զգար , ոչ երկինք կը տեսնար լուսագունդ աստղերով , և ոչ երկրագունդ կը տեսնար ծառերով , ծաղիկներով , որպէս զի վայելէր և փառք տար իւր ստեղծողին և օրհնէր աշխարհի Արարիչը :

Իսկ դու , բարեբախտ որդեակ իմ , որ աչքի լուսով ծներ ես , բիւրանդամ ծունր դիր և փառք տուր քո բարերար Ստեղծողին : Երևորհապարտ եղիր նա և քո ծնողին , որ կաշխատի լոյս տալ ու բանալ մտքիդ աչքը , որպէս զի դու երկու լուսով տեսնաս աշխարհ : Մարդի կկան , որ կը չըջին աշխարհիս վերայ , կը տեսնան ու չեն տեսնար . այս մարդիկ մշտաւորական լոյսէն զուրկ են . միայն աշխարհի արտաքին երեսն ստուեր աչքով կը տեսնան , և չգիտեն աշխարհի ներքին կեանք , բընական և բարոյական օրէնքներ , վարիչներ և շարժման զօրութիւններ և այլն :

Ձանադիր եղիր , որդեակ իմ , որ մտաւորական լոյսդ պայծառ լինի , և որչափ պայ-

ծառանայ մտքիդ լոյս՝ այնչափ պայծառ ու պարզ կը տեսնաս աշխարհ և աշխարհի բաները, դու ստուերի նման չես անցներ աշխարհէս և աշխարհս ստուերի նման չես տեսնար. այլ տիրապէս կը տեսնաս թէ ի՞նչ է մահկանացու մարդոյն կոչումն աշխարհիս վերայ, և ի՞նչ է նորա դործ, վախճանն ու նպատակ իւր կենաց մէջ:

Մարդոյն կոչումն և դործ շատ մեծ է աշխարհի վերայ: Աստուած կը ներշնչէ և Մովսէս կը պատմէ թէ մարդ իւր Արարչապետին տիրական պատկերն զգեցած է. և ի՞նչ է այս պատկերին նմանութեան կնիքն, անմահ հոգին, և բանականութիւն, որով մարդն կը զանազանի բոլոր ստեղծական արարածներէն, խօսուն լեզուով բանաւորութեամբ և հանճարով ճոխացած:

Սակայն դու մի՛ այնպէս հասկնար, որ մարդն Աստուծոյ նոյնատիպ, և ամենայնիւ հաւասար ճշգրտահան պատկերն է: Քա՛ւ եթէ այսպէս կարծուի՝ ամբարշտական մեծամտութիւն է, զի մարդն իւր բարերար սկզբունատիպ Արարչին մի ամենափոքրիկ տիպարն է. նորա կատարեալ և անհաս իմաստութեան առաջ՝ մի անդէտ մանուկ է, մինչոյլ է, որ

մշտնջենաւոր լուսէն երկրիս վերայ ձգուած է, և յաւիտենական անմահութեան առաջ մի հողակերտ մահկանացու է: Եւ ի՞նչ համեմատութիւն կայ կաթ մի ջուր Ովկիանոսի ծովուն հետ, և կաթ մի շոշ՝ արեւու համատարած լուսոյն հետ:

Ուստի պէտք է ողջմտութեամբ այսպէս իմանամք, որ մարդն իւր բանականութեան խելքով ու հանճարով խիստ չափաւոր սահմանի մէջ փակուած է, և նորա բարերար Արարչն այնչափ ձիրք ու զօրութիւն շնորհեր է մարդոյն, որչափ կամեցեր է: Այս՝ մարդն այս աշխարհիս հողագնդին վերայ իբրեւ իշխող տիրապետ կարգուած է իւր Արարչապետէն, տիրել բովանդակ երկրին, իշխել ծովուն ու ցամաքին, անասնոց ու թռչնոց. և ինչ որ կան, կը շնչեն ու կը սողան երկրիս վերայ, զորս առ հասարակ մարդոյն հրամանին տակ զբաւ, ինչպէս կը խոստովանի Դաւիթ թէ « Զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ՚ի ներքոյ ոտից նորա » և այլն. . . Աստի կիմանամք և ինչպէս կիմաստասիրեն եկեղեցւոյ վարդապետք. թէ Տէր Աստուած աշխարհիս ամէն բան մարդոյն համար ստեղծեր է, իսկ մարդըն՝ Աստուծոյ համար. որ յաւիտեան օրհնէ

և փառաւորէ իւր Արարիչն . իւր արդար և առաքինի կեանքով որպէս ասէ Յիսուս . « Տեսցեն զգործս ձեր բարիս և փառաւորեսցեն զՀայր » : Սակայն կը յաւելում ասել մանաւաւանդ թէ մարդ՝ մարդոյն համար կարգեր է , զի մարդոյն կեանք ընկերվարական է . մարդն ինքնին առանձին առանձին ոչինչ է , և ոչինչ զանազանութիւն չունի վայրենի կենդանիներէն , որոց բնակութիւն՝ լեռներու խորշեր և անտառներու մէջն է :

Ահաւասիկ այս պատճառաւ կը բարձրանայ մարդոյն կոչումն մեր ընկերական աշխարհին մէջ , և ընկերաբար վարելով իւր կեանքը կը յառաջադիմէ . մինչդեռ անասնոց կեանքնոյն կը մնայ առանց երբէք յառաջդիմութեան : Մարդոյն յառաջադիմութիւն՝ իւր ընկերական կեանքէն է . ապա թէ ոչ՝ մարդն եւս վայրենութեան և անասնոց կարգին մէջ կը մնար , ոչինչ շնորհ չէր իւր լեզուին եւ խօսակցութեան առաւելութիւն՝ երբ նորա միտք ու հոգին վայրենութեամբ թանձրացած լինէր : Մարդոյն ընկերական կեանքէն յառաջ եկաւ աշխարհաշինութիւն . մարդիկ աշխարհիս վերայ տիրապէս տիրեցին և տիրապէս կատարեցաւ Աստուծոյ հրամանն :

Դաւիթ կասէ , թէ Տէր Աստուած տիեզերքի ժառանգութիւն բաժնեց . Երկինքն՝ իւր բաժին առաւ , և Երկիրը՝ մարդոց որդիքներուն ժառանգութիւն տուաւ , և բովանդակ աշխարհ իբրեւ մի դրախտ զարդարելով յանձնեց մարդոյն , որպէս զի գործէ ու պահէ զայն : Յոյց կուտայ Տէր Աստուած թէ՛ մարդն աշխարհիս ազարակին մէջ մի գործաւոր մշակ է . պէտք է անդադար աշխատի արդիւնաւորել զայն , և որչափ ժրագործ լինի զաշխարհ մշակութեամբ , շինութեամբ , գործունէութեամբ արդիւնաւորել , այնչափ աւելի կը վայելէ և կը բարգաւաճի իւր կեանք : *

Այլ դու մի այնպէս ըմբռնե՛ր , որդեակիմ , որ ամենահարուստ մեծատունն Աստուած , աշխարհս իւր հարստութեամբ մարդոյն տըւաւ իբրեւ սոսկ նիւթական կեանք , որ նա աշխատի , վաստակէ , ուտէ և վայելէ միայն երկրին բարեքը :

Եթէ այսպէս լինէր՝ ոչինչ գերազանցութիւն և առաւելութեան շնորհ չէր ունենար մարդն՝ երբ նա սոսկ նիւթական կեանքով ապրէր ինչպէս կապրին անասունք :

Դիտենք , մարդ աշխարհին հետ և նիւթական կեանքին հետ կապուած է , բայց իւր

մեծ կոչումն կը պահանջէ , որ նիւթականին հետ կապէ բարոյական կեանք . և այդ է միայն , որ կը բարձրացնէ մարդոյն պատիւ և արժանաւորութիւնն . ապա թէ ոչ՝ մարդ կը նուաաստանայ ու կը հաւասարի անասնոց :

Ուստի աշխարհիս վերայ մարդոյն կոչումն, պատիւ, փառք, արժանաւորութիւն՝ իւր դործքերու կշիռն է՝ նա ինչ վիճակի մէջ կը լինի թող լինի . նորա նուիրական պարտիքն է ճանչնալ իւր կոչումն , ճանչնալ մարդկութեան վայելուչ կեանք , ճանչնալ նա և թէ ինքն այս աշխարհիս վերայ դիպուածով և ունայնաբար չէ եկեր . այլ մեծամեծ պարտիքներ կատարելու համար ծներ է , քանի որ կեանք ունի՝ պէտք է գործէ . վասն զի մահն ու գերեզման գիշեր կը բերեն , յորում՝ այլ եւս մարդ կարող չէ գործել : Այս աշխարհ մարդոց առաքինութեան ասպարէզն է , ով որ ընթանալ գիտէ՝ նա միայն մըրցանակ կառնու :

Կարգա Սուրբ գիրք , կարգա Հայոց աշխարհի պատմութիւն և տես թէ առաքինի ոգիներ ի՞նչպէս ընթացան : Նոյ իբրեւ այբ կատարեալ՝ արդարութեամբ ընթացաւ՝ մըրցանակն առեց . Աբրահամ հաւատով ընթա-

ցաւ մըցանակն առեց . Յակովբ ժուժկալու թեամբ ընթացաւ՝ մըցանակն առեց . Յովսէփ ողջախոհութեամբ ընթացաւ՝ մըցանակն առեց . Մովսէս Աստուծոյ ժողովուրդին իբրեւ առաջնորդ ընթացաւ՝ մըցանակն առեց . Յովբ համբրութեամբ ընթացաւ՝ մըցանակն առեց . Յեսու յաղթութեամբ ընթացաւ՝ մըրցանակն առեց . Սամուէլ հնազանդութեամբ ընթացաւ՝ մըցանակն առեց . Դաւիթ ապաշխարելով ընթացաւ՝ թողութեան մըցանակն ընդունեց . Յիսուս Դաւիթի որդին խաչակրութեամբ ընթացաւ՝ առեց այն մըցանակն և անունն , որ ի վեր է քան զամենայն անուն . Առաքեալք նոյն խաչակրութեամբ ընթացան՝ մըցանակն առին , Հայրապետք եկեղեցին բարեդարդելով ընթացան՝ մըցանակն առին . Վարդապետք ուսուցանելով ընթացան՝ մըրցանակն առին . Սուրբ Գրիգոր , իւր Որդիք և Թոռունք Հայոց աշխարհի համար ընթացան՝ մըցանակն առին , Սուրբ Սահակ ու Մեսրովպ , աշակերտներով հանդերձ գրելով թարգմանելով ընթացան՝ մըցանակն առին . քաջն Վարդան իւր ուխտագիր խմբով խաչով ու սրով ընթացան՝ մըցանակն առին . և այլ ո՞ր մէկ համբեմ քեզ Հայոց աշխարհէն , որ

առաքինական վաստակով ընթացան մըրցանակն առին :

Թողունք անցեալ աշխարհի առաքինեաց դասն , թողունք եկեղեցւոյ սուրբ նահատակներ , որ արիննով ընթացան . ներկայ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ մտնենք : Ո՛վ կարող է համար բերել այն աշխատաւոր առաքինեաց թիւը , որք զօրհանապազ կը տքնին և կընթանան աշխարհիս ասպարիզին վերայ , հանճարով , գիւտերով , արուեստով , աշխարհաշինութեամբ , մեծագործութեամբ և այլ բազմադիմի շահաւէտ և արդիւնաւոր վաստակներով ճոխացուցին լիացուցին մարդոյն ընկերական կեանք . չեմ՝ յիշեր գրիչներ և մամուլի անխոնջ թեւերը որ զտիւ և զգիշեր լոյս տարածելով կը լուսաւորեն մարդոյն մըտաւորական աշխարհ :

Սրդ կաւարտեմ այս դասը , և ուխտիւ կաւանդեմ քեզ . ծանիր թէ ի՞նչ է քո կոչումըն աշխարհիս վերայ , և համեմատ ընթացիր քո կոչմանդ , որ հասնիս նպատակին և մըրցանակն ընդունիս : Թէ իբրեւ հաւատացեալ բոլոր սրտով պաշտէ քո տէր Աստուած . թէ իբրեւ աշխարհի մարդ՝ քաղաքավարութեամբ առաքինացիր . թէ իբրեւ ազատ մարդ՝ մի

ստրկանար , այլ պաշտպանէ մարդկութեան պատիւ . թէ իբրեւ իշխան՝ օրէնքով իշխէ , արդարութիւն և իրաւունք սիրէ , թէ իբրեւ հպատակ՝ օրէնքով հնազանդիր . թէ իբրեւ եկեղեցւոյ հովիւ՝ հօտիդ վերայ անձնադիր եղիր . թէ իբրեւ դառն՝ արածող հովուին հետեւիր . թէ իբրեւ ընկերական մարդ՝ ընկերական պարտիքներ սիրով կատարէ և միւսանգամայն ճանցիր իրաւունքդ . թէ իբրեւ հայ և հայու զաւակ՝ հայրենիքդ սիրէ . ազդըդ սիրէ . թէ իբրեւ Աւետարանին ընդհանուր մարդասիրութեան աշակերտ՝ ամէն մարդանխտրապէս սիրէ :

Մի բան եւս պատուէր տամ քեզ , միշտ յուշիդ պահէ Պօղոսին խրատ , ուր և կը լինիս , թէ հայրենեաց և թէ օտար աշխարհի մէջ անդրդուելի կաց կոչմանդ վերայ , կարճմտութեամբ կրօնէ ի կրօն մի փոխուիր : Հայոց աշխարհի զաւակն ես . Հայաստանեայց ազատ եկեղեցւոյ ազատ որդեգիրն ես , ի նոյն կաց և ի նոյն մեռիր . թող հայ ժողովուրդ տանի թաղէ գրեզ քո հարց ու նախնեաց գերեզմանին ծոցը :

Բ. ԴԱՍ

Տ Ի Ե Ջ Ե Բ Ք

ԲՆԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔ

Սրարեր զլուսին վասն ժա-
մանակի, արեգակն ծանա-
եաւ զժամ մտանելոյ իւ-
րոյ . Սաղմոս ճԳ . ԳԼ :

ՍՐԱՏԵՍ ես , որդեակ իմ Սամուէլ , աչ-
քըդ բաց նայէ տիեզերքին վրայ . դարձիր դու
խորապէս մտաքնին եղիր . զի տէր Աստուած
իւր պետական աթոռը երկնից մէջ դնելով
բոլոր տիեզերքը՝ բնական և յաւիտենական
օրէնքով կը կառավարէ . իւր օրէնքներն ան-
շարժ և անփոփոխ են և ոչ ոք կարող է զայն
շրջել կամ խախտել . ինչպէս աշխարհիս դը-
րական և քաղաքային անհաստատ օրէնքներ .
զորս միոյն մատ կը գրէ և միւսին կեղծանէ :

Բնական օրէնքով կը դառնայ արեւը , կը
ծագի առաւօտ , լոյս կուտայ տիեզերաց , յե-
րեկուն ի մայր կը մտնէ : Արեւը մեր կեանքին
և ժամանակին չափն ու կշիռն է . կորոյէ մեր
օրեր , տարին ու դարեր : Թող այս՝ իւր լու-

սով ու ջերմութեամբ կը կենդանածնէ մեր
աշխարհ , մարդիկ նորա լուսոյն տակ կը դոր-
ծեն . եթէ անլոյս մնան կը դադարին . « Ե-
լանէ մարդ ի դործս իւր , ի վաստակս ձեռաց
իւրոց մինչեւ յերեկոյ » : Աստի կիմանամք ե-
թէ բնական աշխարհին լոյս պէտք է . որ
մարդիկ դործեն . քանի՞ առաւել պէտք է
լոյս մարդոյն մտաւորական աշխարհին , որ
կարենան ուղղութեամբ դործել :

Բնական օրէնքով գիշերաւար լուսին մերթ
կը նուազի և մերթ կը լրանայ , կը մեռնի և
դարձեալ կը ծնի , իւր շրջանն երեսուն օր է .
և այս թուով կը չափէ ամիսը , և տասն երկու
ամիսով մի տարին կը բոլորէ : Երկնակամա-
րին այս երկու մեծ լուսաւորներ մեզ նման
բանաւոր մարդ չեն . բայց բնական օրէնքով
գիտեն կատարել Աստուծոյ կամք ինչպէս
սաղմոսելով Արարչին մեծագործութիւնը կը
հռչակէ Դաւիթ . « Արարեր զլուսին վասն
ժամանակի և արեգակն ծանեաւ զժամ մը-
տանելոյ իւրոյ » :

Աստեղագէտ չեմ , որ երկնից բովանդակ
համաստեղութեանց վերայ ճառեմ և ծանօ-
թութիւն տամ քեզ , թէ ո՞րպէս տիեզերքի
անհուն տարածութեան մէջ կը շարժին կը

դառնան, մերթ կերեւին մերթ կաներեւու-
թանան, և այս ամէն անսայթաք ընթացքը ը-
նական օրէնքով կը կատարեն, և երբէք զիր-
եար չեն դիմահարեր: Դու կը տեսնաս մար-
դիկ աշխարհիս վերայ կը շրջին, շատ անգամ
իրենց գլուխը իրարու զարնելով կը պատա-
ռեն: Երանի՛ թէ մարդոց գլուխներն եւս
ճանչնային իւրաքանչիւր իրենց սահմանն ու
չըրջան:

Դառնանք երկրիս վերայ: Մեծն Ուիկիա-
նոս երբեմն իւր ասեղ ալիքներով կուռի կը
լեռնանայ և դարձեալ դաշտանալով իւր տե-
ղը կը խաղաղի, այդ եւս բնական օրէնքով
է. զի ծովերու ամենիշխան Տէր՝ մանր ա-
ւազով պարիսպ քաշեր է ու մռնչող ալիքներուն
դէմ սահման դրեր է, որ անդը չանցնին ու
չողողեն երկիրը: Երանի՛ թէ այդպէս մի սահ-
ման ևս մարդոյն համար դնէր գերիշխան տէր,
և իւր մէջ փակէր աշխարհակալութեան ու-
ղին. որպէս զի արեան ծովերով չողողէր
խեղճ ժողովուրդը:

/ Ռամիկ՝ բնագէտ չէ որ տեսնայ, այլ մի-
այն զարմանալով փառք կուտայ Աստուծոյ.
նա չգիտէ թէ ինչպէս յամարան անձրեւ կու-
գայ և ձմերան ձիւն. մեր մամիկներ մեզ կը

պատմէին թէ հրեշտակներ ալիւրի նման ձիւն
կը մաղեն երկրիս վերայ, մերթ մանրիկ ման-
րիկ, և մերթ խոշոր խոշոր /

Բայց դու գիտես, որ ծովէն ու ցամաքէն
արեւուն զօրութեամբ գոլորշիներ՝ ի վեր կը
բարձրանան. և խտանալով ամպ կը լինին.
ամպերէն անձրեւ և ձիւն կը տեղան երկրիս
վրայ, աղբիւրներ ու վտակներ յորդելով կա-
ռատանան, գետերու մէջ կը վաղեն, գետե-
րըն եւս կերթան ի ծով կը թափին. և այս-
պէս ծովու ջրեր շրջան կառնուն, ոչ կը նուա-
ղին և ոչ կառաւելուն, ինչպէս կը դիտէ մե-
ծըն Սողոմոն թէ «Ամենայն ուղիսք ի ծով
գնան. և ծով ոչ լնու, ի տեղի յոր ուղք դը-
նան, անդ նոքին դառնան ի գնալ»: Ահաւա-
սիկ զարմանալի այս անդրադարձութիւնն եւս
բնական օրէնքով է. որ ծովեր ու ջրեր նոյն
քանակութեան մէջ կը պահէ. որչափ և որ-
քան են իսկզբանէ անտի՛ նոյն պիտի մնան մին-
չեւ ցյաւիտեան. զի տէր Աստուած զամենայն
ինչ չափով ու կշռով կարգեր է:

Ո՛վ, քանի՞ զարմանալի է Արարչին կար-
գադրութիւն, զմեզ շրջապատող տարերք բո-
լորն եւս բնական օրինաց տակ հնազանդե-
լով նորա հրամանը կը կատարեն: Դու կը

տեսնա՞ս երբ դարուն կուգայ դիտես թէ մեռած ցուրտ հողագնդիս նոր յարութիւն կուտայ, բոլոր բուսական տարերք մայրենի հողին ծոցէն ի վեր կը զարթնուն. կը ծլին կը բողբոջին, նախ տերեւներ կը բանան և ապա կը ծաղկին, յամարան կը պտղաբերեն, յաշնան տերեւաթափ կը լինին և ի ձմեռն կը դադարին գործելէ, և երբ ցուրտ կը ցամքեցնէ բուսականներու վերի մասն՝ իներքուստ ջերմիկ հողին տակ կը սնանին արմատներ և կը յղանան սերմեր, այդ եւս յաւիտենական ու բնական օրէնքով է: Հուժկու հովերն եւս բնական օրինաց զօրութեան տակ կը հպատակին. մերթ հիւսիս կը շընչէ, մերթ հարաւ, մերթ արեւելք մերթ արեւմուտք: Երկնից և երկրի դատարկութեան մէջ դիտես թէ պատերազմ բանալով կը մըրցին իրարու դէմ և կը յաղթահարեն զիրեար:

Դաւիթ կը դիտէր այս և կը հրաւիրէր տարերք, որ օրհնեն զտէր Աստուած. «Օրհնեցէք զտէր, հուր և կարկուտ, ձիւն և սառն, հողմ և մրրիկ, որք առնէք զբաննորա»:

Այսպէս եւս ամէն շնչաւոր կենդանիք նոյն բնական օրէնքով կը վարին. տես դու, ճնճղուկ իւր բոյն ծառի ճղի վերայ կը դը-

նէ. տնասէր ծիծառն իւր կաւակերտ բունիկ տան դերանի կողէն կը կախէ, ընտանի հաւըն ի թուխս կը նստի, ամէնքն եւս իրենց ժամանակին ձագեր կը հանեն. կաթ տալով կը սնուցանեն և երբ մեծնան թեւաբոյս լինին՝ ազատ կը թողուն:

Այն հզօր առիւծ՝ որ բոլոր կենդանեաց իշխող թագաւորն է, և իւր պալատ անտառներու խորերն են, ուր և կը ծնի կորիւնները. որք երբեմն առքաղցի կաղաղակեն. գուցէ Դաւիթ իւր հովութեան մէջ տեսաւ ու լըսեց նոցա մռնչիւն, ուստի կասէ. «կորիւնք առիւծոց մռնչեն և յափշտակեն ինդրեն յԱստուծոյ զկերակուրս իւրեանց: Ի ծագել արեւու ժողովին և ի մորիս իւրեանց դադարին»:

Կուզե՞ս բնութեան Արարչին մեծագործ կարգադրութեան վերայ սքանչանալ, զոր նա կը գործէ բնական օրինաց ձեռքով՝ հիացեալ ոգւով կարգահարիւր երեք գլուխ Սաղմոս, որ այսպէս կսկսի. «Օրհնեա անձն իմ զտէր, տէր Աստուած իմ, մեծ եղեր յոյժ և այլն»: Այս գլուխ ծայրէ ի ծայր վսեմագոյն նկարագիր մի է բնական օրինաց, զոր կը հանէ Դաւիթ օրհնելով ու փառաւորելով զմեծագործն Աստուած

2499
38
672. 2009

Իսկ բանաւոր և ազատ մարդ, որ իւր խելքով ու հանճարով կիշխէ երկրիս վերայ և մերթ եւս տարերաց դէմ կը մրցի. կը մեծամտի որ հողմեր, ամպեր, ծովեր, ալիքներ. եղանակն ու ժամանակ անսան ու հընազանդին իրեն : Բայց նա եւս բնական օրինաց իշխանութեան տակ նուաճուած է . կը ծնի, կաթով ու հացով կապրի, կաճի ու կը դարդանայ . հոսկ յետոյ կը ծերանայ և կը մեռնի, հողէն ի մարդ, և մարդէն ի հող կը դառնայ անդրէն . ուստի տիրական մարդն եւս բնական օրինաց հպատակ ծառայն է : Միայն թէ մարդն ազատակամ է իւր կեանք և դործեր վարելու համար : Միթէ առիւծն եւս ազատ չէ՞ անտառավայրին մէջ շրջել և իւր որսեր հողալ : Արծիւն ազատ չէ՞ օդային թաղաւորութեանց մէջ ազատաբար սաւառնել և իւր դահը դնել բարձրագագաթ լեռներու վերայ :

Բաւ է այսքան, որդեակ իմ, ես բնախօս չեմ, որ բնական օրինաց դիտութիւնն ընդարձակ ու հմտապէս ճառեմ քեզ . այժմ սկսիմ համառօտել քեզ բարոյական օրէնքը, որ միայն բանաւոր մարդոյն կը վերաբերի :

Ինչպէս բնական օրինաց, նոյնպէս և բարոյական կամ դրաւոր օրինաց աղբիւրը նոյն

յաւիտենական իմաստութիւնն է . և ինձ այնպէս կը թուի երբ տէր Աստուած նախամարդըն ստեղծեց՝ նորա սրտին և ոգւոյն մէջ դրոշմեց մի միայն խղճի այս օրէնքը : « Զամենայն զոր ինչ կամիցիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս արարէք և դուք նոցա » : Այս դերագոյն ու կատարեալ օրէնք մարդոյն համար շատ բնական ու բաւական էր, եթէ մարդն անեղծ պահէր զայն ու չը զեղծանէր : Ադամէն սկսեալ մինչեւ ի Մովսէս բուրբ նահապետներ զարմնով զաւակներով հանդերձ այս օրէնքով վարուեցան, որք առհասարակ արդար հանդիսացան աշխարհի և Աստուծոյ առաջ,

Իսկ այն ազգ և ժողովուրդ, որ սոյն խղճի օրինաց դիրք քերեցին իրենց սրտէն, ապականելով ապականեցան ու եղծաւ մարդկութեան պատիւը : Սորա համար տէր Աստուած միանգամ ջրհեղեղով լուաց երկրին երեսը, ողողեց ամբարիշտ մարդոց մեղքերը, միայն արդար նահապետ մի թողուց իբրեւ արմատ նոր սերնդեան :

Գերագոյն օրէնսդիր Աստուած, որ զօրհանապաղ մոլորեալ մարդոց ուղղութեան համար կը հողայ . նա իւր ծառայն Մովսէս

պատգամաւոր՝ ընտրեց և նորա ձեռքով շատ բարոյական և դրաւոր օրէնքները տուաւ իւր ընտրեալ ազգին : Այս ընդարձակ և ընդհանուր օրէնքներէն կան , որ կրօնի պաշտաման կը վերաբերին , այսինքն քահանայական և ծիսական օրէնքներ . կան նաեւ որ մասնաւոր խրատներ և պատուէրներ են , որ սրտի փափկութեան և գթութեան կը վերաբերին , զոր օրինակ . կը պատուիրէ որ դգառն ի կաթն մօր չը մորթեն . չը դպին ճ՛նճղուկի բունին՝ երբ նա ձագեր հաներ է , կամ՝ դրաւ շառնել երկանի մի քարն , որ տան պիտանի դործիքն է , և այլն :

Իսկ հիմնական և բարոյական մեծ օրէնքներ Տասնաբանեայ պատուիրաններն են , որ բանաւոր մարդոց ընկերական կեանքին պարտուց և իրաւանց սահման կը դրնեն . որք դարձեալ ամբողջ այս ամէն օրէնքներ խղճի օրինաց աղբիւրէն կը բղխին :

Մովսէս իւր օրէնքով իշխեց մինչեւ ի Քրիստոս , եկաւ փրկիչ Յիսուս , որ շնորհք և ճշմարտութիւն էր . նա եւս իւր Աւետարանի ձայնով ու տառով նոյն խղճի օրէնք կըրկնեց , « Զամենայն զոր ինչ կամիր թէ արասցեն ձեզ մարդիկ և այլն » :

Յիսուս այս յաւիտենական հիման վերայ

հաստատելով իւր շնորհական օրինաց բարձրագոյն շէնքը՝ ասաց . Մարդիկ , սիրեցէք միայն , և բաւ է : Մովսիսի օրինաց ծրագիրը թերի էր , Յիսուս լրացոյց զայն : Եւ դիտե՞ս թէ ի՞նչ զանազանութիւն կայ Մովսիսին և Յիսուսին մէջ . միոյն օրինաց դրքէն մահ կը հոտէր , իսկ միւսոյն՝ Աւետարան և կեանք . միոյն մէջ միշտ պատժական փոխարինութիւն կար , իսկ միւսոյն միշտ շնորհք և ներողութիւն . և ո՞րչափ , դիտե՞ս , մինչեւ եօթանասնիցս եօթն , այսինքն անկէտ և անսահման : Մովսէս սուրն յազդերէն կախած իսկոյն յանցաւորին վճիռ կը հատանէր . Յիսուս Պետրոսին ասաց , սուրդ ի պատեան դիր . զի ես կեանք տալու համար եկայ :

Ծունը դիր , որդեակ իմ , Յիսուսի ներող մարդասիրութեան առաջ . պարանոցդ ծռէ և ա՛ռ նորա քաղցր օրինաց լուծը և փոքրոգի բեռն : Ծանիր , որ Աւետարանի բարոյական օրէնք մեր աշխարհի վայրենի վիճակը յեղաշըրջեց . մարդոյն ստրկական վիճակը բարձրացոյց , գերութեան շղթաներ խորտակեց և ասաց . « Այսուհետեւ ազատ էք ի Քրիստոս Յիսուս » : Եթէ այսօր գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն կը պարծի , այդ յառաջ-

գիմութիւն՝ Աւետարանի ազատութեան շը-
նորհն է . այսպէս կը խոստովանին աշխարհիս
բոլոր ողջամիտ իմաստասէրներ :

Ծուներ դիր նաեւ քո մեծագործ Արար-
չին առջ . որ իւր ձեռակերտ տիեզերք այս-
պէս բնական ու յաւիտենական օրէնքով կը
կառավարէ : Եւ դու քանի կենդանի ես աշ-
խարհիս վերայ , կոյր թերեհաւատ մի լինիր ,
ինչպէս աշխարհիս անզգամներ և անմիտներ :
Այլ Դաւիթի նման հիանալով դու է « Որպէ՛ս
զի մեծ են գործ քո , Տէր , և այլն » : Եթէ
հասնի քեզ , որ Նեւտոնի չափներհուն լինիս ,
ու քննես տիեզերաց օրէնքին բնական կարգն
ու շարժումն , այնչափ առաւել զարմացիր և
օրհնէ քո զարմանագործ Արարիչը : Եթէ ու-
միկըն սոսկ աչքով կը դիտէ տիեզերք , կը հա-
ւատայ առանց գրի ու գիտութեան . յամե-
նայն ժամ փառք կուտայ և լիաբերան կօրհ-
նէ իւր ստեղծող . քո պարտիքն այլ եւս կը
մեծնան ու կառաւելուն , երբ տիեզերաց օ-
րէնքներ քննելով նորա գերագոյն Արարչա-
պետ գիտութեամբ ճանչնալ կուզես . ծանիր
ուրեմն , որդեակ իմ , որ հեթանոս իմաստա-
սիրաց նման սոսկ աստուածագէտ չը լինիս
առանց արժանապէս պաշտելոյ զայն :

ԱՆՀԱՒԱՍՍԱՐ ԿԵԱՆՔ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Թէ մարդիկ աշխարհիս վերայ
եւ արեւուն տակ անհաւասար
կերեւին , հողին ու գերեզմանի
ստուերին տակ կը հաւասարին :

ՄԱՐԴԻԿ Հաւասար կը ծնին , անհաւասար
կյացրին և հաւասար կը մեռնին :

Անհաւասարութիւն չէ թէ միայն մարդ-
կային ընկերութեան մէջ . այլ և ընդհանուր
տիեզերքին մէջ կերեւի : Աչքդ բաց ու տես
որդեակ իմ , որ ամէն բան զանազան ու ան-
նրման կը տեսնաս , թէ երկնից երես թէ
երկրիս վերայ թէ բովանդակ աշխարհիս բը-
նական արարածոց մէջ և թէ մարդոյն նիւ-
թական և բարոյական կեանքին մէջ : Մարդ
պէտք է ափշի հիանայ և օրհնէ իւր մեծա-
գործ Արարիչը . որ ամէն բան զանազան և
աննման յօրիներ է և կը յօրինէ : Սորա մէջ
կերեւի Արարչին անհուն զօրութիւն , անհուն
իմաստութիւն և անհուն հանճար . որ ստեղծ-

եալ իրաց թէ արտաքին ձեւն ու պատկեր
և թէ ներքին բնական զօրութիւններ ամե-
նայն ինչ իրարու անմասն, զանազան ու ան-
հաւասար են, և այս անհաւասարութեան
մէջ ամենայն ինչ չափով ու կշռով համեմատ
կարգադրելով՝ անհաս անհաւասարն Աստ-
ուած կը յօրինէ և կը վարէ տիեզերք :

Ձաչերդ յառէ, որդեակ իմ, դէպ երկ-
նից կամարը, ամենարուեստ Արարչին զարմա-
նագործ ձեռաց հրաշակերտ գործեր տես,
համայն աստղեր մեծութեամբ, լուսով, դրը-
իւք և շարժումով զանազան են, արեւն և
լուսին՝ զանազան են. չգիտենք ու չենք զօ-
րեր տեսնալ թէ այլ եւս որչա՞փ անզանազան
էակներ կան երկնաշխարհին մէջ : Դարձիր
դէպ ի մեր երկրագունդը՝ նոյնպէս ամենայն
ինչ զանազան և անհաւասար կը տեսնաս : Յա-
մաքն անհաւասար, լեռներն անհաւասար,
գաշտերն անհաւասար. աղբիւրներ, վտակներ
դետերն առ հասարակ անհաւասար, ծաղիկ-
ներն անհաւասար, ծառերն անհաւասար
գոյներով, ձեւերով, համով, հոտով և ներքին
զօրութեամբ բնաւին անհաւասար : Սոյնպէս
բոլոր կենդանեաց սեռն նոյն անհաւասար օ-
րէնքին տակն են : Անհաւասարութիւն դու

պէտք չէ այնպէս հասկնաս թէ միայն տարա-
սեռ իրաց մէջ կերեւի. այլ մի և նոյն տե-
սակին մէջ անհաւասարութեան հրաշք կը
տեսնուի : Ծաղկանց թագուհին վարդ իւր
տեսակին մէջ գոյնով, հոտով, ձեւով և նոյն
խսկթերթերով անհաւասար է. նմանապէս
բոլոր ծաղիկներ : Խնձորենին իւր տեսակին
մէջ պտուղներու մեծութեամբ և գոյնով
անհաւասար են. սոյնպէս բոլոր պտղատու
ծառերը : Մտիր մայրի անտառը, անդ եւս կը
տեսնաս մեծութեամբ, բարձրութեամբ և
ճիւղերու ընդարձակութեամբ իրարմէ անհա-
ւասար են, մի և նոյն ծառի տերեւներն ան-
գամ հաւասարութիւն չունին :

Իսկ մարդն, որ բովանդակ արարածներէն
հրաշակերտն է, այդ անհաւասարութեան
հրաշքն աւելի ունի. թէ ներքին և թէ ար-
տաքին ամէն հանդամանքներով անհաւասար
է իւր ընկերին հետը : Ուղեղն անհաւասար,
միտքն անհաւասար, իղձն ու ոգին անհաւա-
սար, վարքն ու բարք անհաւասար, երեսն ու
դէմքն անհաւասար. ձեռն ու մատունք և
ոտքն անհաւասար, քայլերն անհաւասար, ու-
ժըն անհաւասար բոլոր զգայական անդամ-
ներ՝ ձեւով ու զօրութեամբ անհաւասար :

Եւ նոյն իսկ մի մարդոյն վերայ անհաւասարութեան օրէնքը յայտնապէս կը տեսնուի , աչքեր , ականջներ , ձեռքեր , ոտքեր անհաւասար են իրարու :

Այս ընդհանուր նկարագրէն յետոյ , այժմ սկսինք մարդոց ընկերական կեանքին անհաւասարութեան նկարագրիը հանել , որ մեր այս դասին նպատակն է :

Մարդկային ընկերութիւնն և քաղաքային աշխարհ նոյնպէս անհաւասար տարերքներէն կազմուած է : Աշխարհ՝ աշխարհի հետ , ազգ՝ ազգի հետ , ժողովուրդ՝ ժողովուրդի հետ , թագաւոր՝ թագաւորի հետ , իշխան՝ իշխանի հետ , կառավարութիւն՝ կառավարութեան հետ , զօրութիւն՝ զօրութեան հետ . հարստութիւն՝ հարստութեան հետ , և այլ շատ բաներ ու հանգամանքներ իրարու հետ անհաւասար են :

Եւ նոյն իսկ մի աշխարհ , մի թագաւոր , մի ազգ և լեզու՝ անհաւասար տարերքներով կազմուած է . կը զարմանաս թէ որ ասեմքեզ , որդեակ , թէ աշխարհիս մարդկային ընկերութեան հղօրագոյն կապն անհաւասարութեան օրէնքն է , որ թագաւորը՝ հըպատակ ժողովուրդին հետ , իշխան՝ գաւառին

հետ , զօրավար՝ զօրքերուն հետ , առաջնորդ՝ եկեղեցւոյն հետ , ամուսին՝ ամուսնոյ հետ , ազգական ազգականի հետ , բարեկամ՝ բարեկամի հետ կապեր է . և բոլոր անհատական մարդիկ այդ անլոյծ կապով միացնելով՝ մեր ընկերական տարերք կազմեր է :

Եթէ ասես արդեօք եւս բարի ու լաւագոյն չէ՞ր լիներ որ այդ անհաւասարութիւն բնաւ չլինէր մեր կեանքին մէջ , այլ ամէն ինչ հաւասար լինէր թէ մեր կեանքի պիտոյք , թէ մարդոյն նիւթական և բարոյական զօրութիւններ . այսինքն հաւասար ծնելով՝ հաւասար ապրէինք , աշխատութիւն հաւասար , հացն ու սեղան հաւասար , մեծն ու փոքր հաւասար , մարդիկ առ հասարակ և ամենայն ինչ հաւասար :

Այո՛ , որդեակ իմ , շատ անգամ քեզ նման կը դատեն միամիտ , բարեսիրտ և դորովահոգի մարդիկ , կարեկցելով մեր ընկերական թշուառութեանց վերայ , որ մեծ մասամբ ապերձանիկ կեանք կը վարեն աշխարհիս երեսը , չարչարուած , աշխատութեան մէջ մաշուած , ստրկացած ու կորացած են երկաթէ լծերուն տակ , աղքատութեան ու կարօտութեան մէջ :

Այդ քո դատաստանը՝ մեղադրանք մի է, զոր մարդիկ մինչեւ երկնից նախախնամութեան դէմ կը հանեն, տրտնջելով, որ աշխարհիս կեանքը անհաւասարութեան մէջ դրեր է, մին երջանիկ կը լինի ուրիշի մի թըշուառութեամբ: Մին գլուխ կը լինի և միւսն ոտք, մին կը տիրէ և միւսն կընկճի, մին ցըյադ կուտէ և միւսն սովամահ կը կորնչի. և այլն:

Իսօսիմ քեզ, որդեակ, որ դատաստանիդ մէջ ուղղախոհ լինիս: Նախախնամող կարգադրիչ իմաստութիւնը կամեցեր է, որ այդ անհաւասարութեան կապով մարդկային ընկերութիւն կանգուն և կենդանի մնայ, եթէ մեր ընկերական կեանքը ամենայնիւ միօրինակ հաւասար լինէր, այլ եւս ընկերական միութիւն չէր մնար աշխարհիս վերայ, բոլոր յարակցութեան կապերը կը քանդուէր. և պէտք էր յայնժամ մարդիկ ապրէին այնպէս ինչպէս կապրին անասուններ:

Եթէ մեր ընկերական կեանք հաւասար լինէր, մարդիկ երբէք իրարու ձեռնտուութեան չի կարօտէին՝ այնուհետեւ մարդոց մէջէն կը բարձուէր բովանդակ արդարութիւն, կեղծուէին առ հասարակ պարտք և ի-

րաւունք. կեղծուէր մարդոյն ազատութեան կամք և բանաւորութեան օրէնքներ, կը մեռնէր մարդոյն մէջ յառաջդիմութեան ոգին և մրցումն, աշխատութիւն կը դադրէր և հանճարը մարդոց ուղեղին մէջ թմրած անշարժ կմնար: Ազատ մարդ՝ հարկի տակ պիտի ապրէր առանց բանաւորութեան: Այնուհետեւ մարդոյն կեանքը խորհրդով հանճարով ու յառաջդիմութեամբ չէր բարդաւաճեր, այլ կը չքանայր իւր մտաւորական կարողութեան մէջ, և հոն կը մնար մարդ՝ ուր կան այժմ միփրիկէի և Ամերիկայի հեռաւոր վայրերը. որոց կեանքը անասնոց կեանքէն եւս վատթարագոյն է, իրրեւ մարդ ծնիլ, մարդանուն կրել, և անասնաբար ապրիլ, բարին ու չար, լոյսն ու խաւար չորոշել:

Ծանիր ուրեմն, հանճարեղ որդեակ իմ, թէ մարդոյն Արարիչ՝ մարդն ընկերական, բանաւոր և ազատակամ ստեղծեր է. նորա լեզուն և ոտքեր բնական օրէնքով չէ կապեր. որ չի խօսի և չը յառաջադիմէ, ինչպէս անասնոց սեռ, որ իսկզբանէ անտի ուր որ են՝ անդ կան ու կը կենան: Իսկ մարդոյն և ընկերական կեանքին մէջ մղիչ զօրութիւն մի կայ, որ ամէն կարգի և վիճակի մարդ կը մը-

դէ և կը վարէ դէպ ի յառաջդիմութիւն , և այդ մղիչ ու շարժիչ զօրութիւնը՝ ուրիշ բան չէ , քան թէ իւրաքանչիւր մարդոց անհաւասարութեան վիճակ և կեանք :

Սորա համար բովանդակ մարդկային ընկերութիւնը մի զմիով եւ և էջ առնելով կը նկրտին և կը ձգտին և միշտ քան զընկերս առաւելուլ :

Թագաւոր կը ձգտի իւր գահն իւր ավտուակիցներէն բարձր դնել . և մերթ եւս աշխարհակալել : Իշխանը կը ձգտի իւր իշխանակից ընկերէն յառաջ անցնիլ . զօրապետ կը ձգտի իւր զինակիցներէն աւելի յազմանակ տանել . հարուստ կը ձգտի իւր հաւասարէն աւելի եւս հարստանալ . աղքատ կը ձգտի իւր թշուառութենէն ազատիլ : Բովանդակ ժողովուրդ կը ձգտի աշխարհիս հրապարակին վերայ մէն մի իւր ընկերէն անցնիլ , կամ հաւասար երթալ և կամ եթէ չկարէ առաւելուլ՝ գէթ յետս մնալով շնուազիլ : Այնպէս նաեւ գիւտի հանճարներ գերազանցել կը մրցին , գրոց հեղինակներ մատենագրելով կը մրցին : Մամուլի ազատութեան խըմբագիրներ ազատաբանելով կը մրցին , ճարտասաններ իրաւաբանելով կը մրցին . վարդապետ-

ներ ուսուցանելով և դաստիարակելով կը մրցին . ձեզ նման պատանիք յառաջադիմելով կը մրցին :

Այդ երբ ընկերական անհաւասարութենէն կը ծնին այսչափ յառաջդիմութեան մրցանակ տանողներ , խելամուտութեամբ նկատել պէտք է որ մեր ընկերական անհաւասարութիւնն՝ իւր յուսի ծնունդներ եւս ունի : Յնտի կը ծնի նախանձ ու մախանք , որոյ ապացոյց և օրինակ Յովսեփայ ծաղկեայ պատմուճանն է . անտի կը ծնի բռնութիւն և զրկանք . երբ զօրաւոր զտկարն միշտ նուաճելով կը յազմահարէ և կը հարստահարէ . անտի կը ծնի անյագ արժաթօիրութեան մոլեգին ախտ . անտի կը ծնի մեծամիտ տիրապետութեան ոգին , անտի կը ծնին այլ և այլ թշուառութիւններ , և կապականեն ընկերական կեանք : Բայց ինչպէս ուրիշ դասերուդ մէջ բացատրած եմ թէ ամէն լոյս իւր խաւարն ունի . ամէն գեղեցիկ իւր տղեղ մասն ունի . և ամէն առաքինութեան հետ՝ մոլութիւն համընթաց է . և առաքինութեան ծնունդ միշտ երկուորեակ է : Երբ զբարին ծնի . չարն եւս անդէն գիտես թէ ի միասին ծնունդ կառնու , ինչպէս Եսաւ : Եւ միթէ ծնողքն եւս

չար ու բարի զաւակներ մի և նոյն արդան-
դէն չե՞ն ծնիր : Ուստի բնական օրինաց ու-
ղիղ հետեւանքն է , որ անհաւաստի կեանքէն
անհաւասարութիւն ծնի :

Լիգուրկոս Սպարտացի մեծ օրէնսդիր
ուղեց այդ բնական օրէնքին դէմ կռուիլ ու
ջնջել զայն . օրէնքով ոսկին և արծաթ հա-
լածեց իւր աշխարհէն . որպէս զի ազահու-
թեան ընչաքաղցութիւնը բառնայ . հարուստ-
ներու սրտէն . և հասարակաց սեղան հաս-
տատելով օրինադրեց , որ աղքատ և հարուստ
մի և նոյն տակաւապէտ սեղանին վրայ հա-
ւասար ընկերութեամբ ուտեն զհաց : Օրէնք
դրաւ , որ հարուստներու հայրենի կալուած-
ները երկրի ընդհանուր ժողովուրդին վերայ
իբրեւ հաւասար ժառանգութիւն լարաբա-
ժին լինի : Եւ այսպէս բոլոր Սպարտացիի
ժողովուրդ . իբրեւ մի ընտանիք և դերդաս-
տան կազմելով կը հաւատայր այդ անբանա-
ւոր օրէնսդիրն թէ կարող եղեւ անհաւասա-
րութեան օրէնքը իսպառ եղծել իւր աշխար-
հէն : Ուստի մտաբերեց երթալ ի Դեղբիս
պատգամ ընդունել թէ արդեօք իւր օրէնք-
ներ՝ դիցն առաջ հաճոյ եղեր ե՞ն , ու երբ
իմացաւ թէ խիստ հաճելի թուեր են դիցն ,

անդ ինքնասով կամակար մեռաւ . որպէս զի
իւր օրէնքը նուիրագործելով կենդանի պա-
հէ աշխարհին մէջ :

Երանի թէ Լիգուրկոսի նման Անգղիոյ
մայրերը նոր օրէնսդիր մի ծնէին , որ ելնէր
Լորտերուն աշխարհագրաւ կալուածներ հա-
ւասար բաժնէր մշակ ժողովուրդին վերայ ,
ինչպէս Լիգուրկոս , որ օր մի հնձոց ժամա-
նակ՝ տեսնելով արտերուն մէջ հաւասարա-
բաժին ցորենի խուրճեր , ասաց . « Ահաւասիկ
եղբարոյս՝ հաւասար ժառանգութիւն » . թեր
եւս կակնարկէր հանճարեղ օրէնսդիրն , թէ
այլ եւս կռուելու , զրկելու , բաժնելու պատ-
ճառ չէ մնացեր :

Այլ և այլ ժամանակի մէջ , մեծ օրէնքս-
դիրներ ծնաւ աշխարհ . ոմանք իբրեւ ժողո-
վուրդին հայր , ու մարդ՝ ջանացին օրէնքով
հայրենի ժառանգութենէն ժողովուրդին
բաժին հանել , և չթողուլ որ մշակ ժողո-
վուրդն անժառանգ մնալով ստրկանայ : Հո-
ղային հարստութեան մէջ , թերեւս փոքր ի
շատէ յաջողի միայն երկրագործ ժողովուր-
դին համար . բայց մի թէ հնարաւոր է քաղա-
քային հարստութիւններ հաւասարաբաժին
առնել , որ շահավաճառութեան , արուեստ-

տի , և մարդոյն ինքնաշխատութեան արդար
արդասիքն՝ իբրեւ հողային կալուած հաւա-
սարաբաժին առնել . թողունք երկրին կառա-
վարութեան պաշտօնեաները , որ մէն մի՝ իւր
աստիճանի բարձրութենէն չափով ուժիկ
կստանայ :

Թողունք այս ամէն , որդեակ իմ , պէտք
է ներկային մարդ՝ ներկայ կեանքին վրայ մը-
տածէ , հին աշխարհ իւր հին օրէնքով ու ժո-
ղովուրդով անցեր է . այժմ Լիգուրկոսի և
Սողոնի ժամանակն եւս անցեր է . վասն զի
քաղաքակրթութիւնը՝ նոր դար , նոր օրէնք ,
և նոր ժողովուրդ կաղմեց . ամենայն ինչ իւր
հնութենէն յեղափոխեցաւ : Քաղաքակրթ-
ութեան ազատ օրէնք և նոյն իսկ Աս-
տուծոյ բնական օրէնք թոյլ կուտան , որ իւ-
րաքանչիւր մարդ ինքնաշխատութեան ար-
դիւնքն ինքն ազատապէս վայելէ , բաւական
է որ արդար լինի մարդ իւր աշխատութեան
մէջ : Բաւական է և երջանիկ կը լինի ժողո-
վուրդ , եթէ երկրին օրէնք և իշխանութիւն
հսկէ . որ աշխատող ժողովուրդին վաստակն
ապահովի և նա կարենայ ազատութեամբ
միայն իւր վաստակն վայելել . և չէ թէ հա-
րուստի վաստակէն բաժին ընդունել : Ո՞րչափ

չնորհակալ կը լինի բաւականասէր ժողովուր-
դըն , եթէ հարուստն եւս իւր արդար վաս-
տակովն բաւականանայ , և չը կուփէ ու չը
հարստահարէ զանաւագ ժողովուրդն :

Կրկնելով այս դասն , դարձեալ կասեմ
քեզ , որդեակ իմ . քանի որ աշխարհ կայ ,
քանի որ մարդիկ թէ բնապէս և թէ կըրթու-
թեամբ իրարմէ կը զանազանին . անհաւասա-
րութեան կեանք իբրեւ մշտնջենաւոր անյեղ-
լի օրէնք պիտի տիրէ աշխարհիս վերայ . և
դու եւս այս օրէնքին տակ պիտի հնազան-
դիս ու ապրիս :

Ուստի զքեզ կը յորդորեմ , որ ջանաս
աշխատութեանդ մէջ արդար լինել , բնաւ
երբէք աչք չը դնել ու չը նախանձիլ ուրիշի
վաստակին . այլ բարենախանձ լինելով՝ ձրգ-
տիր . որ դու եւս հարստանաս , բաւական է ,
որ արդար վաստակիդ հետը զրկանք ու նեն-
գութիւն չի խառնես : Տէր Աստուած պատ-
ուէր տուեր է , որ մարդ իւր ճակատին քըր-
տինքով ապրի . զդուշացիր , որ կաթիլ մի
ուրիշի ճակատի քրտինքէն չի խառնես քո
քրտանց հետը . յուշ բեր այն առակը , զոր
կը պատմեն մեր մամերը . թէ՛ Պառան կին
մի այժ մի ունէր . և նորա կաթը վաճառե-

լով կապրէր . բայց միշտ կը խարդախէր իւր կաթը՝ մեծ մասն ջուր խառնելով : Արդար Աստուած պառաւին չը խնայելով՝ պատժեց զայն , վասն զի կաթին մէջ խառնուած ջուրերը միանալով գետ դարձան , ու դաշտէն դըլորեցին տարան պառաւին այծը :

Դու կը զարմանա՞ս այս առակին վերայ . տեսնելով որ ներկայ աշխարհին մէջ ամէն կաթերը խառնուած են : Բայց դու կաթդ արդար ու անարատ պահէ , միշտ երկնչելով Աստուծոյ արդարութենէն , որ կը հրամայէ ամպերուն , անձրեւով ու հեղեղով կորուսանել աշխարհիս անիրաւ նենդողները : Չմտաբերես երբէք թէ կարեմ ես հեղեղէն փախչիլ , տունըս հեղեղատին քովը չեմ շիներ : Կուզես բարձրաւանդակի վերայ շինէ և ուր կը լինիս , եղիր . արդարութեան հատուցումն կը հասնի քեզ . ջուրը կը թողու և դետնաշարժով կը քանդէ : Սորա համար Դաւիթ վարանելով կասէր , Ես ո՞ւր փախչիմ , Տէր իմ , եթէ երկինքն ելնեմ . դու անդ ես , և թէ դժոխքն իջնամ , անդ աւելի մօտ ես : Ուրեմն արդարութեամբ դործէ , արդար վաստակով յառաջադիմէ , այլ եւս հարկ չի մնար քեզ Աստուծոյ ամենահաս ձեռքէն փախչիլ :

ԴԱՍ Դ.

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի Հ Պ Ա Տ Ա Կ Ժ Ո Ղ Ո Վ Ո Ի Ր Դ

Իշխանութիւն՝ ժողովուրդին եւ ժողովուրդ իշխանութեան միշտ պէտք են աշխարհիս վերայ . եթէ մին կամ միւս պակասի՝ կը դադարի կամ կը խոտորի ընկերվարութեան կեանք :

Մեթ ստեղծող իշխան Արարիչ երբ զմարդըն ստեղծեց . այնպէս կը թուի , որ նախամարդոյն սերունդին հաւասար իշխանութիւն տալով զայն տիրող իշխան կարգեց երկրին վերայ , ասելով թէ « Աճեցէք և բազմացարուք և լցէք ու տիրեցէք երկրին » . այսինքն ծովուն ու ցամաքին և այն ամէն կենդանեաց , որ կը հպատակին մարդոյն իշխանութեան տակ . թէ և ոմանք մարդէն առաւել հուժկու և զօրաւոր են :

Դաւիթ մարդոյն այս տիրական իշխանութիւնը հաստատելով կասէ . « Զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա , զխա-

չըն և դարձառ և դամենայն ինչ» : Թէ և այնպէս կը թուի Սուրբ գրոց պարզ իմաստէն . որ մարդ իւր առանձին իշխանութեան սահման , և իւր ընկերին հաւասար իրաւունքը ճանչնալով՝ պէտք չէր որ բռնանար ու տիրապետէր իւր ընկերին վերայ :

Բայց դու յիշէ , խոհական որդեակիմ , եթէ քաջ խելամուտ եղար նախորդ դասիդ իմաստին , դու ինքնին կարող ես իմաստասիրել . որ իշխանութիւն մարդոց անհաւասար կեանքէն , խռովարար ոգիէն , տիրողական բուռն ձգտումէն և զօրութենէն ծներ է : Եւ ինչպէս յայտնի է , մարդիկ հաւասար ձիրքով , հաւասար ուժով , հաւասար խելքով և հաւասար տոհմային ազնուականութեամբ չեն ծներ : Ոմանք աչքի հետ մտաւոր լոյս ունին՝ ընկերին կառաջնորդեն . և ոմանց մտքին լոյս նուազ լինելով՝ կստիպուին ետեւէն երթալ . ոմանք զօրութիւն ստանալով կը տիրեն , և ոմանք տկար լինելով կը հպատակին :

Աշխարհի պատմութիւն ցոյց կուտայ , որ իշխանութեան առաջին խանձարուրն ընտանիքն է . և մինչեւ ցայսօր իբրեւ ընական օրէնք ընտանեաց հայր կիշխէ բոլոր դերդաստանին վերայ , և ինքն իւր տան մէջ նա-

խաթոռ բազմելով կը վարէ ու կը կառավարէ զայն , որպէս զի խաղաղութեան և երկիւղած հնազանդութեան մէջ կենայ ընտանեկան կեանք :

Իսկ երբ ընտանիքէն ընտանիք կազմուելով՝ շատ ընտանիք ի միասին ընակեր են . բընական է որ խռովութիւն , կադ ու կռիւ զանազան պատճառներէ յառաջ գալով՝ մարդկանց հետ կաճի . հարկն ստիպեր է յայնժամ , որ ամէն տանուտէր հայրերու մէջէն մի տանուտէր հայր ընտրեն իբրեւ դատաւոր և իշխան , որ պատկառելի ծերութեամբ , համբաւով , զօրութեամբ ու հարստութեամբ առաւելութիւն ունեցեր է միւս տանուտէրներէն . և աստի նախապէս կազմուեր է փոքր տանուտերական իշխանութիւն : Եւ որչափ մարդիկ և ընտանիք բազմացեր ու տարածեր են աշխարհիս վերայ . այնուհետեւ իշխանութեան աստիճանն եւս աճելով և մեծնալով՝ հասեր է մինչեւ աշխարհակալութեան ծայրագոյն դիրք . որոց հզօր դաւազանին տակ փոքրիկ իշխանութիւններ կամ իսպառ շընջուեր են , և կամ նուաճուելով հպատակեր են :

Ուստի քաջայայտ կերեւի , որ իշխանութեան առաջին շառաւիղ՝ ընտանեկան արմա-

տէն բուսեր է , փոքր ինչ մեծնալով ընտանիքէն ելեր բոլոր ցեղին վերայ տարածեր է թեւերը . աւելի եւս մեծնալով այլ և այլ ցեղեր իւր իշխանութեան տակ հնազանդութեան բերելով՝ տիրեր է շատ քաղաքներու և գաւառներու վերայ : Հուսկ յետոյ կարի զօրանալով , ու բարձրանալով կամ թագ կապելով՝ թագաւոր եղեր է և կամ այլ և այլ իշխանութեան առանձին գաւաղաններ իւր միահեծան գաւաղանին տակ նուաճելով՝ իբրեւ Կեսար , կայսրութեան բարձր տիտղոս ստացեր է :

Եւ այսպէս աստիճան առ աստիճան բարձրանալով իշխանութիւն իւր գաղաթնածայր հասեր է : Բայց իշխանասիրութեան ոգին երբէք իւր ծայր և սահման չունի : Քանի այս աշխարհ կայ՝ իշխանութեան գաւաղաններ պիտի մրցին իրարու հետ . և ով դիտէ , գուցէ ապագային մէջ բովանդակ երկրագունդը մի գաւաղանի տակ ընկճուի . և միթէ այս բանն՝ աշխարհիս կայսրեր չե՞ն երազեր : Սակայն աշխարհի պատմութիւն և փորձ շատ օրինակներով ցոյց կուտայ , որ իշխանութեան կեանքն եւս իւր ծերութիւն և վախճանն ունի , և եթէ նաբուգոդոնոսորայ ծառին չափ

բարձրանալով իւր գաւաղանին շառաւիղներ տարածէ բովանդակ աշխարհին վերայ . ի վերջոյ յերկիր կործանելով կը տապալի ինչպէս Մակեդոնականն , Հռովմայ , Բաբելոնի և Ասորեստանի իշխանութիւններ , որպէս զի ճանչնայ և խոնարհի մարդոյն մեծամտութիւն . թէ՛ Բարձրելոյն մշտնջենաւոր զօրութիւնը կը տիրէ , և ժամանակի ահեղ տապալում պիտի կտրէ ու կործանէ այն ամեն իշխանութեան ծառերը , որ երկնից զօրութեան դէմ կը բարձրանան և կը ջախջախեն ժողովուրդին կեանք և զօրութիւն :

Եթէ մտաբերես , որդեակ իմ , ինչպէս մտաբերելով կը ցանկան ծայրայեղ ազատամիտներ . թէ արդեօք աւելի լաւ եւս չէ՞ր լիներ , եթէ մարդկային ընկերութիւն ազատանիշխան ապրէր , և իշխանութեան ծանրակիր լուծ չը կրէր իւր պարանոցին վերայ . մարդն ինքնիշխան ինքնավար լինէր , և չը պարտէր երբէք տուրք , հարկ , զինուոր , և այլ բազում պատիկ օրինական և ապօրինի բռնի պահանջներ վճարել :

Լուր , որդեակ իմ , ես պատասխան տամ քեզ , ամենայն խելամտութեամբ ուշ դիր : Մարդկային ընկերութիւն բնաւ կարելի չէ

որ առանց իշխանութեան, առանց օրինաց, և առանց դատաստանի և հատուցման այս աշխարհիս վերայ ապրի և խաղաղ կեանք վարէ. ինչպէս երկնից թռչուններ և լեռներու աղատ էրէվայրիներ, և այլն: Ձէ թէ աշխարհիս այլ և այլ ազգեր, այլ նոյն իսկ մի ազգ և մի համազգի ընտանիք առանց հայրական իշխանութեան հնար չէ կառավարել: Կը տեսնամք եղբայր եղբօր դէմ սուր կը հանէ, և համարիւնն՝ իւր համարիւն հարազատին արիւն կը թափէ. և մերթ եւս ստահակ որդիքներ հօր դէմ կապստամբին. ո՞ւր կը մընայ անընտանի օտարն օտարին հետ խաղաղութեամբ ապրի ու վարի:

Կան մարդիկ, որ կը մտածեն. թէ իշխանութիւնը հին աշխարհի վայրենի ընկերութեան համար պէտք էր, բայց արդ երբ գիտութեան լոյս և քաղաքակրթութեան դարը մարդոց հին կեանք փոխեց. վայրենական բիրտ ոգին զգոնացոյց. մարդ ճանչցաւ իւր պարտիք և իրաւունքը. ճանչցաւ իւր ընկերին հաւասարակշիռ իրաւունք. Աւետարանին հաւատալով ճանչցաւ նա և Յիսուսին աւանդած մարդկութեան ընդհանուր խղճին օրէնքը. « Զամենայն զօր ինչ կամիցիք թէ

արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս արարէք և դուք նոցա »: Այլ եւս զի՞ պիտոյ է իշխանութեան նուաճող դաւաղան, կամ սպառնացող սաստն ու սուր. օրէնք և իշխանութիւն խաժամուժ ամբոխին համար է, որ ոչ գիր գիտէ և ոչ օրէնք:

Երանի՛ թէ քաղաքակրթութիւն զմարդն այդ ծայրագոյն կատարելութեան տանէր. սուրն և իշխանութիւն բարձուէր աշխարհէս: Բայց դու մի հաւանիր, որդեակ իմ, այդ կարծիք՝ ազատասէր մարդոյն երեւակայութեան երազն է: Թողունք Ասիական ազգեր, ուր քաղաքակրթութիւն դեռ չէ ծներ, և եթէ ծներ՝ տակաւին մանուկ է: Երթանք Եւրոպա՝ ուր քաղաքակրթութիւն ծներ և զարգացեր է, և եթէ այդ եւս բաւական չես համարիր, անցնինք Ովկիանոս, երթանք Ամերիկա. ուր կը կարծուի թէ ազատ քաղաքակրթութիւնն իւր արբուն հասակն առեր է: Ուր ժողովուրդ առանց թագի, առանց կայսերական հզօր դաւաղանի, մի նահագահով և օրէնքով կը կառավարուի: Սրդ այնպէս համարենք, որ այդ աշխարհէն բարձուի նախագահըն, վերնան բոլոր օրէնքներ, սուրն ու թնդանօթ ժողուին դարպնոցին մէջ, միայն

երկրագործին համար խոփ ու մանկաղ շին-
ուին . և ընդհանուր Ամերիկայի կիսաշխար-
հին մէջ հրատարակուի այսպէս թէ . « Այսու-
հետև իշխանութիւն և օրէնք բարձուած է ,
դատաստան հատուցումն չիկայ այլ եւս . իւ-
րաքանչիւր մարդ թող իւր ազատակամ իշ-
խանութեամբ վարի , մարդն ինչ որ կարէ
գործել ազատ է , իւր համար հսկող ոստիկան ,
ատեան և հարցափորձ չիկայ . » և այլն :

Գու կը տեսնաս յայնժամ , թէ ի՞նչ կը լի-
նի սորա հետեւանքն . այդ քաղաքակիրթ
աշխարհն Ամերիկա , այդ հասարակապետա-
կան օրինասէր ժողովուրդն . մի վայրկենի մէջ
վայրենի կը դառնայ , խուժանն և քաղաքա-
կիրթն միանգամայն իզէն կը դիմեն , ընկե-
րութեան հրապարակն արեան ծով կը լինի .
հարուստներն առ հասարակ կը կողոպտուին ,
խաղաղութիւն տեղի կուտայ . խռովութիւն
կը յուզի ինչպէս Ովկիանու ալիքներ . ով որ
բուռն է կը տիրէ , ով որ տկար է կը նուաճի
բռնութեան տակ . վերջապէս ընկերութեան
բոլոր շէնքեր կը քանդուին , կապեր կը կըտ-
րուին , մարդիկ կռուով ու սրով կսպառեն
դիրեար մինչեւ յետին ճետն ու սերունդ :

Եթէ քաղցեալ առիւծ հանես իւր վան-

դակէն և արձակ թողուս ժողովուրդին հը-
րապարակ , ի՞նչ կը լինի և ի՞նչ կը գործէ .
այդ յայտնի է , իւր ժանիքներով ամէն բան
կը ծախէ , այսպէս նա և մարդկային ըն-
կերութիւն , թող քաղաքակիրթ լինի նա , ե-
թէ զայն ի դուրս հանես իշխանութեան և
օրինաց շրջափակ վանդակէն և արձակ թո-
ղուս , նոյն կը գործէ մարդն ինչ որ կը գոր-
ծէ վայրենի առիւծն , թերեւս հնար լինի ու-
ղոքել զառիւծն երբ յագենայ , բայց մար-
դոյն կատաղութեան երբէք յագուրդ չիկայ :

Համաղուեցա՞ր այժմ , ազնիւ որդեակ իմ ,
որ աշխարհս առանց իշխանութեան չի կա-
ռավարուիր : Մի թէ հաւատալ կարելի՞ է ,
որ տիեզերք առանց Աստուծոյ և յաւիտե-
նական օրինաց կառավարուի , նաևն առանց
նաւապետի և ղեկավարի ուղղուի . և կամ
ամենհի ձին առանց սանձահարի : Ով չի գի-
տեր թէ մարդն քան զձին ամենհի է . միայն
իշխանութեան և օրինաց սանձն է . որ կը
վարէ զայն , ապա թէ ոչ նասանձակոտոր
լինելով կը դահավիժի : Սորա ապացոյց
և օրինակ քանիցս անգամ ցոյց տուած է
Ֆրանսիոյ այն մեծ ազգ , որ քաղաքա-
կիրթ աշխարհին մէջ զինքն իբրև փայ-

լուն աստղ մի կը կարծէ , և երբ անիշխանութիւն կը տիրէր՝ այդ կըթեալ և ուսեալ ժողովուրդը , խուժան կը դառնար և ամէն բան կը տապալէր , թէ և այն բան՝ իւր հայրենեաց փառք ու պարծանք լինէր : Ես այնպէս կը դատեմ , որ քաղաքակրթութիւնը մարդոյն վայրենութեան բարքը կեղեւով մի պատեր է արտաքուստ . եթէ վերջնեա իւր գլխէն իշխանին սուր և օրէնք՝ նա խկոյն իւր բուն կրից ժանիքներով կը պատառէ այդ կեղեւը և հին վայրենութիւն դուրս կը հանէ : Ուրեմն իշխանութիւն և օրէնք վերին տեսչութեան յաւիտենական կարգադրութիւնն է , որպէս զի մարդիկ երկիւղածութեամբ և բանավարութեամբ ապրին ընկերական կեանքին մէջ :

Արդ սկսիմ համառօտել թէ իշխանութիւն և ժողովուրդ ինչ պարտիք և իրաւունքներ ունին իրարու հետ . զորս կը չափէ արդարութիւն որ միշտ հաւասարակշիռ լինին . եւ երկուստեք պարտքեր վճարուին և իրաւունքներ պահանջուին :

Իշխանութեան առաջին պարտիքն է ճանշնալ ու հաւատալ . թէ իշխանութիւն Աստուածպետական զօրութենէն իբրեւ աւանդ

արուած է , ինչպէս Հոգին կը խօսի Սողոմոնի բերնով , « Ի տեառնէ տուաւ ձեզ հարքստութիւնդ և իշխանութիւնդ ի բարձրելոյն . որ պահանջեսցէ զգործս ձեր և քննեսցէ զխորհուրդս » : Իշխանութիւն իւր հաշիւն ու համար միայն Աստուծոյ չի տար . այլ և ժողովուրդին . երբ ինքն սահմանադրապէս ընտրուած է : Իշխանութեան՝ մեծ ու նուիրական պարտիքն է , արդարութիւն սիրել և օրինաց իրաւացի վճիռը արդարութեամբ ի դործ դրնել . առ այս կը յորդորէ Սողոմոն , որ դատաւոր և թագաւոր էր Աստուծոյ ժողովուրդին : « Սիրեսցէք զարդարութիւն , որք դատէք զերկիր » : Իշխանութեան պարտիքն է , երկրին խաղաղութեան համար հսկել . հանապաղ հոգալ ժողովուրդի բարօրութեան , բարգաւաճման ու յառաջդիմութեան համար , ուղղապէս խորհելով , որ իշխանութեան աթոռ՝ ժողովուրդի պատուանդանին վերայ հաստատուած է , և երբ ժողովուրդ կործանի անշուշտ իշխանութիւնն եւս կանդուն չի մընար : Իշխանութեան իրաւունքն է չափով և արդարութեամբ ժողովուրդէն հարկեր պահանջել , բայց երբէք դատաստան և իրաւունք չէ . որ ծանր ծանր բեռներով ժողո-

վուրդին թիկունք մինչեւ ի գետին կորացուցանէ : Եթէ այսպէս ջլատէ ժողովուրդին ուժն և ոգին , ինքն եւս , իւր զօրութենէն կը թափի , զի ով չի գիտեր թէ ժողովուրդըն իբրեւ գործող անդամ կը համարուի կառավարութեան , երբ անդամներ ուժաթափին՝ գլուխն եւս նորա հետ կուժաթափի այնուհետեւ կը կորուսանէ իւր խորհուրդ . կը հիւանդանայ առաջնորդող գլխոյն առողջ ուղեղն և յայնժամ ժողովուրդին և իշխանութեան զօրութիւն միապէս կսպառին և երկրին վերայ կը հասնի և կը տիրէ աղիտաբեր վիճակ :

Իշխանութիւն՝ երկրին և ժողովուրդին երաշխաւորող հաւատարիմ աւանդապահն է . այնպէս պէտք է պահէ այդ սուրբ աւանդ . որպէս թէ իւր կեանքն է . իւր վառքն է . և իւր կենդանատու հոգին և զօրութիւնն է :

Իշխանութեան զօրութիւն և հաստատութիւն , արդար և հաւասար օրէնքն է : ուստի իւր ամենամեծ պարտիքն է . որ երկրին օրէնք անաչառ ճշդութեամբ հաւասարապէս գործադրէ տկարին և զօրաւորին վերայ . իշխանին և ժողովուրդին վերայ . չթողուլ , որ զօրաւորներ հետէն օրէնքին դէմը . և նո-

քա , որ կարգեալ են օրէնք պաշտպանելու՝ նոքա զեղծանին օրինաց մէջ և առ ոչինչ համարին զայն :

Իշխանութիւն իբրեւ օրինաց վրէժխնդիր ու նախանձաւոր , իւր պարտիքն է . երկրին , ժողովուրդին և առաւել վարիչ պաշտօնեայնեւրու մէջէն օրինաց զեղծումներն առ հասարակ բառնալ . ապա թէ ոչ , զեղծումներ յաճախելով յաճախելով ի վերջոյ իշխանութիւնը կը բառնան . և կը մատնեն զայն օտարին ձեռք . վասն զի ներքին զեղծումներն զհայրենիք աւելի կը դաւաճանեն քան թէ օտար թշնամիք :

Իշխանութիւն պէտք է առաքինութեան պաշտպան հանդիսանայ և մոլութիւն սանձահարէ . իւր մեծ նուիրական պարտիքն է չթողուլ երբէք , որ ժողովուրդին կեանք և բարք ապականող զեղծումներ տարածեն երկրին մէջ , իբրեւ տարափոխիկ հիւանդութիւն . որ ի վերջոյ մահ և կորուստ կսպառնան ընդհանուր իշխանութեան երկրին : Միայն կրօնի պաշտօնէից քարոզն ու խրատ բաւական չէ հետտող ժողովուրդին կամք նուաճել , այլ պէտք է նաեւ իշխանութեան սաստն և սուր . որ ձեռնհաս կը լինի զեղծումներ քաղաքային օրէնքով բառնալ :

Իշխանութեան պարտիքն է մեծ իմաստութեամբ տնտեսել երկիրը . չթողուլ որ իւր հարստութեան գետերը երթան թափին օտար ծովերու մէջ, ի վերջոյ երկրին ջուրը ցամքի, դառնայ ծարաւ մի անապատ . երկրին հարստութեան գետեր երկրին մէջ պահելու համար՝ պէտք է զայն շրջապատել օրէնքով և այն միջոցներով, զոր քաղաքային անտեսութիւն կուսուցանէ :

Եթէ իշխանութեան զօրութիւն կը յաւելու երկրին հարստութիւնք և բարգաւաճանք, ուրեմն իւր ձեռնհասութեան պարտիքն է ժողովուրդին առաջը հորդել յառաջագիմութեան ճանապարհ . բառնալ ամէն խոչ և խուժեր, յորմէ ժողովուրդ խուսափելով կանգ կառնու շահավաճառութեան առաջ . նաւարկութիւն բանալ, լեռներ և ձորեր հարթել, արուեստ և արուեստագէտները քաջալերել, երկրագործ ժողովուրդին ազատութիւն և ապահովութիւն տալ, որ երկիրը մըշակելով արդիւնաւորէ : Քանի որ շահավաճառութեան մէջ իւր երկրի բերքն ուրիշ երկիրներէ ընդունուած բերքերուն հետ հաւասարակըշուութիւն չունի, պէտք է օրէնքով հաստատել և զսպել ժողովուրդին վայելչասիրու-

թեան ցանկութիւնը, որ իւր երկրի բերքերով շատանայ, սակաւագէտ կեանքի մէջ վարժելով զայն, թէ և ընդհանուր վաճառականութեան օրէնք ազատ է, բայց իւրաքանչիւր իշխանութեան ազատ իրաւունքն է իւր երկրին շահը առաւել պաշտպանել :

Իշխանութեան սրբազան պարտիքն է միշտ խաղաղութիւն սիրել, խաղաղութեամբ կառավարել, և ամէն հնարաւոր միջոցներ ի գործ դնելով պատերազմ չը յարուցանել ոչ ուրիշ իշխանութեան դէմ, և ոչ պատճառ տալով ուրիշ իշխանութեան մը՝ իւր դէմը : Բայց երբ դաշնակցութիւն կեղծուի, ուրիշ իշխանութիւն մի կը բռնանայ իւր վերայ և երկրին շահը կը վտանգի, յայնժամ իւր պարտիք և իրաւունքն է պատերազմ հրատարակել, որ թշնամին չոտնհարէ երկրին ազատութիւն և իրաւունքը : Միայն թէ պատերազմող իշխանութիւնն՝ աստ պէտք է յիշէ Քրիստոսի առակը, որ նախատեսութիւն կուսուցանէ . նախ պէտք է հաշուէ իւր ծախսեր, և իւր զօրութիւնը՝ թշնամւոյն զօրութեան հետ կըշիռ դնելով հասու լինի, թէ կարող է տասըն հազարով պատերազմ տալ նորա դէմը, որ քսան հազարաւ կուգայ իւր վերայ : Ապա

թէ ոչ, մեծ խոհեմութիւն է հրեշտակութիւն առաքել և հաշտութիւն խօսիլ: Վասն զի շատ բարի է և երկրին շահ. թէ մեծ և թէ փոքր զոհոյութեամբ խաղաղութիւն հաստատել քան թէ պատերազմով երկրաւեր լինել. թող այն, որ երկրին գանձ կսպառի, այլ և արիւննով և մահով ժողովուրդին կայտառ որդիք զոհ կերթան և կսպառին պատերազմի դաշտին մէջ որով ինքն պարտական ու պատասխանատու կմնայ. « Զի թագաւորն ոչ միայն զիւրն տացէ պարտիս. այլ և որոց եղեւ պատճառ մահուան »:

Իշխանութեան առաջին և վերջին մեծ պարտիքն է լոյս, գիտութիւն և կրթութիւն տարածել ընդհանուր երկրին մէջ. իշխանութեան աթոռէն սկսեալ մինչեւ խոնարհ ժողովուրդին խրճիթը հաւասարապէս լոյս ծաւալել. հաւատալով, որ երկրին բարգաւաճանք ժողովուրդին լուսաւոր կրթութենէն կը ծնի. ինչպէս որ թշուառութիւնը՝ նորա տգիտութենէն:

Շատ մեծ սխալ, և անիրաւ քաղաքակաշտութիւն է. եթէ ասէ իշխանութիւն, թէ՛ ժողովուրդը տգիտութեան և անզգայ թրմբութեան մէջ պահեմ. որպէս զի նա կոյր մը-

նայ չանսաստէ իշխանութեան դէմ, և ես անկասկած և դիւրութեամբ իշխեմ: Որչա՛փ յուռի և յետագէմ է այս դրութիւն քաղաքակիրթ աշխարհին լուսամիտ գաղափարին առաջ, որ միշտ կը ջանայ ժողովուրդին մշտաւորական զարգացումն յառաջ տանելով լուսաւորել զայն, հաւաստի լինելով որ երկրին յառաջդիմութիւն և բարգաւաճ կեանքը ժողովուրդի լուսաւորութենէն է, ինչպէս թշուառութիւն տգիտութենէն. միթէ ինքնին երջանի՞կ կը լինի իշխանութիւն, երբ ժողովուրդը թշուառանայ, և ի՞նչ փառք ու պարծանք է թշուառին վերայ իշխել: Թշուառ ժողովուրդին կեանք. անշուշտ վախճան մի ունի. նա կը մեռնի թէ վաղ թէ անագան. և երբ մեռնի, իշխանութիւն այլ եւս ո՞ւմ վերայ կիշխէ, անչէն և անապատ երկրին վերայ: Նոյն ժողովուրդի թաղուած գերեզմանին մէջ կը թաղուի իշխանութիւն. եթէ ջանայ նախ ժողովուրդը թշուառութեան գերեզմանին մէջ թաղել, և բռնութեան ծանր կափարիչով փակել նորա բերանը:

Այսչափ և այսպիսի են, սիրելի որդեակիմ. իշխանութեան պարտիքներ, զոր փոքրիշատէ միայն գրեցի. կան տակաւին ուրիշ

պարտիքներ . թողի զայնս սր դու ինքնին ի մաստասիրես : Երկրին իշխանութիւն կը զեղծանի , եթէ այդ պարտիքներ չկատարելով ընդհակառակն վարի , եթէ թողու օրինաց արդարութիւն և միայն բռնի և սրով իշխէ : Եթէ մեղկանալով զեխութեան մէջ շուայտի , չխողալով երբէք թէ թշնամին քաղաքը պաշարեր է . եթէ ժողովուրդին և իշխանութեան շահն իրարու հետ չկապէ , որ երկրին ընդհանուր շահն է . այլ միշտ ջանայ որոշել իշխանութեան շահն և այնպէս վարիլ , կամ անդիտութեամբ և կամ խորամանկութեամբ :

Իշխանութիւն կեղծանի իւր վարչութեան մէջ , երբ անընտրող կը լինի , արժանաւորին և անարժանին յարգ մի կը ունի կը չափէ . մերթեւս պատիւ և բարձ կընծայէ նմա , որ երկրին շինութեան հիման մի քար չէ դրեր . կը թողու լաւն ու կարող , և ժողովուրդին կառավար կը դնէ այնպիսիներ , որոց միտք թափուր է կառավարութեան ուսմունքէն և օրէնքէն , որք առաւել կարօտ են կառավարուելու քան թէ կառավարելու :

Իշխանութիւնն անիրաւութեամբ կը զեղծանի . եթէ դատաստանի առաջ նուիրական

չհամարի օրինաց հաւասարութիւն , աչառելով խտրէ տեառն և ծառային դատաստան , զօրաւորին և տկարին դատաստան , և թողու որ դատաւորաց կամք՝ դատարանին մէջ իբրեւ օրինագիրք վճռէ :

Իշխանութիւն չարապէս կը զեղծանի եթէ երկրին չարերը չպատժէ արդարապէս , այլ թողու որ չարեր աճելով բաղմանան ու հեղձուցանեն բարիքները . նոյնգունակ մեծապէս կը զեղծանի , երբ բարիքները կը թողու անվարձ անպսակ , նոքա որ երկրին յառաջագիմութեան անձնանուէր կը լինին , որ հաւատարմութեան ուխտն անդրժեղի կը պահեն :

Իշխանութեան զեղծումներ չատ և բազմադիմի են , դժուարին և երկար բանից կարօտ է նորա նկարագիրը հանել . բայց դու թէ հետաքրքիր լինիս , հետազօտես երկրին իշխանութեան և ժողովուրդին կեանքը . զեղծումներու երեւոյթ պատկերը յանդիման կը տեսնաս :

Այլ եւս կը մնայ ինձ խօսիլ , որդեակ իմ , թէ ժողովուրդին պարտիք և իրաւունքն ի՞նչ է առ իշխանութիւն . և բովանդակել այս դասն՝ որ բաւական ընդարձակեցաւ , և դու

դիտես, որ դորա պատճառը նիւթին և առարկային մեծ կարեւորութիւնն էր:

Ինչ որ իշխանութեան պարտիքն էր, այն է աւասիկ ժողովուրդին իրաւունք, և ինչ որ իշխանութեան համար իրաւունք է, այն է տիրապէս ժողովուրդին պարտիք:

Ժողովուրդին առաջին պարտիքն է ճանչնալ ու հաւատալ. թէ իշխանութեան գաւազանը երկնքէն դէպ ի երկիր ձգուեր է. նորա վերին ծայրը տիեզերքը վարող պետական աթոռին կցուած է. և միւս վարի ծայրը աշխարհիս վերայ հաստատուած է: Սորա համար Սուրբ Պօղոս կասէ. Իշխանութիւն յՍտատուծոյ է, և որ ենն՝ յՍտուծոյ կարգեալ են: Թողունք այս. մեծ քան զՊօղոսն՝ Յիսուս վարդապետ. Պոնտացի դատաւորին առաջ վկայեց, երբ Պիղատոս կասէր. Եթէ ես իշխանութիւն ունիմ՝ զքեզ խաչ հանել կամարձակել. Յիսուս պատասխան տուաւ «Ոչ ունէիր դու իշխանութիւն ի վերայ իմ և ոչ մի, եթէ ոչ էր տուեալ քեզ ի վերուստ»: Քրիստոս և քրիստոնէական կրօնի ուսուցիչներ առ հասարակ կը պատուիրեն ճանչնալ իշխանութիւնը, պատուել, հնազանդել, երկնչել. և տալ կայսերին կայսեր. և այլն:

Ժողովուրդին պարտիքն է իշխանութեան հետ ճանչնալ նաեւ երկրին ընդհանուր օրէնքները, քաղաքային օրէնքներ, դատաստանի օրէնքներ, տրոց և հարկի օրէնքներ, կալուածական օրէնքներ, և այլն: Վասն զի իւր պարտիք և իրաւունք այս օրէնքներէն կորոչին, և օրէնքն է որ կը չափէ և կը կըշռէ ժողովուրդին և իշխանութեան իրաւունք և պարտիք: Ուստի ժողովուրդն ամենայն խընամով պէտք է սորվի երկրին օրէնքներ. որպէս զի օրինավարներ ժողովուրդի անդիտութեան և ապշութեան համար չհամարձակին նոյն իսկ օրէնքով հարստահարել, որոց օրինակ բազում անգամ և բազում տեղ կը տեսնամք աշխարհին մէջ:

Ժողովուրդը երբ իւր հպատակութեան պարտիքներ սրտի մտօք և անթերի կը կատարէ, նա իրաւունք ունի իշխանութենէն պահանջել այն ամէն պարտիքներ, զորս դրեցի ի վեր. և երբ իշխանութիւն մի իւր իրաւունք ժողովուրդէն լիովին կատանայ և առ ժողովուրդն ունեցած պարտիքներ կը մոռնայ, այլ եւս ժողովուրդը ի՞նչ միջոցաւ կարող է այդ անվճար և մոռացեալ իրաւունքը ձեռք բերել:

կարի ծանր ու դժուարին է այդ խնդիր , որդեակ իմ : երբ իշխանութիւն սաստ ունի , և իւր իրաւունք սրով և խստութեամբ կը պահանջէ , մանաւանդ այն աշխարհներուն մէջ , որոյ իշխանութիւնը՝ միապետական է : Իսկ սահմանադրական երկիրներու մէջ . ուր իշխանութեան մարմին ժողովուրդին քուէով կը կազմուի , ժողովուրդին ձայն շատ բարձր և ազդու է . նա միշտ կարող է օրինական բողոքով ու դատաստանով իւր իրաւունք պահանջել իշխանութենէն . դու չգիտես , որ մեր երկիրը առած մի կայ , կասեն թէ « երբ գեղը կանգնի՝ գերան կը կոտրի » . ժողովուրդ միշտ զօրաւոր է , երբ օրէնքով , խելքով և միութեամբ վարի :

Կայ ժողովուրդին մի այլ եւս մեծ և ծանրակշիւ պարտիք , այն է ճանչնալ ու գիտնալ իշխանութեան վիճակ և գործ , թէ նա ի՞նչ կը գործէ . երկիրն բախտն ու կեանքը գէպ ո՞ւր կը վարէ . ինքն թէպէտ հետեւակ է , պարտաւոր է առաջնորդող իշխանութեան ետեւէն գնալ . բայց իրաւունք ունի մերթ եւս ձայն բառնալ թէ ճամբուն վերայ վիհ կայ , ուր ինքն և իշխանութիւն ի միասին կը գահավիժին : Հեղգամիտ , անհոգացող և ա-

պուշ է այն ժողովուրդը , որ կորստեան ճամբուն մէջ կը քայլէ ու վախճանը չի նկատեր , որ անխօսուն կը վարի իշխանութեան դաւազանէն և միանգամ յետս դառնալով չասեր թէ զիս ո՞ւր կը վարես :

Գիտե՛մ , գիտե՛մ , և դու գիտես , որդեակ իմ , որ միանգամ ստրկացած , կորացած և թշուառութեամբ բերան փակուած ժողովուրդը , վաղուց ի վեր մոռցած է այդ իրաւանց դասերը , և կարելի չէ նա իւր տգիտութեան տկարութեան մէջ իւր իրաւանց տէր լինի : Կասեն թէ այս աշխարհիս վերայ իրաւունք զօրաւորին է , ես էլ կասեմ թէ այսուհետեւ զօրութիւնը՝ գիտութեան և կրթութեան մէջըն է : Իրաւունք շատ հեռու կը փախչի այն ժողովուրդներէն , որոց վերայ խաւար կը տիրէ . և խաւարին մէջ իրաւունք չի կայ , իրաւունք լոյս է , պէտք է , որ ժողովուրդներ լուսով ստանան զայն : Ուրեմն յառաջ լոյս ու կրթութիւն և ապա իրաւունք . յառաջ լոյս , կրթութիւն և ապա ազատութիւն . յառաջ լոյս կրթութիւն և ապա կատարեալ կեանք : Լոյս և կրթութիւն միայն զօրութիւն չի տար ժողովուրդին , որ նա իւր իրաւունքն ստանայ , այլ և կառաջնորդէ նմա յառաջգիմու-

Թեան ճանապարհին մէջ . որ նա իւր ոտքով քալէ և իւր ձեռքով գործէ , միշտ իւր յոյս չի դնէ իշխանութեան վերայ . ինչպէս անհայր անխելահաս մանուկ , խնամակալ կը խնդրէ , որ սնուցանէ և դարմանէ զինքն մինչեւ զարգանայ : Ժողովուրդին մեծ խնամակալ , դայեակ , սնուցիչն ինքն է , նա պէտք է իւր սընընդեան կաթն՝ իւր ստինքներէն հանէ . վասըն զի իշխանութեան պաշտօն և վիճակ չարաչար զբաղեալ է , նա միշտ ժամանակ չունի ժողովուրդին սնուցիչ կաթ տալ կամ դայեկութեան պաշտօն վարել . ժողովուրդին կաթն ու կեանք , մի միայն իւր աշխատութեան աղբիւրէն կը բղխի , և բաւ է :

Իսկ դու ազնիւ որդեակ իմ , որ ընդ իշխանութեամբ ծնած ես և ժողովուրդին կըրթեալ զաւակն ես , պարտիքներդ սրտի մտօք տար ու կատարէ , իբրեւ քրիստոնեայ ուշ դիր Պօղոսի խրատուն , որ կը յորդորէ հընազանդ լինել իշխանութեանց . և հատուցանել որում զպարտս՝ զպարտ , որում զմաքս՝ զմաքբս , որում զերկիւղ՝ զերկիւղ , որում զպատիւ՝ զպատիւ . և այլն : Նոյն Պօղոս կասէ թէ իշխանութիւն վայրաբար չէ կապեր սուրը իւր մէջը , որով աշխարհիս չարագործներուն հար-

ուած կոպառնայ . իսկ եթէ դու կուզես իշխանութենէն չերկնչիլ և ազատ վարել կեանքդ՝ բարիք գործէ . զի բարութիւն և բարեգործն , առաքինութիւն և առաքինին միշտ ազատ են այդ երկիւղէն ու հարուածէն :

Բայց թէ մերթ ընդ մերթ բարութեանըդ փոխարէն ապիրատութիւն ընդունիս թէ իշխանութենէն և թէ ժողովուրդէն . յայնժամ յիշէ Պետրոսին խօսք որ կասէ . « Զի՞նչ երախտիք իցեն , եթէ յորժամ մեղանչիցէք տանջիցիք և համբերիցէք . այլ եթէ զբալիս գործիցէք , չարչարիցիք և համբերեցէք . այն շնորհք յԱստուծոյ են , քանզի իդոյն իսկ կոչեցարուք » . և այլն :

Քանի որ աշխարհ կայ , չարչարանքներ աշխարհէս չեն բարձուիր , միայն թէ կը պակասին . ժողովուրդ և մարդիկ անհրաժեշտ է պիտի կրեն չարչարանքներ . թէ առաւել թէ նուազ , թէ իշխանութեան ձեռքէն և թէ նոյն իսկ իրենց ձեռքէն , թէ իբրեւ մեղապարտ՝ յանցաւոր դատուելով , և թէ իբրեւ անպարտ՝ անիրաւի կրելով :

Կը փափաքիմ՝ քեզ համար , որդեակ , որ ոչ դու անձինդ համար չարչարանք քու ձեռքովդ պատրաստես և ոչ նաեւ յանցապարտ

լինիս, որ իշխանութիւն զքեզ չարչարէ . բայց թէ աշխարհի ծանրացող ձեռք զքեզ և ժողովուրդ հաւասար չարչարէ, այդ եւս քո քրքրիտոնէական պարտիքն է, զոր պէտք է յօժարաբար տանիս ու համբերես և մինչեւ իսպառ համբերես, հաւատալով թէ վախճանը կեանք է :

ԴԱՍ Ե.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՔ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ

Ճմարիտ ազնուականութեան նշան՝ ճողոց մեծութիւնն է, ոչ հողն է եւ ոչ ոսկին, ով որ ունի դայն : Նա է աշխարհիս տիրապէս ազնուական. ուրոյ փառք միայն ժողովրդասիրութեան մէջ կը փայլի :

ԱՇԽԱՐՀԻՍ խոնարհ ժողովուրդին և ազնուական կոչուած բարձրագոյն կարգին դասը պիտի խօսիմքեզ, անտոճմիկ որդեակ իմ,

դու գիւղական ժողովուրդի մի զաւակն ես, ժողովուրդի մէջ կապրիս, պէտք է դիտնաս ու ճանչնաս նա և այն բարձրագոյն դասն մարդոց, որոց կեանքն ու վիճակ հասարակ ժողովուրդի կեանքէն շատ բարձր է, ու շատ զանազանութիւն ունի :

Դու պէտք է լիովին դիտնաս ժողովուրդին կեանք և գործեր, և թէ ի՞նչ են հարուստ ազնուականաց դասն, իրենց կեանք և գործեր, և իւրաքանչիւրին պարտիք և իրաւունք աշխարհիս վերայ :

Բոլոր երկրագնդիս երեսը բնակող մարդկային ընկերութեան ամենամեծ մասն միշտ ժողովուրդն է. և նա է ծներ ամէն կարգի ազնուականաց և իշխանաւորաց դասն. կայսրը, թագաւոր, իշխան, պայազատ, ամէնքն եւս ժողովուրդի զաւակներն են, զի ժողովուրդն է բուն արմատ և մայր ամէն կարգի և վիճակի մարդոց :

Աշխարհիս մեծագոյն շինարար մասն ժողովուրդն է. դաշտային գիւղերու բնակիչ աշխատաւոր և հաց վաստկող մշակ՝ ժողովուրդն է. նմանապէս քաղաքներու բնակիչներն մեծ մասամբ ժողովուրդն է : Խիստ փոքրագոյն մասն կը կազմեն ազնուականաց կարգն,

որք ընդհանրապէս մայրաքաղաքաց և քաղաքներու մէջ կը բնակին :

Ժողովուրդ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ բուն մարդոց կեանք և պիտոյք կազմող և պատրաստող ամենաշխատ և պիտանի օգտակար մասն է . Ժողովուրդն է , որ իբրեւ երկրագործ մշակ կարդիւնաւորէ երկրին բարեբերութիւն, և կը մատակարարէ աշխարհինն Նա է , որ հաց , միս , իւղ և այլ կաթնեղէն նպարներ կը հանէ մեր սեղան : Նա է որ այգեգործութեամբ մեր խնձոյից բաժակներ պատուական գինւով կը լեցնէ : Ժողովուրդ իւր տնկած պարտիզէն բազմազան ազնիւ պլտուղներ հանելով՝ քաղաքացւոց և ազնուականաց սեղան առ հասարակ կը զարդարէ : Նա է , որ բուրդով , փափկասէր այծենւով , բամբակով , վշով , և այլ բազմատեսակ բուսական նիւթերով Ժողովուրդին պարզ հանդերձ և ազնուականաց պերճանքներ կը պատրաստէ :

Ժողովուրդ իբրեւ արհեստաւոր , բիւր հազար տեսակ արուեստական իշխանութեամբ մեր կեանքի անհուն անհամար պէտքեր կը հոգայ , մանաւանդ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ , ուր կառուելուն միշտ նորասիրութեան

պերճանքներ : Նա կը շինէ ու կը զարդարէ թագաւորի պալատ , իշխանաց ապարանք և այլ ամէն ինչ , որ կը վերաբերի նոցա ճոխ կեանքին ու վայելման :

Ժողովուրդն իբրեւ գիւտերու և արուեստներու հնարիչ՝ իւր արդիւնք և յառաջագիմուծիւն շատ մեծ է . և այս մասին մէջ երբէք համեմատութիւն չունի , այլ միշտ կառուելու ազնուականաց դասէն :

Ժողովուրդ իբրեւ աշխատութեան մայր՝ բոլոր ծովագնաց նաւերուն համար նաւապետ և նաւաստի կուտայ . բոլոր մեծամեծ գործարանաց համար գործաւոր մշակ կուտայ , բոլոր հանքերուն համար գետնի տակ անաբել անլոյս խորերուն մէջ հանքահաններ կուտայ , համայն երկրագունդ բեղմնաւորելու համար հողագործ աշխատաւորներ կուտայ :

Ժողովուրդ իբրեւ գրականութեան անխոնջ մշակ , իբրեւ մատենագիր հեղինակ , իբրեւ մամուլի ազատութեան զինուոր . իբրեւ լուսաւորութեան և յառաջագիմուծեան առաջնորդ՝ աշխարհ թուղթերով , գրքերով ու թանգարաններով լցոյց , խաւարն ու մութ փարատեց մարդոց մտքէն և լուսաւորեց մարդոյն մտաւորական աշխարհ :

Ժողովուրդը իբրեւ հայրենի երկրին անձնանուէր՝ կը զինուորի և կը զոհէ իւր կեանք պատերազմի դաշտին մէջ . մէկ սպային տեղ՝ իրմէն հաղար կը մեռնի և մէկ զօրավարին տեղ՝ բիւր հաղար : Ժողովուրդի մեծ զոհով և թափուած արիւնով կը փրկուին հայրենիք :

Ժողովուրդը իւր կայտառ զաւակներ զինուոր տալէն յետոյ , և այնչափ անձնանուիրութեան վերայ նա դարձեալ ազատ չէ , այլ իբրեւ հարկատու տէրութեան՝ ամենամեծ քանակութեամբ շատ զանազան տուրքեր կը վճարէ . արքունի դանձատուներ ժողովուրդի դանձով կը լեցուի :

Կը խեղամտի՞ս , որդեակ իմ , թէ աշխարհիս վերայ մարդկային ընկերութեան կեանք պահող և արդիւնաւորող ժողովուրդին աշխատութեան կեանքն է : Թող այդ ամէն արտաքին մասերը , որ ժողովուրդի աշխատութեան կեանքէն կը բզխի , և աշխարհ նոցա վատակով կը յագեցնայ ու կը ճոխանայ : Ժողովուրդը նաեւ իւր ներքին ամուսնական և ընտանեկան կեանքին մէջ շատ պտղատու և բարդաւած է . դիւղեր ու քաղաքներ նորա զաւակներով կը լեցուին . դրախտի օրհնութիւն իսկապէս ժողովուրդը կը վայելէ , որ միշտ ա-

ճելով բազմանալով կը ընու երկիրը . և աշխարհ իւր որդիքներով շէն կը մնայ :

Բայց դու , ժողովրդասէր որդեակ իմ , արդեօք կը սրտմտիս կամ անիրաւութիւն կը համարիս երբ կը տեսնաս աշխարհիս կարգն ու դատաստանը . զի երբ ժողովուրդն ընդհանուր մեր ընկերական կեանքին մէջ այսչափ մեծամեծ պարտիքներ կը կատարէ : զօր հանապաղ չարաչար կը տքնի և քիրտն կը թափէ մարդկային յառաջարկմութեան համար . ո՛հ , քանի՞ դառն ու դժուար է որ իւր յառաջ բերած անբաւ արդիւնքէն խիստ նուազ և յուր մասն կը վայելէ : Ազնիւ ցորեան և պատուական հացն ազնուականին կուտայ , և ինքն դարի ու կորեակ կուտէ , նմանապէս դէր կենդանիներ նոցա բաժինն է , ժողովուրդը թանապուրով և ցամաք հացով կապրի , անուշահամ դինին նոցա բաժինն է , ժողովուրդը պարզ ջրով իւր ծարաւ կանցունէ . բեհեզն ու ծիրանին և տարազագործ կերպասներ ազնուականին կուտայ , և ինքն պարզ կտու կամ շալ կը հագնի . շքեղ ու փառաւոր ապարանքներ կը շինէ նորա համար , ինքն անշուք տուներու և մերթ եւս խրճիթներու մէջ կապրի :

Ժողովուրդի մեծագոյն մասն երկրիս վերայ միշտ կարօտ ու չարչարուած կեանք կը վարէ : Նա ոչ միայն արեւելքին մէջ, ուր չը կայ ազատութիւն, և քաղաքակրթութեան լոյսն շատ աղօտ է, այլ և արեւմտեան քաղաքաքակրթութեան աշխարհին մէջ՝ ուր լոյս և ազատութիւն տարածուած է, տակաւին ժողովուրդին մեծ մասն ծանր աշխատութեան և կարօտութեան մէջ կը մնալի : Զի ես լսեր եմ և հարցանելով գիտեմ թէ՛ Եւրօպիոյ գործաւոր մշակներու կեանք շատ դառն է, որոց ապրուստ միայն օրական պարէն ու հացն է, գործաւորին համար գանձ ու ապագայ չի կայ, գործաւոր միշտ գործաւոր կը մնայ, և գործարանապետ անհուն հարստութեան տէր կը լինի :

Այդչափ և այդպիսի են, ազնիւ որդեակ իմ, ժողովուրդին գործունեայ կեանք և ընդհանուր աշխարհի մատուցած մեծամեծ արդասիք, յորս մեք հարեւանցի տեսութեամբ անցաք, և պէտք է խոստովանիլ, որ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ ժողովուրդ մեծ տարերք կը կազմէ, և յառաջադիմութեան ընդարձակ ասպարէզը՝ ժողովուրդին աշխատութեան ոտք չափեց :

Այժմ դառնամք և ազնուականաց դասուն նկարագիր հանենք, որոց դիրք, կարգ, աստիճան, պաշտօն, պարտիք և կենցաղավարութիւն աշխարհի առաջ ժողովուրդի խոնարհ դասէն շատ վերագոյն կը համարուի :

Այս վերակարգ դասուն կը պատկանի աշխարհավարութիւն, աշխարհաշինութիւն, քաղաքագիտութիւն, դատաւորութիւն և այլն. դոքա քան զժողովուրդն առաւել պէտք է կրթեալ լինին, հանճարեղ, իմաստուն և խորհրդական լինին, վասն զի երկրին կառավարութեան սանձն իրենց ձեռքն է, երկրին շահն ու փրաս կշռող նժարը՝ իրենց խելքն է : Այդ վարիչ իշխանական կարգն է որ կը խորհի, կը կարգադրէ, և յառաջ կը վարէ քաղաքակրթութեան կառք :

Թողունք այդ ազնուական դասուն աշխարհավարական մասն, որուն համար արդէն նախագլխոյն մէջ գրեցի թէ ի՞նչ է իշխանութեան պաշտօն և պարտիք :

Այժմ խօսինք ազնուականաց դասուն այլ և այլ հանգամանաց և պարտուց մասին : Նոքա որոց բախտ յաջողեր է հարուստ և մեծատուն լինել աշխարհիս վերայ. նոքա մեծ պարտիքներ ունին կատարելու, « Զի որում

չատ տուաւ, շատ խնդրեսցի ի նմանէ » . ա-
սաց Քրիստոս :

Բայց դու , հարցասէր եղիբ , որդեակ իմ ,
քննենք թէ ո՞չք են աշխարհիս վերայ իրօք
և ճշմարիտ ազնուականներ , ինչպէս Աբրա-
համ , Յակովբ և Յովբ , որոց արդար վաստա-
կին հետ զրկանք չէ խառնուած . և ո՞չք են
անարդար և նենգող ազնուականներ , որոց
հարստութեան հողն ու ոսկին յանիրաւութե-
նէն գոյացեր է . կամ տիրապետելով , կամ
զրկելով ու հարստահարելով՝ և կամ նենգու-
թեան բիւր հնարքներ ի գործ դնելով՝ մե-
ծատուն , իշխան , պայազատ և ազնուական ե-
ղեր են աշխարհիս վերայ : Այս անարդար ազ-
նուականաց նկարագիր կը հանէր երբեմն Ե-
սային . « Վաճառականք ձեր խառնեն զջուր
ընդ գինի , իշխանք ձեր ապստամբ՝ գողակիցք
են գողոց , սիրեն զկաշառս , վրիժագործք ,
որբոց իրաւունս ոչ առնեն և դատաստանի
այրեաց՝ ունին ոչ դնեն » . և այլն . որով ցոյց
կուտայ Մարգարէն թէ քանի՞ մեծ անիրա-
ւութիւններ կը գործէին Իսրայելի ազնուա-
կան կոչուած իշխաններ : Դոքա շատ անգամ
եւս խիստ խորամանկ միջոցներ ի գործ դնե-
լով կալուածատէր կը լինէին . ինչպէս կը յայտ-

նէ դարձեալ նոյն մարգարէն . « Վայ այնոցիկ
որ յարեն տուն ի տուն և ագարակ առ ագա-
րակ մերձեցուցանեն . զի զընկերին հանիցեն .
միթէ միայն բնակելոց իցէք յերկրի » : Աստ-
ուած այսպէս կը դատի աշխարհիս անիրաւ
ազնուականներ , բայց աշխարհիս դատաստա-
նը այսպէս չէ . զի ով որ ոսկեգանձ ունի ,
ով որ կալուածատէր է , ով որ իշխան է և
կը տիրէ՝ նա միշտ աշխարհիս աչքին դատաս-
տանով ազնուական կը համարուի :

Իսկ արդար վաստակով և ուղիղ աշխա-
տութեամբ հարստացած ազնուականներ շատ
հազուագիւտ են աշխարհիս վերայ , եթէ ո-
րոնենք՝ կը դռնենք առաւել վաճառական ,
արհեստաւոր և երկրագործ կարգերուն մէջ :
Դու այնպէս չըմբռնես . թէ իրօք մեծահա-
րուստ ազնուական լինելու համար Անգղիացի
լորտերուն չափ անհուն ոսկի և հող ունենա-
լու է . վասն զի ճշմարիտ ազնուականութեան
յատկանիշ միայն հողն ու ոսկին չէ , որ սոսկ
նիւթական հարստութիւն կը կաղմէ , այլ ա-
ռաւել մեծ է հողւոյն և բարուց ազնուակա-
նութիւն , որ բարոյական առաքինութեան օ-
րէնքներ կը պահէ , որ ժողովրդասէր է և
ամբարհաւած լինելով չի մեծամտեր , որ ա-

դահեւելով, ժլատելով ձեռք չի կծկեր, այլ իւր հարստութեան ոսկին հասարակաց բարւոյն համար առատ կը սփռէ. որ առանց փառասէր ոգւոյ կը մեծագործէ ուղիղ և բարի նըպատակով ժողովուրդի յառաջդիմութեան համար, որ լուսոյ տուներ ու դպրոցներ կը կանգնէ. գրատուններ և թանգարաններ կը հաստատէ. հեղինակ, մատենագիրներ կը քաջալերէ. գործարաններ կը բանայ. ազգին աղքատ ու պարապ որդիքներուն գործ կը գտնէ, բարեպաշտ ու մարդասիրութեան ոգւով աղքատանոց, հիւանդանոց շինելով ազգին թշուառներ կը պատասպարէ. Յովբայ նըման իւր ոչխարաց բուրդերէն բաժին հանելով մերկերուն թիկունք կը ջեռացունէ, և այսպէս կը կատարէ իւր պարտք ճշմարիտ աշնուականն. և նա՛ կը խորհի զօրհանապազ Աստուծոյ և աշխարհին առաջ միայն մեծագործ առաքինութեամբ բարձրանալ: Նա իւր առաքինութեան, վարձ՝ երբէք ժողովուրդէն երկրպագութիւն չի խնդրեր, միշտ յիշելով Յիսուսի պատուէրը՝ Աջով կը գործէ և ձախը չիմանար. իւր փառք և սրտին հաճոյքը՝ միայն իւր առաքինութեան մէջ կը շատանայ:

Տեսցուք նաեւ անիրաւութեամբ ու զըր-

կանօք հարստացած աշնուականաց գործն ի՞նչ է:

Այդպիսի սուտանուն աշնուականաց ճանապարհ շատ բազմագիւմի է աշխարհիս վերայ: Ոմանք հարստահարելով, յափշտակելով կը հարստանան, մանաւանդ և առաւել այն դասն, որ իշխանութեան ուժով կը բըռնանան, որոց դէմ՝ զրկեալ ժողովուրդն բերան բանալ ու բողոքել կարող չէ: Ոմանք դիպուածով կը հարստանան, զոր բախտ կը համարին, և յանկարծ մի աւուր մէջ մեծնալով աշնուական կը դառնան, միայն թէ՛ այն հարըստութեան դանձեր զոր մարդ առանց աշխատութեան դիւրութեամբ կը գտնէ, շատ բընական է որ զայն դիւրութեամբ կը կորուսանէ: Այսպիսեաց օրինակներ շատ կան աշխարհիս վերայ, և մեք մեր ժամանակի մէջ տեսանք ու տակաւին կը տեսնանք: Ո՛ւր են Պօլսոյ մեր հին հարուստ ու Հայ սեղանաւորներ. որոց վստահութեան յանձնուած էր Տէրութեան գանձ, այսօր նոցա որդիքներէն շատերը հայրենի ժառանգութեան մեծագանձ հարստութեան հետ՝ կորուսին նաեւ աշնուականութեան պատիւ: Ոմանք եւս հնարագէտ և ամէն խարդախ միջոցներ ի գործ դնելով

կը հարստանան . իսկ ոմանք դիտես թէ ի բընու թեմնէ արծաթասէր բարք ունենալով՝ անհնարին ագահութեամբ և ամենախիստ խընայութեամբ կեանք վարելով կը հարստանան : Չմոռնանք, յիշենք նաեւ այս կարգին հետ այն կալուածատէր ազնուականներ . որոց հարըստութիւն կը կարծուի թէ հողն է , բայց հողէն առաւել հողագործ մշակներու ճակատէն թափուած քրտինքն է : Այդ անգութ և խըստաբարոյ կալուածատեարք իրենց վաստակաւոր մշակներ աշխատութեան մէջ զորհանապազ կը մաշեցնեն . կամ կիսավարձ և կամ վարձահատ առնելով , որով մշակները՝ միշտ մշակ մնացեր են , և կալուածատէրը՝ ազնուական դարձեր է : Թող վարձահատութեան զըրկանք , մի ուրիշ քան զայս առաւել սոսկալի զրկանքներ պատմեմք յոյր , որոց ես ինքս ապանատես եմ և հարցափորձելով տեղեկացայ :

Միանգամ մայրաքաղաքիս Հայ ազնուականաց միոյն ագարակը դնացի , որուն մէջ շատ ծառայող մշակներ կային , և ես այն պահուն պատահեցայ երբ մշակներ աշխատութենէն դադրած նստեր հաց կուտէին . դիտեցի , որ իրենց կերակուր միայն սեւ հաց և

խաշած լուբիայ էր , ուրիշ ոչինչ : Ես այնպէս կարծեցի որ մի աւուր պատահումն էր այս , ուստի հարցուցի ագարակատէր ազնուականին . թէ ձեր մշակներու կերակուր միշտ ա՞յս է , մանաւանդ Ձատիկի այս մեծ օրերը : Այո՛ ասաց , տարին բոլոր դոցա կերակուր այդ է միայն . մշակներու համար Ձատիկ , Բարեկենդան չի կայ , այլ միշտ մի օրինակ հաց ու լուբիան է նոցա կերակուր : Ոգիս խռովեցաւ . կրկին հարցուցի . մի թէ այս աշխատաւոր մշակներ , որոց ձեռքէն բազմապատիկ բերքեր կընդունիք բուն ագարակէն ելած , մի թէ դոքա կաթէն , մածոնէն , իւղէն , պանրէն և այլ զանազան բերքերէն մասն ու բաժին չունին : Ոչ , պատասխանեց ազնուականն . եթէ ագարակի մշակներ այդ բերքերէն ուտելու իրաւունք և բաժին ունենան , այլ եւս մեր ագարակին շահն ոչինչ չի մնար , վասն զի մեր գլխաւոր շահը պէտք է նոցա խիստ ու սակաւապետ կեանքէն դոյանայ :

Ահաւաստիկ ագարակատէր մեծատանց ազնուականութեան փառք , դու ինքնին դատաստան արա մտքիդ մէջ , ազնիւ որդեակ իմ , հազար անգամ Ասիոյ և մեր Հայոց աշխարհի մշակներ երջանիկ ու բախտաւոր են ,

որք կաթով, իւղով. և այլ կերակուրներով կը սնանին: Թող այս, փողոցի աղքատներն եւս գոնէ տարուան Նաւակատեաց օրերը մատաղ ուտելով մսի համ կառնուն, իսկ այդ աղնուականաց մշակներ չգիտեն թէ միսն ի՞նչ համ ունի:

Սորա համար Աստուած վերէն կը տեսնար և մշակները զրկող ու հարստահարող կալուածատեարց համար Մարգարէին բերնով կը խօսէր, « Եւ բողոք հնձողաց եհաս յականջս իմ, և այլն »:

Մեծատուն Յովբ, որ հին աշխարհին մէջ մի ճշմարիտ ազնուական նահապետ էր, նա յառաջ կը բերէր իւր ազնուականութեան պարտիքներ, զոր անթերի կատարեր էր. մինչ դեռ իւր բարեկամներ վիճելով կասկած կը յարուցանէին: Իսկ ազնուական Նահատակն մեծ համարձակութեամբ ցոյց կուտար իւր առաքինութեան հանդէս և կը խօսի. « Եթէ խոտեցի՞ երբէք զիրաւունս ծառայի կամ աղախնոյ մատուցելոյ առիս յատեան, և զի՞նչ գործեցից եթէ հարցափորձ արացէ ինձ Տէր. և եթէ այցելութիւն՝ զի՞նչ պատասխանի խրարից: Ո՛չ ապաքէն որպէս ես եղէ յարդանդի և նորա եղեն. ի նմին որո-

վայնի եղաք: Իսկ տկարք, որոց պէտք ինչ էին՝ ո՛չ արդեօք երբէք վճարեցի: Չակն այրւոյ ոչ կողկողեցուցի: Եթէ կերա՞յ արդեօք զպատառն իմ միայն և որբոյն ոչ կարկառեցի: Չի ի մանկութենէ իմմէ սնուցի իբրեւ զհայր, և յարդանդէ մօր իմոյ առաջնորդեցի: Եթէ արարի՞ անտես զմերկն կուրուսեալ և ոչ զգեցուցի: Եթէ ո՛չ օրհնեցի զիս տկարք և ի կտրոյ խաշանց իմոց ջեռան թիկունք նոցա: Եթէ վերացուցի՞ ձեռն ի վերայ որբոյն՝ յուսացեալ թէ բազում է օգնականութիւն իմ, ապա թափեցի յանրակէ ուս իմ և բազուկ իմ յարմնկանէ իմմէ խորտակեցի » և այլն:

Ահաւասիկ ճշմարիտ ազնուականութեան գործ ու պարտիքը, զորս մեծանձն Յովբ վեհանձնաբար կը ճառէ ու վստահութեամբ կարդարանայ Աստուծոյ առաջ. թէ և բարեկամ դատաւորներ մեղապարտ կը դատէին զինքն կարծելով թէ հարուածեալն Յովբ իւր զրկանաց երեսէն պատուհասուեր է:

Է՛, ազնուամիտ որդեակ իմ, համեմատէ դու այժմիկ հին աշխարհի և մեր դարու աղնուականաց գործն ու կեանք. և դու ինքնին դատաստան արա, թէ աշխարհիս ամէն հարուստ մեծատունք որ ազնուականութեան

տիտղոս ստացեր են՝ նոքա իրօք և ճշմարիտ
ազնուական չեն : Մի կարծեր թէ ընդարձակ
հողն ու ոսկին և անուն զմարդն ստոյգ ազ-
նուական կանեն , եթէ նորա ոգին ընչաքաղ-
ցութեամբ ստրկացած է և զուրկ մեծանձ-
նական առաքինութենէն : (կան մարդիկ , որք
թէ պէտ մեծահարուստ չեն , այլ իրենց չափա-
ւորութեան մէջ առաւել կը մեծագործեն , քան
համբաւեալ ազնուականն)

Իսկ դու , անանուն որդեակ իմ , որ ազ-
նուական չես ծներ . այլ շինական ժողովուր-
դին մի հասարակ զաւակն ես , ջանացիր փո-
քրրկութեանդ մէջ փոքրիկ ազնուական լի-
նել . ոչ գանձ ունիս և ոչ մեծ կալուածատէր
ես , որ ոսկով և հարստութեամբ մեծագոր-
ծես . բայց դու գրով , ուսումով և կրթու-
թեամբ մեծագործէ :

Սիրէ նաեւ բարուց ազնուութիւն , ան-
կեղծ կենցաղալարութեան ազնուութիւն .
և քան զամէն առաւել ընկերսիրութեան ազ-
նուութիւն : Եթէ աշխարհիս դէպքեր յաջո-
ղեն քեզ , կամ դիրն և աշխատութիւն քեզ ոս-
կի բերեն , և դու յանկարծ խոնարհ ժողովուր-
դի վիճակէն բարձրանալով ձգտիս դէպ ի ազ-
նուականութեան դասն մի անարգեր դիրն ու

գրիչ . այլ դուն , գործէ , որ գրով ու ոսկով
միանգամայն ազնուանաս :

Գիտեմ ես , գիտես նաեւ դու , Գրիստոս
որ աղքատ և ժողովրդասէր էր , վկայեց թէ
մամոնայն անիրաւ է , անիրաւ են և նոքա
որ սոսկ մամոնայիւ ազնուականութիւն կը
կեղծեն . բայց արդար և ժողովրդասէր ազ-
նուականը գիտէ բարւոք ի գործ դնել զայն ,
և շահեցուցանել թէ ի սակաւուն և թէ ի բաղ-
մին իբրեւ հաւատարիմ ծառայ Աստուծոյ
տնտեսութեան :

Կը փախաքիմ քեզ համար որդեակ , որ
դու ի փոքուն , այսինքն այդ քո այժմեան
վիճակին մէջ միշտ հաւատարիմ լինիս , որ-
պէս զի բազմին արժանանաս :

Որչափ և կարես կեանքդ ազնուացուր աշ-
խարհիս վերայ . մի ասեր թէ ես մարդոց
կեանքին մէջ և նոցա աչքին առանց ոսկւոյ
ու մեծութեան միշտ նուաստագոյն կը համար-
ուիմ : Կը դովեմ զքեզ թէ անձնաճանաչ լինե-
լով խոնարհամտիս , այլ չեմ ներեր քեզ թէ
այնչափ նուաստանաս մինչեւ մոռանաս մարդ-
կութեան հաւասար պատիւ : Գիտցի՛ր դու ,
որ Աստուած զմարդիկ հաւասար ազնուական
ստեղծեր է և այնպէս կը համարի . ոչինչ

զանազանութիւն չիկայ ազնուականին և ժողովուրդին մէջ . միայն աշխարհին աչք ու դատաստանը խտիր կը դնէ և այնպէս կը տեսնայ , իսկ Աստուծոյ մեծութեան առաջ աստուածապատկեր մարդն հաւասար ազնուական է : Մանաւանդ եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընկերութեան մէջ . որոց համար ասաց Քրիստոս թէ « Դուք ամենեքին եղբայր էք » :

Վերջին խրատ մի եւս աւանդեմքեզ , Սողոմոնի բանէն . և այն լինի միշտ քո խնդրունած Աստուծոյ առաջ : « Մեծութիւն և տրանսկութիւն մի տար ինձ , այլ կշուեա ինձ զարժանն բաւականութեամբ : Զի մի մեծացայց և ստեցից և ասիցեմ թէ ո՞վ տեսանիցէ զիս . կամ ազքատացայց գողացայց և երդւայց յանուն Աստուծոյ իմոյ » :

ԴԱՍ Զ.

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ ՀԱՅ

Աշխատութիւն մարդոյն կեանք արդիւնաւորող Աստուծոյ օրհնած սերմն է , եթէ յուսով ցանես դայն շահարերութեամբ կը հնձես , կեանքդ լիասեղան հացով եւ բարեօք կը լեցվի . եթէ չցանես՝ ոչ ինչ չես հնձեր եւ կեանքդ կը սովամահի :

ՄԱՐԴՈՅՆ աշխատութեան և գործունեայ կեանքին պիտանի և օգտակար դասը պիտի խօսիմք եզ , ժիր ու գործասէր որդեակ իմ , ականջդ բաց և ինձ տուր քո միտքը , զի այս կենսական դասն է , որ քո կեանքը կը բեղմնաւորէ , դու անպէտ անպտուղ ծառ չես լինիր մարդկային ընկերական դրախտին մէջ , որ աշխատութեան պտուղ չը տալով՝ միայն երկիր կը խափանեն . զոր իրաւամբ հատանել պէտք է , կը վճռէ Յիսուսին բացախօս առակը : Եթէ մարդն ինքնին ազատ իրաւունք ունի իւր տնկած և դարմանած պարտիզին անպլտղատու ծառեր հատանել , քանի՞ առա-

ւել աշխարհիս դրախտ անկագործող Արարիչը տիրապէս իրաւունք ունի հատանել այն ապարդիւն մարդատունկեր, որք ոչ միայն հակառակ կը վարին տիրական վճռոյն դէմ. այլ և տիեզերքի բնական օրինաց դէմ շատ մեղապարտ կը լինի մարդ երբ կը դիտէ ու կը տեսնայ, որ երկինք ու երկիր կը շարժին և կը գործեն, անդադար միշտ արդիւնաւորելով այս մեծաշահ դաստակերտ թէ ի պէտս մարդոյն և թէ ի փառս բարեխնամ Արարչապետին :

Տեսողութեամբ ու մտքով կոյր մի լինիր և կորահայեաց, Որդեակ իմ Սամուէլ. դըլուխդ ի վեր առ, աւագ աչքով դիտէ և տես բովանդակ տիեզերաց գործունէութեան հանդէսը. որ զտիւ և գիշեր շարժման ու փոփոխութեան մէջ անվրէպ կը կատարեն իրենց սահմանեալ ընթացքը՝ միշտ հպատակ լինելով յաւիտենական օրինաց տակ : Եւ նոյն ինքըն տիեզերք վարող Արարիչը միթէ անգործ կը հանդիսի՞, ոչ, զի ասաց Քրիստոս — « Հայր իմ մինչեւ ցարդ գործէ և ես գործեմ » : Եւ ի՞նչ է նորա գործը. դու տես թէ ինչ է : Իւր աներեւոյթ դահէն տիեզերաց սանձ բռնել ու վարել. նախախնամել արարած էակ-

ները որ գոյութենէն ի չգոյութիւն չը դառնան, մեռեալներ հողին տալ, հոգիներ յանմահութիւն կոչել, և նորածնելոց՝ նոր հոգի տալով մարդոյն կեանք վերանորոգելով պահպանել : Չմոռնանք նա և նորա գերագոյն արդարութեան դատաւորութիւնը, որով կը տեսնայ աշխարհիս դատաստանն, և մարդիկ չը գիտեն թէ հողմն ուստի՞ կուգայ և ուր կերթայ :

Երանի՛ թէ մեր աչք պարզապէս զօրէր և մեք տեսնայինք թէ այն կապուտակ երկնակամարին անհուն անհամար մարմնոց մէջ ի՞նչ աշխատութիւն և տքնութիւն կայ : Արեւ, լուսին, մոլորակներ և բոլոր համաստեղութիւնք, կը կարծենք թէ մարդոյն նման ազատ էակներ չեն. այլ իբր ինքնավար, ինքնաշարժ կը մղուին կը վարին արարչադիր օրէնքով :

Իսկ մեր աշխարհ որ մեր աչքին առաջ և մեր ոտքին տակն է. և զոր մարդկային իմաստասիրութիւն հանապաղ կը հետազօտէ ու կը տեսնայ, թէ ի՞նչպէս ծովն ու ցամաք, բոլոր բուսական խոտեր ու ծառեր, անշունչ և շնչաւոր էակներ, տարերք, ժամանակ, երզանակներն և առ հասարակ բովանդակ երկ-

րադունդ անդադար շարժման և աշխատութեան մէջ են . որոց արդիւնք և նպատակ շատ յայտնի է մեզ : Մարդոյն կեանք և յետ նորա բոլոր կենդանեաց կեանք մի աւուր մէջ կը չքանայ , եթէ երկիր ցորեան չիտայ մեղ համար , եթէ խոտ չբուսուցանէ անասնոց համար , և ծառեր չպտղաբերեն և արեւ իւր լուսով ու ջերմութեամբ չկենդանածնէ մեր աշխարհ , և այս ամենուն հետ եթէ արարչական խնամքն իւր երեսը դարձնէ՝ ի՞նչ կը լինի մարդոյն և բոլոր շնչաւորաց կեանք . այդ կը խոստովանի Դաւիթ , « Դարձուցանես զերեսըս ի նոցանէ՝ խռովին , հանես զոգի ի նոցանէ՝ պակասին և ի հող դառնան » :

Իսկ մարդոյն աշխատութեան համար կը խօսի , « Ելանէ մարդ ի գործս իւր ի վաստակըս ձեռաց իւրոց մինչեւ յերեկոյ » : Զի մարդըն այս աշխարհիս վերայ գործաւոր մշակ մի է . քանի որ կեանք ունի , աշխատութիւն՝ իւր բնական ու բարոյական պարտիքն է :

Մարդկային ընկերական աշխարհ թագաւորէն սկսեալ մինչեւ գիւղական մշակն՝ ամէնքն եւս անդադար աշխատութեան մէջ կը դեղերին ու կը պարապին : Բայց դու պէտք է դիտես , Որդեակ իմ , թէ աշխարհիս վերայ

ամէն մարդ իւր աշխատութեան բաժինըն ունի :

Հին աշխարհին մէջ մարդոց աշխատութիւն խիստ պարզ և անձուկ վիճակի մէջ էր . բայց նոր աշխարհ և քաղաքակրթութիւն մարդոց աշխատութեան գործ և ասպարէզ կարի շատ ընդարձակեց . և այսօր բիւր հազար տեսակ գործերու մէջ կը պարապի մարդկային ընկերութիւն : Այդ եւս բաւ չէ , տակաւին կը տքնին մարդիկ անդուլ անդադար նորանոր արուեստներ և գործեր հնարել զբաղասէր մարդոյն համար : Այլ գիտես թէ մարդորչափ իւր կեանքին պէտքեր հնարէ , բազմապատկէ՝ այնչափ եւս իւր ցանկութիւն կը գրգռի և երբէք շատ չասեր : Ով գիտէ , թերեւս Նախախնամութիւն՝ մարդոյն ցանկութեան չափ չը դրաւ . որպէս զի մարդ հընարասէր գործասէր լինի և հայթայթէ իւր կենաց պէտքեր : Բայց թէ ինչո՞ւ համար ոմանց ամենածանր և ոմանց ամենաթեթեւ աշխատութեան բաժին հասեր է . մի զարմանար , այդ եւս անհաւասարութեան օրէնքին տակն է : Բայց թէ ծանր և թէ թեթեւ , թէ մտքով ու թէ մարմնով՝ մարդիկ ընդհանրապէս աշխատութեան դատապարտուած են : Թագա-

ւոր՝ զոր մեք անաշխատ կը կարծենք, նաեւս մտքով և աշխարհի հողերով կաշխատի, իշխան, դատաւոր՝ աշխարհավարութեան մէջ կաշխատին, զօրավար, զինուոր պատերազմի դաշտին մէջ արիւնով կաշխատին: Այսպէս նաեւ վաճառական՝ իւր վաճառականութեան մէջ, արուեստաւոր՝ իւր արուեստին մէջ, իմաստասէր՝ իւր կարասին մէջ, մատենագիր հեղինակ՝ իւր մտաւոր ու գրաւոր աշխատութեան մէջ, և քան զամէն առաւել երկրագործ մշակ՝ արեւակէզ դաշտին մէջ:

Ես ո՞ր մէկ թուեմքեզ բազում զբաղման գործեր. որոց մէջ հէք մարդ հողուով ու մարմնով կը տառապի ու կը տառապի: Եւ գիտե՞ս դու թէ ի՞նչ է իւր նպատակ և ջանք. Սօղոմոն կը բացատրէ քեզ այդ. «Սմենայն ջան մարդոյ ի բերան». այսինքն թէ մարդ այս աշխարհիս վերայ իւր բերնին ու փորին համար կը ջանայ և կաշխատի: Երանի՛ թէ իւրաքանչիւր մարդոց աշխատութեան հաց՝ իւր բերանը հասնէր. զի մարդիկ կան, որ բիւրաւոր մարդոց աշխատութեան հաց իրենք կուտեն և ես չեմ յիշեր քեզ, դու ինքնին գրտիր, թէ ո՞վ են այդ կարգի մարդիկ աշխարհիս վերայ:

Այս անհաւասար բաժնին ու կեանքին դասը՝ պէտք չէ կրկնեմք քեզ, Որդեակ, աշխատութեան վերայ խօսիմ միայն, որ մարդոյն և իւր կեանքին ճակատագիրն է. մարդկարող չէ քերել ու եղծել զայն: Մեծն Սօղոմոն իւր դահէն կարեկից աչքով տեսաւ մարդոյն քաջած վշտակիր ու տառապանաց կեանքը՝ ասաց. «Զբաղումն չար ետ Աստուած որդւոց մարդկան, զբաղիլ ի նոսա»: Զխոտորիս, Որդեակ իմ, այլ ուղիղ մտքով իմացիր Սօղոմոնի բան, որով կը պարսաւէ ու նայնամիտ և չարարուեստ մարդոց անչաճ աշխատութիւն և ազահութեան ընդունայն դեբերանք: Քաւ թէ այնպէս կարծեմք, որ բարեխնամ Արարիչը՝ բարի աշխատութիւնն իբրեւ չար զբաղումն տուաւ մարդոյն: Եթէ այսպէս կարծենք, ուրեմն Աստուած զմարդն ստեղծեց, որ զայն չարաբաղ աշխատութեան մէջ չարչարէ և ինքն զբօսնու կամ զուարճանայ: Բայց չէ. նա զմարդն աշխարհիսս դառակին մէջ դրաւ. որպէս զի գործէ ու վայելէ իւր արդար վաստակը երախտապարտ լինի, օրհնէ ու փառաւորէ իւր Արարիչը:

Գրենք այժմ թէ ի՞նչ է մարդոյն նիւթական աշխատութեան արդիւնք: Այդ ինքնին

չատ յայտնի է մեզ, որ մարդոց աշխատութեան արդիւնք հաց և հարստութիւնն է. և հարստութեան առաջին և մշտնջենաւոր աղբիւրը՝ հողն ու երկիրն է. զոր մեծատունըն Ստուլաժ տուաւ մարդոյն իբրեւ օժիտ կամ իբրեւ ժառանգութեան կալուածք, որ դորժէ ու պահէ : Մարդոյն այս ամենահարուստ կալուածն՝ իւր ծոցէն և ակնէն իբրեւ անհատահոս աղբիւր շարունակ կը բղխէ և կը հոսէ յորդեալ գետերու պէս անսպառ և անհատնում հարստութեան գանձերը : Չէ թէ միայն հաց կամ ուրիշ արմտիք, որք մեր կեանքին բուն սնունդն են, այլ և հանքային գանձեր, ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ, անագ, կապար և այլ շատ պէս պէս մետաղներ. որ դարձեալ մեր կեանքին կը ծառայեն արուեստաւորաց ձեռքով, և բազմապատիկ կը յաւելուն մարդոյն հարստութեան մեծութիւնը :

Սակայն երկրին այս բնական հարստութիւն բաւական չէ, այլ պէտք է, որ մարդոյն աշխատութիւն միանայ հողին ու երկրին հետ : Քրիստոս կասէ թէ երկիրն ինքնին կը բերէ պտուղ, այո՛, շատ բաներ կան, որ առանց մարդոյն աշխատութեան երկիր իւր

ինքնաբերութեամբ կը մատակարարէ. զորօրինակ անմշակ անտառներ և այլ անձեռատունկ շատ վայրենի ծառեր. թողում լեռներու և դաշտերու բուսական խոտեր : Բայց Քրիստոսի խօսք, որ մասնաւորապէս ցորենաբոյսին համար է. այդ եւս մինչեւ մշակ գետին չհերկէ և չցանէ սերմն, արան ինքնին ցորեան չի բերեր :

Ուստի եթէ հարստութեան առաջին ամենաբուղիս աղբիւր երկիրն է. պէտք է համարենք որ այդ աղբիւր առատացնող ձեռքը՝ մարդոյն աշխատութիւնն է :

Հանճարեղ մարդ շատ պէս պէս վայրենի բոյսեր, կենդանիներ ընտելացոյց. որք այսօր առ հասարակ մեր պէտքերուն կը ծառայեն : Երկրասէր մշակ իւր աշխատութեամբ հազար տեսակ հունտերը կը ցանէ, մատաղ տունկեր կը տնկէ և բիւրապատիկ բազմազան բերքերը հանելով կը հարստանայ : Վաստակասէր մարդ սոսկ երկրին երեսը բաւ չը համարեց իւր անդուլ աշխատութեան ասպարէզ. այլ փորեց հողը, մտաւ մինչեւ երկրին սիրտը, կրկտեց գտաւ ոսկին ու արծաթ, հանեց ճոխացոյց իւր հարստութեան գանձարանը, երկաթ հանեց, երկրագործին խովն

ու մանկաղ շինեց , ափսո՛ս որ , խոփին ու մանկաղին հետ՝ սուրն եւս կոփեց իւր ընկե-
րին կեանքը բառնալու համար :

Մարդոյն հարստութեան երրորդ ամե-
նամեծ աղբիւրն , որ կը միանայ հողին և աշ-
խատութեան հետ , և որով ահագին Ռվկիա-
նոսի չափ հարստութեան ծով կը կաղմէ . ի՞նչ
է , գիտե՞ս , հարցուր , Որդեակ իմ , և ես խօ-
սիմ քեզ . գիտութիւն և արուեստն է , որ
այնչափ և անհամար նորանոր հարստութեան
աղբիւրները բացաւ զօրս չկարեմ թուել ու
ճառել :

Դու պէտք է գիտնաս թէ հին դարերում
երբ գիտութիւն և արուեստ իւր խանձարու-
րին մէջն էր , դեռ չէր զարգացեր ու չէին
ծներ այն մեծ և աշխատաւոր հանճարներ ,
որք նորանոր գիւտեր և արուեստներ ծնան .
մարդոյն հարստութեան գլխաւոր աղբիւրներ
միայն հողային մշակութիւն և հովուական
խաշնադարմութիւն էր :

Իսկ վերջին դարերում մանաւանդ տաս-
նեւիններորդ յառաջդիմութեան դարը , յո-
րում տքնող հանճարներ իրենց գիւտերով
յորդեցին ընդարձակեցին հարստութեան աղ-
բիւրին ակները , այդ մշտաբուղի աշխարհի

ակներէն վտակներ գետեր բղխեցին , ողողե-
ցին առհասարակ արեւմտեան Եւրոպիոյ աշ-
խարհ : Այլ մեր արեւելեան աշխարհ , որ քան
զամեն աշխարհ արգաւանդ էր , դրախտի գե-
տեր կոռոզէին զայն , ցամաքեցաւ , անջրդի
անապատ դարձաւ : Եւ ի՞նչ էր սորա պատ-
ճառ , երեք բան էր , տգիտութիւն , անաշ-
խատ կեանք և երկրին վարչութիւն , որ չա-
ռաջնորդեց , չքայալերեց և չհարթեց ժողո-
վուրդին առաջ դժուարին առապարներ , որ
նա կարենար յառաջդիմել :

Խօսինք այժմ անգործ և անաշխատ կեան-
քին վերայ , որոյ հետեւանքն աղքատութիւն
է . անտարակոյս աղքատութիւն եւս իւր
սկզբնական պատճառներ ունի , եթէ հարըս-
տութեան պատճառը կը համարինք թէ մար-
դոյն աշխատութիւն և ժրագործ ձեռքն է .
ուստի պէտք է ուղիղ հասկընամք թէ ապա
ուրեմն անգործ ձեռք և անաշխատ կեանք՝
մարդոյն չքաւորութեան բուն նախապատ-
ճառներն են : Ասիոյ արեւելեան աշխարհ ուր
մեք կը բնակիմք , երկրի բնական հարստու-
թեան ամենաճոխ ծածկեալ գանձարան մի
է : Մեր լայնածաւալ արգաւանդ դաշտեր ,
որ ամէն սերմերու և տնկագործութեան ըն-

դունակ են . և եթէ մշակուին՝ իրենց բարեբե-
րութեան և առատութեան արդիւնք աշխար-
հին բաւ է : Մեր լեռներ ու հովիտներ եթէ
ապահովին , արդեօք Զվիցերիոյ չափ կովեր ու
եղջեր , անթիւ անհամար ոչխարաց հօտեր չե՞ն
դարմանուիր : Հապա մեր ինքնաբոյս անմը-
շակ անտառներ . մեր բազմադանձ հանքեր ,
որ այնպէս դեռ կոյս մնացեր են հողին տակ ,
անգործ և ապարդիւն :

Ինչպէս գրեցի ի վեր , յիշէ , Որդեակ իմ ,
աստի յայտնի է , որ երբ աշխատութիւնը չի
միանար բնական հարստութեան հետը , հա-
րըստութիւնն իբրեւ ծածկեալ գանձ կմնայ
հողին ծոցը . և մարդիկ անհաց , անդանձ , ան-
գիտաբար կը շրջին ոտքի տակ թաղուած
գանձերու վերայ միշտ կարօտած :

Ուրեմն մեր աղքատութեան աղբիւրի մի
ակն՝ մեր անաշխատ ձեռք և թմրած ոգւոյն
ժուլութիւնն է : Մի մարդ , մի ժողովուրդ ,
մի աշխարհ , որ զինքն աշխատութեան չի
նուիրեր , նա միշտ հացի կարօտ կը մնայ ի վա-
սըն զի աշխարհիս վերայ հացն ու գանձ՝ մի-
այն աշխատող ազգին ու ժողովուրդին բա-
ժինն է , և սորա ճշմարիտ ապացոյց՝ Եւրո-
պիոյ ժողովուրդն է :

Բայց ի՞նչ է պէտք , և ի՞նչ է զօրաւոր
դարման , որ անաշխատութեան մէջ ափշած
ու թմրած ժողովուրդին միտքն ու հողին մե-
ռելութենէն հանէ ու մղէ դէպ ի գործու-
նէութեան կեանք : Ս,յն պէտք է , ինչ որ պէտք
եղաւ արեւմտեան ազգերուն . այսինքն լոյս ,
գիտութիւն և աղատութիւն : Լոյսն ու գի-
տութիւն՝ մեր գործող զգայարանքներ և աշ-
խատութեան կեանքը կուղղեն . իսկ աղատու-
թիւն՝ մեր յառաջդիմութեան քայլերուն
ճամբայ կը բանայ և կապահովէ մեր արդիւնք
և հարստութիւն : Եւ երբ արեւելեան ժողո-
վուրդներ զուրկ են այս առաջնորդող լուսէն
և մղիչ զօրութենէն , կը մնան ուր որ են , միշտ
կարօտ , անկարօտ կեանքի մէջ . վասն զի
հեղգամիտ եղան . աշխատութիւն չը սիրե-
ցին , ուսումն ատեցին , հանճարն անպատ-
ուեցին , դրասէրն անօթի մեռաւ , արուես-
տաւորն առանց քաջալերութեան մնաց . ե-
թէ կային յառաջադիմող ոտք՝ նոցա քայլե-
րուն առաջ մեծամեծ խոչընդոտներ հանին .
մեր ընկերական կեանք դարձաւ մի անշարժ
դիակ . տեսանք յառաջագէմ աշխարհ և իւր
անթիւ գործունէութեան օրինակներ մեր
աչքին առաջ կեցած են , մեր միտք ու հո-

Ճ

գին տակաւին չնորոգեցաւ . մնացինք այնպէս հնուութեան ու հեղգութեան մէջ : Մեր մըտաւոր մարդ ծնանք , այլ մեր ոտքի տակ աշխատող չըթաի մըջիւնին ժիր գործունէութիւն չտեսանք : Մեծն Սողոմոն իւր խրատով աշխարհիս վատ ծոյլեր կը յղէ դէպ ի մըջիւնին բոյն :

Եւ դու , Որդեակ իմ , երբ մըջիւնի բունէն կանցնիս՝ կաց պահ մի ու զննէ , տես ու զարմացիր թէ քանի՞ աշխոյժ է այդ նկուն կենդանին , իւր բունէն մինչեւ քառասուն քայլ աւելի ուղղագիծ ճամբայ կը բանայ , կարաւան կարաւան անդադար կերթայ կուգայ . միշտ մի հատիկ պարէնով կը բեռնաւորի , կը բերէ կամբարէ իւր բոյնը . եթէ պատահամբ կոխես ու ճմլես զինք գետին , եթէ սայլին անիւն իւր ճամբու վրայէն անցնի , հազարներով ջախջախուին , նք տակաւին աշխատութենէն չի կասիր և երբէք չի թողուր իւր բացած արինոտ ուղեգիծն . այլ դիակներու վերայ կը կոխէ ու կանցնի իբրեւ աշխատութեան աննկուն շահատակ :

Մըջիւն՝ մարդ չէ , բայց կը նախատեսէ , յամարան կը ժողովէ կամբարէ իւր պաշարը , և ի ձմերան կը վայելէ . ազատ մնալով ի սո-

վէն : Մարդ մըջիւն չէ , նախատեսող միտք ունի . և երբ չի նախատեսեր , անգործ կեանք կը վարէ՝ նորա ձմեռն անշուշտ սովամահն է :

Թողունք մըջիւնին բոյն , երթանք առ մեղուն . դիտէ ու տես թէ որչա՞փ գործասէր է . երամերամ կապելով կերթան ծաղկաւետ հովիտներ կը շրջին , մեղրանիւթ կը ժողովեն և կուգան փեթակին մէջ կը գործեն , որոց արդիւնք թագաւորաց սեղան կը զարգարէ . և մեղրամոմն Աստուծոյ սեղանին վերայ կը վառուի :

Հապա չտեսնա՞նք մեր պատերու սարդի գործունէութիւն , որուն համար կասեն թէ կտաւագործութեան արուեստին հեղինակ լինելով՝ օրինակ տուեր է մարդոյն . տես ի՞նչ պէս անդուլ կը ճգնի իւր աշխատութեան մէջ , անդադար կը մանէ կը հիւսէ իւր որսական ցանցը պատրաստելու համար : Եւ ի՞նչ է իւր նպատակը , գիտե՞ս , միայն ճանճիկ մի որսալ և իւր կեանք պահել :

Թող մտածեն մտաւոր մարդիկ և մեր աշխարհի ծոյլեր . եթէ սարդին համար ճանճիկ մի պէտք է , ո՞վ չի գիտեր թէ իրենց համար եւս հաց պէտք է : Զի մարդոյն կեանքը պահանջող հացն է , մարդն առանց հացի կը չը-

քանայ : Մարդոյն ընկերական կեանք աշխատութեան զբաղումով կապրի և կը յարատեւէ :

« Եթէ կայ աշխարհիս երկրագնդին վերայ ծանրագոյն և անտանելի բեռն մի , այդ ծոյլերուն կեանքն է » . հարցուցին իմաստասերի մի և նա այսպէս պատասխանեց :

Արդ ինչպէս տեսանք , սիրելիդ իմ Սամուէլ , որ հարստութեան ծնող աշխատութիւնն է , ուղիղ կը հետեւի , որ աղքատութեան ծնող ծուլութիւն և անդործկեանքն է , իսկ երկոցունց մեծ առաջնորդ , միոյն՝ դիտութիւն և լոյսն է , իսկ միւսին՝ տգիտութիւն և կուրուցութիւն : Վասն զի մարդոյն թշուառութեան բուն աղիտաբեր արմատը՝ մըտաւոր կուրուցութենէն կսկսի և կաճի :

Կը յիշես դու , Եւրոպիոյ գիտնոց կաճառէն յառաջ մեր իմաստասէր Եղիշէն մարդոյ կոյր կեանքի նկարագիրը ճշգրութեամբ կը հանէ , երբ հազար երեք հարիւր տարի յառաջ կը տեսնայ նա Հայոց աշխարհի թշուառութիւն և անկատար կեանք , այսպէս կուտայ իւր վճիռը , թէ « կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական , և տգիտութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց » :

Այո՛ , կուրութիւն կեանք չունի . նա պէտք

է միշտ խարխափի աշխարհիս հրապարակին վերայ և մերթ եւս իւր զլուխը պատէ իպատ զարնելով ջախջախուի :

Այլ եւս համառօտենք այս դասը , աշխատասէր և լուսասէր Որդեակ իմ , եթէ կը բաղձանք որ աղքատութիւն և կուրութիւն մեր աշխարհէն բարձուի , թշուառութեան աղբիւրի ակներ խցուին , և հարստութեան ու երջանկութեան ակներ բացուին , աշխատութիւն սիրենք ու պատուենք , հեղգամտութիւն և ծոյլ կեանք ատենք ու հալածենք մեր անձնէն , մեր ընտանեկան սրահէն և Հայոց աշխարհէն :

Իսկ դու , իմ ջանասէր Որդեակ , որ մեր հայրենեաց մի պանդուխտ զաւակն ես , երբ կը յաջողի քեզ դառնալ քո հայրենի երկիրը , գործասիրութիւն և աշխատութիւն քարոզէ . ժրագործ եղիր , կեանքդ բեղմնաւորէ և բարի օրինակ հանդիսացիր քո հասակակից պատանիներուն առաջ : Թող ի բաց ոսկին ու դանձ , տար իմ այս աշխատասիրութեան դասեր . տար աւանդէ մեր հայրենեաց անուս , անդպրոց մանուկներուն . ասա նոցա , թէ ձեր հայրեր պանդխտութիւն սիրեցին , օտարութեան մէջ մաշուեցան ու մեռան . դուք

ձեր հայրենի քաղցր ծոցէն ու գրկէն, հողէն ու ջրէն բնաւ մի հեռանաք: Ասա թող աշխատին, գործասէր լինին և իրենց դառն քրքրտինք հայրենի հողին վերայ թափեն: Այն հողն ու ջուր, զոր օրհներ է Աստուած, շատ հաց ու հարստութիւն կուտայ իրենց: Յիշէ դու և յուշ բեր նոցա Սօղոմոնի օգտակար խրատ, թէ « Որ գործէ զերկիր, լցցի հացիւ. և որ երթայ զհետ դատարկութեան, լցցի աղքատութեամբ »:

Յո՛յս յո՛յս քարոզէ լքած ոգիներուն, միջակոտոր մշակ ժողովուրդին, թող գօտէպընդին, կռուին դառնաբեր ժամանակին դէմ: Եթէ կասեն քեզ, թէ մեր յոյս հատաւ, մեր ոսկորներ ցամքեցան, մեռանք, այլ եւս իբրեւ մեռելոց դիակ կերեւինք աշխարհիս վերայ, այլ եւս մեզ համար աշխատութեան ոչ յոյս մնաց, ոչ զօրութիւն: Դու յայնժամ տար դիր զիրենք Բաբելոնի մեռելոց դաշտին մէջ. և անդ պատմէ նոցա Եզեկիէլի սքանչելի տեսիլ. ասա թէ մեծ է մեր տէր Աստուած, նա գիտէ ու կը տեսնայ ձեր մեռելութեան այդ վիճակ. յԱստուած յուսացէք ու հաւատացէք. նա կարող է մեռած ոսկորներուն նոր շունչ և ոգի տալ:

ԴԱՍ Է.

ՈՒՂԻՂ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆԱՅ

Հ Ա Յ Ե Ի Բ Ա Ն

Մարդիկ կան, որ միայն հացով կապրին. մարդիկ կան, որ կը հրեշտականան՝ անհաց ապրիլ կուզեն. երկու դասն եւս միապէս կը խոտորին ուղութենէն: Արդար ու արնատես մարդն այն է, որ հացով եւ Աստուծոյ բանիւ միանդամայն կապրի աշխարհիս վերայ:

ՈՒՂԻՂ տնտեսութիւն՝ մեր նիւթական և բարոյական կեանքին մէջ այն իմաստուն և խոհական տնտեսող ձեռքն է, որ գիտէ հացիւ ու բանիւ միանդամայն իւր կեանքի պէտքեր հոգալ, և Բրիստոսի խօսքին համեմատ «կայսերին՝ կայսեր տալ. և Աստուծոյն՝ Աստուծոյ»:

Այս տնտեսող ձեռք՝ պէտք է արդարութեան ու չափաւորութեան մէջ պահել. զի եթէ խիստ ընդարձակես զայն՝ շուայլ ու զեխ կը լինիս. և եթէ սաստիկ կծկես ազահ ու

ժլատ կը լինիս . եթէ միայն քո անձին տաս
 և ընկերին մոռնաս , զրկող կը լինիս . եթէ
 կայսերին տաս և Աստուծոյն մոռանաս՝ ապե-
 րախտ կը լինիս . եթէ միայն նիւթական կեան-
 քիդ համար հացի պէտքեր հոգաս և մոռա-
 նաս Աստուծոյ բան և բարոյական պէտքեր ,
 դու յայնժամ թերահաւատ և նիւթապաշտ կը
 լինիս . կարծելով թէ մարդոյն կեանք սոսկ
 հացով կարող է ապրիլ : Եւ կապրի , այ՛ո , ե-
 թէ մարդ յանձն առնու հաւասարիլ անաս-
 նոց և միայն խոտով ապրիլ :

Գիտենք , թէ հաց մեր մարմնոյ սնունդ և
 աճումն է . բայց հոգին եւս իւր սնունդ և
 աճումն ունի , և այդ՝ Աստուծոյ բանն է : Ուս-
 տի արդար անտեսող ձեռք և միտք պէտք է ,
 որ նախ երկու ծայրայեղ կեանքէն զգուշա-
 նայ , ոչ առաւելու և ոչ նուազի . միանգամայն
 ոչ հացը թողու և ոչ Աստուծոյ բանը : Այլ իւր
 կենաց այդ երկու մեծ ու կենսական պէտ-
 քեր առանց զրկանաց արդար բաժինով հո-
 գայ . գիտելով նա և թէ մեր կեանքին բուն
 կենդանարար մասն հոգին է . զի ասաց Քրի-
 ստոս , « Հոգին է կենդանարար . մարմին
 ինչ ոչ օգնէ » :

Սամուէլ որդեակ իմ , եթէ դու հաց և

բան միանգամայն կը սիրես , մտադիւր լսէ այս
 դասը , որպէս զի կարենաս ուղիղ անտեսու-
 թեամբ կառավարել քո կեանքը : Վասն զի
 առանց ուղիղ անտեսութեան մարդոյն կեան-
 քը իւր չափաւորութենէն կը խանդարի . դան-
 ձը՝ զանձարանէն կսպառի , և ցորեանը՝ շտեմա-
 րանէն : Սորա հետ և ի միասին կսպառի բա-
 նըն հոգիէն , կրօն և հաւատ սրտէն : Բայց
 խօսիմ նախ հացի և նիւթական կեանքի տըն-
 տեսութեան վերայ . վասն զի մարդիկ հացն
 աւելի կը հասկնան , բանին և հոգւոյ կեանքը
 իբրեւ վերացական գաղափար համարելով կը
 դժկամակին ըմբռնել զայն : Բայց անհնարին
 է հացն ու բան որոշել իրարմէ : Սոքա այն-
 չափ սերտ կապակցութիւն ունին իրարու հետ՝
 ինչպէս հոգին մարմնոյն հետ :

Խոհական Որդեակ իմ , ինչպէս ուսար
 դու նախորդ դասիդ մէջ , թէ բուն հարըս-
 տութեան աղբիւր մարդոյն գործունեայ աշ-
 խատութիւնն է . այսպէս նաեւ հարստու-
 թեան գանձարանին հսկող պահապանն՝ ար-
 թուն անտեսութիւնն է : Մարդիկ աշխարհիս
 վերայ մէն մի իւր կարգին և վիճակին մէջ
 առանձին առանձին անտեսապետ են , և ամէն
 մէկ հաշիւ ու համար , պարտիք և իրաւունք

ունին : Թագաւոր՝ իւր աշխարհին տնտեսապետն է . իշխան՝ ժողովուրդին . հարուստն՝ իւր կալուածոց , աղքատն՝ իւր տնակին . քաղաքացին՝ իւր արհեստին և շահավաճառութեան . գիւղացին՝ իւր հողագործութեան . և իւրաքանչիւր գերդաստան ու ընտանիք՝ առ տնին տնտեսութեան :

Երկրի մի ընդհանուր տնտեսութեան վիճակն ե՞րբ կը խանգարի , գիտե՞ս , երբ այդ կարգի մարդոց դասեր մեծ և փոքր առ հասարակ կը խոտորին ուղիղ տնտեսութեան և պարտուց ու իրաւանց հաւասար չափէն :

Այլ պէտք է նկատեմք , որ այս խոտորումըն միշտ բարձրագոյն աստիճանէն կսկսի , և կերթայ կը հասնի մինչեւ ի ստորին աստիճանը . այսինքն թագաւորի պալատէն մինչեւ յետին գիւղացւոյն տունը : Այս տեսութիւն շատ ճշմարիտ է , և շատ յայտնի է մեզ , զի դորա բազում օրինակներ կը տեսնամք աշխարհի մէջ և մեր աչքին առաջ :

Այսչափ միայն յիշելով շատ կը համարիմ ու կանցնիմ . միտքս այն չէ որ խօսիմ մեր երկրի քաղաքային տնտեսութեան վերայ . և թէ խօսիմ եւս՝ ո՛վ պիտի լսէ : Այլ միայն խօսիլ կուզեմ իւրաքանչիւր մարդոց կեան-

քին և առտնին ընտանեկան տնտեսութեան վերայ , որ իմ պաշտօնին և չափաւորութեանըս պարտիքն է , լինելով անարժան տնտես Աստուծոյ եկեղեցւոյն :

Յիշէ , Որդեակ իմ , ԴԲԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔԿոչուած աշխատութեանս մէջ այս պարտիքը փոքր ի շատէ վճարած եմ . բայց դարձեալ անձաճրոյթ կը կրկնեմ այս դասիդ մէջ զայն , որպէս զի Հայոց անտնտես ժողովուրդ , առաւել քաղաքացիք և մայրաքաղաքացիք , գէթ մեր գրելով և նոքա կարդալով խելաբերին . թէ և ժամանակն նեղելով կը խըրատէ զիրենք . վասն զի նորա ձայն և խիստ խըրատ շատ կրթիչ ու զօրաւոր է քան զմեր գիրըն ու քարո՛ղ :

Բայց մարդիկ զարմանալի են . անցեալը շուտ կը մոռնան , և ժամանակ միշտ փոփոխական լինելով՝ բազում անգամ և շատ մարդոց համար տնտեսութեան և նախատեսութեան վարժապետ չի լինիր . այլ մանաւանդ երբ յանկարծ երկրին կամ առանձին այս և այն մարդոյն համար բախտ բերելով կընդարձակէ յաջողութիւն , գիտես թէ յայնժամ առաւել շուայլութեան և զելութեան դասեր կուսուցանէ : Մեք մեր ժամանակի և կեանքի

մէջ դորա փորձ և ապացոյց տեսանք, որ այդ-
անստոյգ խաբող ժամանակ քսան տարի շա-
րունակ այդ յոռի ու կարճամիտ դասեր սոր-
վեցոյց Ասիական և առաւել Պօլսոյ ժողովուր-
դին :

Խրատ կուտամ քեզ, Որդեակ իմ, ժամա-
նակի բարեկամութեան վերայ երբէք մի վըս-
տահիր . նա միշտ խաբուսիկ է, երկու երես
ունի, այսօր կը խնդայ և վաղը կը խոժոռի :
Միշտ յուշիդ պահէ Սօղոմոնին խրատ . « ժա-
մանակ լալոյ և ժամանակ ծիծաղելոյ » : Մինչ
դանձարանդ դանձով, շտեմարանդ ցորենով
լի են, մինչ շահալաճառութիւնդ յաջող է և
դու առատ սեղանին վերայ նստած կուտես,
կը խմես և կուրախանաս անկասկած . ահա ա-
սիկ այս է քո ծիծաղելոյ և բախտի ժամա-
նակ :

Իսկ երբ բախտին անվստահ բարեկամու-
թիւն յանկարծ իւր երեսք կը դարձնէ քեզ-
մէ, շտեմարանդ և դանձատունդ կը դատար-
կանան, բազմաճոխ սեղանդ կը բարձուի,
անդէն և մտերիմ բարեկամներդ կը հեռա-
նան, որ քո խրախճանակիցներն էին . դու
յայնժամ կափշիս ու կը մնաս, թէ ի՞նչպէս
պատահեցաւ քեզ այս : Ահա աւսիկ այս եւս

քո լալոյ ու դժբաղդութեան ժամանակն է :
Եւ ես պատմեմ քեզ, թէ ի՞նչպէս կը պա-
տահի և ո՞րչափ են աշխարհիս և մարդոց
կեանքի պատահարներ, մանաւանդ մեր ժա-
մանակին և մեր բնակած աշխարհին :

Հարուստ ու մայրաքաղաքիս մէջ հուշակ-
ուած ճոխ գերդաստանի մի հայր կը ճանա-
չեմ ես, մի օր տեսի զինքն, որ հոգւոց հա-
նելով կը խօսակցէր իւր բարեկամին հետ, և
ես լռին ունկն կը դնէի : Նկատեցի նորա ե-
րեսը զի զուարթ և ուրախ չէր, ինչպէս յե-
րեկըն և յեռանդն, այլ թախճագին դիմօք
նստեր էր, կը խորհէր ծանր հոգածութեամբ :

Իւր խօսակից բարեկամ հարցուց դորա
պատճառը . նա զարմանալով պատասխանեց
նմա, միթէ դու չգիտես, միթէ իմ պատա-
հարս քեզ չպատահեցա՞ւ : Ո՛չ . ասաց բարե-
կամն, չգիտեմ : Ուրեմն դու միայն կաս յե-
րուսաղէմ և այլն . . . սկսեց սպա այլաբան
ոճով մի պատմել :

Ես, ասաց մի պողպատէ դանձու պահա-
րան ունէի . այնչափ կուռ զրահաւորեալ
էր, որ ամէն կերպ ճարտար գողութեանց
դէմ կարող էր մրցիլ . որուն մէջ իմ բոլոր հա-
րըստութեանս դանձը ապահոված էր ու ես

ընաւին անկասկած էի : Մի օր բացի այդ իմ երկաթակուռ գանձարանս , ասացի թէ փոքր ինչ զբօսնում եւ խաղամ գանձերուս հետ : Ո՛հ , ո՛հ , ի՞նչ , առանց բանալիի , առանց ու կիցէ ձեռքի ճարտարութեան՝ գանձի պահարանս փակուած տեղ ինքնին պարպուած էր : Թուեցի կրկին եւ կրկին , տեսայ քանակութիւնն՝ նոյն էր : Բայց ի՞նչ օգուտ զօրութիւն սպառած էր , ոչինչ արժէք չունէին ոսկիներս , գիտես թէ ամբողջ ժանտաջուրի մէջ թաթախուելով՝ հարիւրէն տասն հազիւ իբր թէ ոսկւոյ մասն մնացեր էր : Այս մնացորդին վերայ գուրգուրալով կը կասկածիմ գուցէ այն եւս առնի տանի նոյն ոսկեհան ժանտաջուրն :

Ես իսկզբանն իբրեւ ապուշ կը լսէի այս պատիպատ պատմութիւնն . հուսկ ուրեմն հասկցայ այդ գանձատէր մեծատունին միտքը : Բայց ես մտքիս մէջ դատեցի զինքն յիշելով Յովրոսի իմաստուն առակը , թէ « Դու մնագործ էիր , քեզ ի՞նչ պէտք էր պայտառութիւն » : Որովհետեւ այդ անձն՝ հայրենի արուեստով վաճառական էր , բայց շահուցանկութիւն հրապուրեր էր զինքն սեղանաւորաց նման տոկոս առնելով գիւրաշահութեամբ եւս հարստանալ :

Այս փորձառու պատմութենէն խրատ առ , Որդեակ իմ , որ առաւել շահուցանկութեամբ արուեստափոխ չը լինիս : Գիտցիր նաեւ , որ ամէն ժամանակն՝ իւր ժանտաջուրն ունի . եւ այնչափ ճարտարաձեւն գող է ժամանակ , որ գանձարանդ առանց բանալոյ կը կողոպտէ : Անհոգ անկասկած մի լինիր , այլ միշտ վախցիր դու ժամանակի դժպատեհ բերմունքէն , ինչ որ այսօր է , վաղը նոյն չէ . « Շատ է աւուր չարն իւր » , ասաց Յիսուս :

Չգայթակղիս , Որդեակ իմ , թէ ես Աւետարանի պատուէրին դէմ՝ հակառակ կուսուցանեմ քեզ , այն է , թէ « Մի հոգայք վարն վաղուին , վաղիւն վասն իւր հոգացէ » . եւ այլն : Բացատրեմ քեզ Աւետարանին միտքը , որ ուղիղ մտքով հասկնաս նորա հոգին եւ իմաստը . եւ դու այնպէս չը դատիս ինչպէս իմաստակներ կը դատեն , զոր ես լսեցի ու յոգիս վշտացայ . որպէս թէ Աւետարան իւր այդ պատուէրով կարգելու մարդոյն՝ ապագայի հոգն ու մտածմունք :

Ո՛չ , այդպէս չէ , բարեմիտ Որդեակ իմ : Յիսուս իւր հաւատացելոց երբ այս աշխարհէն յետոյ՝ երկնից արքայութիւն խոստացաւ , նա կամեցաւ որ իւր հաւատացող ծառայներ

հեթանոսաբար բազմահոգ նիւթապաշտ չը լինին, միայն իրենց յոյսն աշխարհի վայելից վրայ դնելով՝ այն անձնապաշտ մեծատան պէս որ կասէր. « Անձն իմ, ունիս բազում բարութիւն ամբարեալ ամաց բազմաց. կե՛ր ա՛րբ և ուրախ լեր » :

Այս յանձնապաստան ոգիէն յայտնի է թէ խիստ անիրաւ տնտես մի էր նա, որ միայն իւր անձին համար գանձեր էր, և իւր մեծութեան մէջ Աստուծով չէր պարծեր: Նա չունէր այն երկիւղած հաւատը, թէ ամէն բարիքներ Աստուծոյ ձեռքէն կընդունի մարդէն: Բարերար Աստուած, որում շատ պարգեւէ, կը կամի որ մարդն արդար տնտեսութեամբ մատակարարէ զայն. գէթ իւր աւելորդ ընչից կարօտ ընկերին բաժին հանելով:

Քաջ ի միտ առե՞ր դու թէ՛ ոչ Աւետարան և ոչ Սուրբ գրոց ուրիշ բանք կը պատուիրեն որ մարդ չնախատեսէ, Վասն զի մրտածող մարդոյն ի բնութենէ բնական է նախատեսութեան հոգը. թող բանաւոր մարդն, ապաքէն տեսար դու աշխատութեան դասիդ մէջ մըջիւնին և մեղուին օրինակը: Եթէ այդչքօտի կենդանիներ այդչափ նախահոգակ են

իրենց դոյզն պարենի համար, անշուշտ մարդքան դմըջիւն մեծ է, նա առաւել պարտաւոր է որ նախատեսէ և հոգայ իւր կեանքի պէտքեր:

Բայց դարձեալ նկատելարժան է որ երկու ծայրայեղ անչափաւորութենէն հեռի մընայ մարդն, ոչ այնչափ նախատեսութեան խորերուն մէջ սուղանի, որով ազահութեան և թերահաւատ հոգերով խեղդուի. և ոչ այնչափ անհոգ աննախատես լինի, որ նոյնպէս շուայլութեան ու զխութեան հեղեղներով գլորի: Ուստի մեծ իմաստութեան չափ ու կշիռ պէտք է ուղիղ տնտեսութեան մէջ այդ միջին ճանապարհ դնեն, ոչ ի ձախ խտորիլ և ոչ ի յաջ:

Այո՛, աշխարհ, ժողովուրդ, եկեղեցի, ընտանիք, և նոյն իսկ մարդ իւր առանձին կեանքը տնտեսելու համար՝ մեծ խոհականութիւն պէտք է, դիր ու հաշիւ պէտք է, ուղիղ ճշդութիւն պէտք է. և այս ամենուն հետ արդար խղճմտանք և Աստուծոյ բան պէտք է, որ գիտնայ մարդ ուղիղ բաժանել թէ կայսերին և թէ Աստուծոյ բաժին:

Այլ որովհետեւ այս աշխարհիս վերայ մարդոց կարգ, վիճակ ու կեանք շատ զանազան

են իրարմէ , սորա համար անձնիւր մարդ առանձին առանձին տնտեսութեան պարտիքներ ունի՝ առաւել կամ նուազ : Աշխարհիս իշխաններ և մեծատունները փառասէր չենք համարիր , եթէ նոքա իրենց համբաւոյն , անուան , և ճոխութեան համեմատ՝ վայելուչ պերճութեամբ կեանք վարեն : Նոքա մեծ զրկանք կը դործեն ընկերութեան , եթէ ամենագծուծ կեանք վարելով խիստ ժլատութեամբ կձկեն իրենց ձեռքը . և գետի նման յորդացած գանձին ճանապարհ դոցեն , որ չվազէ ժողովուրդին հրապարակը : Նոքա եթէ չլինեն շքեղ տուն և մեծամեծ ապարանքները , այդ ինքնին յայտնի է որ տան ճարտարապետ , շատ արհեստաւոր և դործաւոր մարդիկ փաստելով իրենց վաստակէն՝ կը զրկուին : Նմանապէս եթէ նոքա թանկագին մատանիները չը դնեն իրենց մատը , եթէ ամէն օր տարազ տարազ հանդերձներով չը պճնազարդին , եթէ բազմախորտիկ սեղանով չլիանան , եթէ հրապարակի մէջ չըջելու համար չպերճանան , և թողլով այդ ճոխապանծ կեանքը՝ հասարակաց անշուք ու սակաւապէտ կեանքով ապրին . ո՛ւմ կը հասնի այս փաստը . գիտե՞ս , բոլոր արհեստաւորաց և շահավա-

ճառութեան այլ և այլ ճիւղերուն . որոց բախտ և իրաւունքն էր այդ ամէն մեծածախ պէտքերը պատրաստել ու տալ . և այս փոխանակութեան միջոցով՝ հարուստներուն կուտած աւելորդ գանձը հանել ժողովուրդին հըրապարակ . որպէս զի մէն մի իւր աշխատութեան բաժինն ընդունի :

Եւ գիտե՞ս դու , մեր ընկերական կեանքին հաւասարակշռութիւն պահող նժարներ՝ փոխանակութեան օրէնքն է : Վասն զի ո՛ւր տեղէն կամ ո՛ր աղբիւրէն կը ժողովին ու կը ծովանան աշխարհիս մեծատանց և արքունական գանձեր . այդ ինքնին մեզ շատ յայտնի է . զի դոցա մշտահոս վտակներ՝ ժողովուրդի աշխատութեան աղբիւրի ակներէն կը վազեն :

Իրաւունք է և մեծ իրաւունք , որ այդ գանձու վտակներ անդրէն իրենց ակները դառնան և այսպէս միշտ շրջան առնուն . որով թէ ժողովուրդին և թէ մեծատանց դարաստաններ ու տունկեր միշտ ջրաբի լինելով զուարթ ու պտղաբեր մնան :

Ուստի մեծապէս կը մեղանչեն ուղիղ տընտեսութեան օրէնքին դէմ այն մեծատունք , և առանց բռնացող յալիշտակութեան՝ հարըստահարիչ կը համարուին նոքա , և միանգամայն

յառաջդիմութեան խափանարար կը լինին, երբ ժողովուրդի վաստակոց և շահերու աղբիւրներ խցելէն յետոյ՝ արուեստներու յառաջդիմութիւն եւս կը խափանեն: Վասն զի աշխարհիս գեղարուեստից այնչափ անհուն անհամար պէտքերը, զորս միշտ կստեղծէ արուեստագէտ հանճարներու ձեռք. դոքա իրենց ամենամեծ մասերով՝ մեծատանց վայելման համար են:

Իրաւունք տուինք աշխարհիս մեծատանց որ ճոխ ու փառաւոր կեանք վարեն, միայն թէ չանցնելով չափաւորութեան ու վայելչութեան սահմանէն: Բայց թէ նոքա այդ իրաւունքը՝ միայն ճանաչեն իրաւունք, և զայն ըստ հաճոյից կատարելով՝ մոռնան ու չը յիշեն երբէք միւս բազմադիմի պարտքեր. այսինքն հացի անտեսութիւն միայն հոգալով՝ թողուն Աստուծոյ բանը, թողուն բարեգործութեան պարտքերը, չյիշեն երբէք ժողովուրդի աղքատներ, որբեր, հիւանդներ, անօգնական թշուառներ և իրենց դռներու առաջ ինկած վիրալից Ղաղարոսներ: Եթէ մոռնան նոքա իրենց մեծամեծ պարտականութեան գործեր, առ եկեղեցին, առ ազգն, և ազգային դպրոցներ. եթէ ազգին յառաջդիմութեան ա-

րահետ ճամբայ մի բանալու համար՝ իրենց գանձարանին դուռը չի բանան. եթէ հայրենեաց բարգաւաճման համար՝ հայրենասիրութեան մեծ պարտիքներ չկատարեն. եթէ բախտ յաջողեր է նոցա մեծ պաշտօնեայ և նախարար եղեր են երկրին կառավարութեան, ինչպէս առաքինին Յովսէփ, որ յիշեց Յակովբայ տուն ու լացաւ. այլ սոքա ցյադ ուտեն հաց և չյիշեն երբէք Հայկայ քաղցած տունը: Եթէ նոքա վերջապէս իրենց մեծութեան գանձն ու դուրծ փակեն առ մարդկային ընկերութեան թշուառութիւն. միայն ու միայն վայելեն Աստուծոյ տուած բարիքներ. նրստին մեծահաց սեղանին վերայ, հագնին բեհեզն ու ծիրանին, գէթ սեղանին փշրանքներէն և պատառ մի կտաւէն չի տան աշխարհիս փողոցներու մէջ ինկած Ղաղարոսներուն, որպէս զի ոգեպահիկ հացն ուտեն և այդ պատառիկկտառով իրենց մերկութիւն ծածկեն կամ իրենց վէրքեր պատատեն. ամէ՛ն ամէ՛ն ասեմքեզ, Որդեակ իմ, այդպիսի մեծատունք անիրա՛ւ են իրենց անտեսութեան մէջ. անիրա՛ւ են երկնից և երկրի առաջ, այսօր և յաւիտեան. որոց համար Քրիստոս իւր Աւետարանով սպառնացաւ. «Վայ ձեզ մեծա-

տանցդ , զի ընկալայք զվսիթարութիւն ձեր » :

Այսչափ դատեցինք աշխարհիս մեծատուններ . բայց մեծապէս կանխրաւիմք , Որդեակ , եթէ արդար տնտեսութեան բեռները միայն մեծատանց վրայ բարդեմք : Սկսիմք այժմ ժողովուրդի միւս դասերուն կեանքը դատել . որոց կարգ , վիճակ և աստիճանը շատ բազմատեսակ է , և ամէն կարգի մարդիկ և ընտանիք՝ իւրաքանչիւր իրենց ունեւորութեան չափով ուղիղ տնտեսութեան օրէնքը պահելու պարտական են :

Ինչպէս իրաւունք տուինք մեծատանց , որ իրենց աստիճանին պատշաճող պերճութեամբ ապրին : Նոյն իրաւունք կուտանք ժողովրդական դասերուն , որ իրենց վիճակին ու վաստակին համեմատ չափաւոր պարկեշտութեամբ ապրին : Բայց երբէք իրաւունք չենք տար ժողովրդական կարգի այն դասերուն , որոց շահ ու վաստակ շատ չափաւոր է . զի նոքա եւս ցանկութեան տենչով ձգտին մեծատանց պէս ճոխագոյն կեանքով վարել . առ ոչինչ համարելով ոչ նախատեսութեան և ոչ չափաւորութեան տնտեսող կշիւը : Զի թէպէտ քաղաքային օրէնք ազատութիւն կուտայ ժողովուրդին որ իւրաքանչիւր մարդիկ իրենց

գոյից և ընչից բացարձակ տէր լինելով՝ ազատաբար վարուին , ազատաբար տնտեսեն իրենց կեանքը : Այլ երանի թէ դորա համար եւս չափ ուսահման որոշէր երկրին կառավարութիւնն . որով թերեւս անչափասէր ժողովուրդը օրէնքով ու սրով ճանաչէր իւր չափաւորութիւնը : Բայց միթէ հա՞րկ էր դորա համար օրէնք . վասն զի թէ աշխարհի և թէ առտնին տնտեսութեանն՝ այդ օրէնքը շատ բընական է մարդոյն կենաց մէջ . և իւրաքանչիւր մարդոց բուն իրենց կեանքէն , գոյքէն , և դանձէն կը բղխի : Խոհական ու բանաւոր տնտեսութիւնն կուսուցանէ որ մարդ իւր շահերուն չափով կենցաղավարի :

Իսկ եթէ ճոխասէր լինելով իւր չափէն ի դուրս նկրտի , աշխարհ զայն կը դատի ու կը մեղադրէ : Եթէ մարդ , որ ինքն պարզ քաղաքացի մի է ու չափաւոր շահու տէր , պարզ տուն մի իրեն բաւական չի համարեր , պերճասիրութեան ցանկութիւն զինքն գրգռելով կը ձեռնարկէ իշխանի վայելուչ ապարանք մի շինել , ծանրագին կահ կարասիներով զարդարել , նոյնպէս նուաստութիւն կը համարի նա հետիոտս քալել , իշխանի կառք կը նստի , հրապարակէն կանցնի և կը

ցուցամովի աշխարհին առաջ, չարաչար կը զեղ-
ծանի նա անչափաւոր տնտեսութեան մէջ :

Սոյնպէս եթէ սոսկական արհեստաւոր մի,
որուն ձեռքն ու մատունք արհեստագործու-
թեան մէջ բրդացեր են. մեծամտի իշ-
խանի մատանի դնել. և իւր կին իբրեւ իշ-
խանուհի՝ սիրամարդի պէս պճնազարդելով
եղնէ ու նազելով շրջի ժողովուրդի հրապա-
րակի մէջ, ցոյց տալով թէ և ես կարող եմ
մրցիլ հարուստ տիկիններուն հետ. եւս չա-
րաչար կը զեղծանի տնտեսութեան մէջ :

Այլ ո՛վ չի գիտեր ու չի ճաննար, թէ այդ-
պիսիներն այն ընտանիքներէն են, որոց հա-
ցը՝ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն կը տեւէ. այ-
սինքն թէ օրական աշխատութեամբ ու շա-
հով կապրին դոքա : Ուստի յայտ է թէ՛ այդ
պճնասիրութեան անհարկի պէտքեր թէ
պարտքով և թէ խաբէական միջոցներով եւս
հայթայթեն, ոչինչ փոյթ չունին և չեն հոգա-
ծեր երբէք, թէ այդպիսի անտնտես կեանքի
մի ապագայն՝ ընտանեկան կեանքին կործա-
նումն է :

Ահաւասիկ այսպէս կը զեղծանի ուղիղ
տնտեսութեան օրէնք, ուղղասէր Որդեակ
իմ, երբ ժողովուրդի կարգեր կանցնին իրենց

չափէն ու սահմանէն, թողլով պարզութիւն
և սակաւապէտ կեանք, չխնայելով իրենց դա-
ռըն ու չարաչար աշխատութիւնն, մոռանա-
լով թէ մարդ քանի՞ տաժանելի քրտինքով
իւր հացը կը հայթայթէ աշխարհիս վերայ :

Աղբ, ժողովուրդ. քաղաքացի, գիւղա-
ցի, տէր, ծառայ, հարուստ, աղքատ, առ
հասարակ ամէն կարգի մարդիկ երբ կեանքի
տնտեսութեան ուղղութենէն կը խոտորին,
նոցա ճանապարհ դէպ ի կորուստ կերթայ.
նոքա միշտ իւրեանց հարստութենէն կը թա-
փին և աղքատութիւն շուտ կը հասնի նոցա
վերայ ինչպէս մի արագոտն սուրհանդակ :
Այսպէս հասաւ Բիւզանդիոնի մայրաքաղա-
քին վերայ. նոյն օրինակ պիտի հասնի բոլոր
գաւառացի ժողովրդոց վերայ, եթէ անցեալ
փորձերէն և Բիւզանդացոց տնաւեր օրինա-
կէն ուշաբերելով չխրատուին :

Է՛, սիրելիդ իմ Սամուէլ, քաջ ի միտ ա-
ռի՞ր տնտեսութեան այս դասն, դու որ դեռ
ուսանող ես և տակաւին տնտեսական կեանք
մէջ չի մտար : Բայց քո օրդիական մեծ
պարտիքն է, գիտնալ ու երախտագէտ լի-
նել. թէ ուսմանդ ու դաստիարակութեանդ
համար որչա՞փ անխնայ ծախսեր արած եմ :

այս մասին մէջ տնտեսութեան հաշիւն իմ չափէն անցուցի, այն ապագային յուսով, յորում կեանքիդ պտղաբեր արդիւնքը բազմապատիկ պիտի քաղեմ:

Ուսիր, Որդեակ իմ, ուսիր այժմէն, որ այն ապագային մէջ, յորում գուցէ ես ի գերեզման իջած լինիմ դու ողջ մնալով, բարւոք տնտեսես քո կեանք և հայրենի ընտանիք: Ես հարուստ վաճառաշահ քաղաքացի չեմ, որ բազում գանձ թողում քեզ ժառանգութիւն: Մի պանդուխտ դիւղացի հայր եմ ես, և քո ժառանգութիւն՝ մեր գեղի հողն ու դաշտն է: Ես հող միայն կը թողում քեզ, հող, որ հազար անգամ ոսկեգանձէն անըստառ անկողոպուտ գանձ է. զոր ես քո պապէն ժառանգեցի, և այդ անգին աւանդ ողջ ամբողջ պահեր եմ մինչեւ ցայսօր: Եթէ անգամ ի պանդխտութիւն ելայ. և չուզեցի բնաւ որ թիղ մի գետին վաճառեմ, մինչ անձկութիւն զիս կատիպէր և պարտատեարք զիս ի բանս կը վարէին: Այլ միշտ աշխատեցայ ամէն բան զոհել ու հողային կալուածներս պահել:

Ուխտիւ զքեզ պարտական կը կացուցանեմ, Որդեակ, որ հօրդ օրինակին հետեւիս.

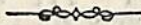
բոլոր կեանքովդ ջանացիր դիւղական տնտեսութեան մէջ յառաջադիմել: Ես քո միտք այս դասերովս մշակեցի, որպէս զի դու եւս քո հողերդ ու դաշտերդ բարւոք մշակես: Տես դու յայնժամ այն մեր արգաւանդ հողերն որչափ առատ խոտ ու ցորեան պիտի տան քեզ:

Եթէ ողջ մնամ ու հետ քեզ դէպ ի հայրենիքը դառնամ, վաճ, ո՞րքան պիտի հրճուի հոգիս, երբ տեսնամ քո յառաջդիմութիւն դիւղական տնտեսութեան մէջ. որով դու բարի օրինակ պիտի լինիս այն խեղճ դիւղացուց. որ հողագործութեան արհեստին մէջ դեռ մանուկ մնացեր են: Միթէ իրաւօ՞ւնք ունինք մեղադրել զիրենք, երբ ուսումն չունին: Իմ և քո սեպուհ պարտիքն է գեղացի մանուկները զարգացնել և կարեւոր կրթութիւն տալ: Փորձով կը տեսնաս դու թէ ի՞նչպէս մանկակիցներդ շուտով կը յառաջադիմեն: Չգիտե՞ս դու թէ դիւղական դաշտի աղատ մանուկներ քանի՞ աշխոյժ և կորովամիտ են:

Վերջին բան, վերջին մի քանի խրատ եւս աւանդեմ քեզ, Որդեակ, և այնպէս աւարտեմ այս կրթական դասդ, որ աշխարհիս վերայ կեանքդ ուղղավարող ուղիդ տնտեսու-

Թեան ղեկն է : Այս ղեկն՝ քո հերկագործութեան մաճին պէս ուղիղ բռնէ, և մի թողուր երբէք որ խոտորի . զի այդ է միայն որ կեանքիդ բոլոր ակօսներն ուղղութեամբ կը վարէ . և մինչեւ ի գերեզման քո հաց և հարստութիւն չի պակսիր : Զդ՝յՂ զդ՝յՂ, Աստուծոյ բան չարհամարհես և միայն հացով ապրիս դու . յայնժամ կը մոռնաս մարդկութեան շնորհն ու պատիւ, անամոց կը հաւասարիս . կապիրատիս նա և նախախնամող երկնից Հօր դէմ, երբ նորա հացն ուտես և զայն չօրհնես : Սոսկ բերանոյ օրհնութիւն բաւական չէ . այլ և պարտական ես արդեամբք փառաւորել զայն : Երբ այգիդ կը կթես՝ ճրուաքաղ մի առներ . երբ արտերդ կը հնձես՝ թափած ու մնացորդ հասկեր թող, որ այրիներ, որբեր և աղքատներ ժողովեն զայն : Այսպէս կը պատուիրէ Աստուծոյ օրինաց Սուրբ գիրք : Ամէն արմտիքէն բաժին ու տասանորդ տուր Աստուծոյ . « Պատուեա զՏէր ի քոյոց արդար վաստակոց, և հան նմա պտուղ ի քոց արդարութեան արմտեաց : Զի լցցին շտեմարանք քո ցորենով և հնձանք գինեաւ քով առաւել եւս բղխեսցին » : Ագահ կայենի նման անուղիղ մի բաժաններ . այլ արդար Աբելի պէս

պտուղդ հաճոյապէս նուիրէ Աստուծոյ :
 Այս է աւասիկ հացին ու բանին ուղիւ անտեսութիւն, և ես կօրհնեմ զքեզ, Որդեակ իմ, որ բոլոր կեանքիդ մէջ հացն առանց Աստուծոյ բանին չուտես . այլ հացն ու բան ի միասին խառնելով կեր, որպէս զի կեանքդ կատարեալ լինի . և դու թէ առ Աստուած և թէ առ մարդիկ պարտիքներդ կատարելով իբրեւ արդար ու հաւատարիմ տընտես ապրիս աշխարհիս վերայ : Յիշէ Աւետարանին առակը, քեզ յանձնուած քանքարը շահեցուր . զի Տիրոջ առջեւ պատասխան ունիս տալ, եթէ անհողութեան վարչամակին մէջ ծրարելով անչահ պահես զայն : Իսկ եթէ տոկոսով հանդերձ հատուցանես, Քրիստոս զքեզ կը գովէ . « Ազնիւ ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետեւ ի սակաւուդ հաւատարիմ եղեր, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ . մուտ յուրախութիւն Տեառն քո » :

ԴԱՍ Ը.

Ի Ն Ք Ն Ա Շ Խ Ա Տ

Յ Ա Ռ Ա Ջ Դ Ի Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ինքնաշխատութիւն՝ մարդոյն բնական պարտիք եւ արդար քրտինքն է, իւր կեանք պահող ամենէն առաւել պտղաբեր յոյսն է: Անխրաւ է մարդ, թէ ուրիշի քրտանց ու ձեռաց հաց սպասէ. « Զվաստակս ձեռաց քոց կերիցես. եւրանի՛ է քեզ եւ բարի եղիցիս » կը խրատէ Դաւիթ:

Սիբեւիթի իմ, Սամուէլ, մարդոյն ընդհանուր աշխատութեան դասն ուսար, և նոյն աշխատութեան արդիւնքն ուղիղ տնտեսելու դասն ուսար. այժմ եկաւ կարգն որ ժողովուրդին ինքնաշխատութեան դասն սկսիմ քեզ. ուշի ուշով միտ դիր դու. վասն զի այս ամենակարեւոր դասն է, աշխարհիս այլ և այլ ժողովրդոց յառաջդիմութեան, ազատութեան և բարգաւաճման՝ միակ պայմանն ու ճանապարհն:

Քաջ ի միտ առ, Որդեակ իմ, և ես, թուեմ քեզ թէ ի՞նչ են ժողովրդոց ինքնաշխատութեան պարտիքներ. զորս նա պէտք է իւր բոլոր կենաց մէջ աշխատելով, տքնելով կատարել ջանայ:

Աշխարհիս վերայ ու և իցէ մի ազգ և ժողովուրդ, իւր կեանք պահող, տնտեսող ու բարւոքող քրտնաջան մշակն է. իւր արտ վարող մաճակալն է, իւր սերմ ցանող ու հնձող ինքնավարձ աշխատաւորն է. իւր դրախտն ու դարաստան տնկադործող պարտիզպանն է. իւր տունն շինող ճարտարապետն է, իւր ընտանեկան կեանքին պէտքեր հոգացող հայր ու տնտեսն է. իւր հաց ու սեղան պատրաստող մատակարար ձեռքն է, իւր արուեստ հնարող հանճարին աղբիւրն է, իւր գործարանին մեքենաները դարձնող մղիչ շոգին է. իւր անձին մերկութիւնը պատսպարելու կրտաւազործն է. իւր ամէն շահավաճառութեան վաճառական և խանութպանն է. իւր դպրոցներ շինող ու կարգադրող իւր ընկերական հանգանակութիւնն է. իւր մանուկներ կրթող դաստիարակն է. իւր ներկային մէջ գործող ձեռք և ապագային մէջ նախատեսող աչքն է: Վերջապէս ժողովուրդին

ինքնաշխատութիւն ամենայն ինչ է . այս աշխարհիս վերայ իւր առանձին յառաջդիմութեան համար :

Պէտք է խելամոռի ու ճանչնայ ժողովուրդ թէ իւր կեանքն արդիւնաւորող մի միայն իւր ինքնաշխատութեան ձեռքն է . և դիտե՞ս , որչա՞փ զօրաւոր և որչա՞փ շահաբեր է : Մի ազգ և ժողովուրդ եթէ իւր կեանք , բախտ և ազատութիւն ուրիշէ կախնկալէ , այդ շատ բընական ու յայտնի է թէ իբրեւ երազայոյս պահ մի դիչերուան ծանր քունին մէջ կը խայտայ , և առաւօտ ոչինչ կը գտնէ :

Նոյն իսկ անկար , անօգնական ազգ մի և ժողովուրդ մեծապէս կը սխալի , երբ կարծէ թէ ինքն աշխարհիս վերայ Բրովպատիկէ աւազանին եզերքն ինկած անշարժ , անյարիր անդամալոյժն է , միայն կսպասէ , որ ուրիշ օգնական ձեռք մի զինքն յաւազան ձգէ . ինքքն հրաշքով և անաշխատ բժշկուի , յոտին ելնէ , առնու իւր մահիճը , շրջի աշխարհիս հըրապարակին վերայ և ասէ . Սհաւասիկ և ես մի կենդանի ազգ և ժողովուրդ եմ :

Այդ հրաշքը միայն Քրիստոս գործեց ու գնաց . մեր ժամանակի բնական հրաշքը՝ մարդոյն ինքնաշխատութեան զօրութիւնն է :

Քանզի այդպէս ոչնչացան և իւրեանց մահիճն առին ու ելան հինօրեայ հիւանդութենէն բուրր արմտեան աշխարհի ազգեր , որ քան զմեզ առաւել անդամալոյժ էին ստրկութեան և վայրենութեան մէջ :

Ժողովուրդ երբ արտաքին հզօր և կարող ձեռքերէն օգնութիւն կախնկալէ , ընդունայն է իւր յոյս : Ժողովուրդ մի երբ ինքնաշխատութենէն դադրելով՝ կսպասէ որ տիրող իշխանութիւն գործէ . կամ երկրին կառավարութեան ձեռք պատրաստէ իւր հայր , նորա յոյսն եւս ընդունայն է : Վասն զի երկրին իշխանական կառավարութիւն՝ ոչերկրագործին արտ քաղող մշակն է , ոչ երկաթագործին կը ռանահարն , և ոչ վաճառականին խանութպան . զի այդ գործերը՝ ժողովուրդի ինքնաշխատութեան բաժինն է , ժողովուրդին անժխտելի ու բնական պարտիքն է , որ իւր հայն ինքնին հոգայ , իւր արտն ինքն քաղէ . ապա թէ ոչ արտն առանց քաղելու կը մնայ , կը կծղի ու կը թօթափին ցորենահատներ , եթէ նա դրացւոյն կամ բարեկամին սպասէ : Այս ճշմարտութիւն իմ կեանքիս մէջ փորձիւ ճանչցած եմ . դու որ դեռ անփորձ ես , ուշ դիւր , ես մի հնոց առակով պատմեմ քեզ :

Արտուտ թուշունն , որ թերեւս արտ ուտելէն առեր է այս յարմար անունն , իւր բոյն հասկաւոր արտի մի մէջ դնելով՝ ձագեր հաներ է : Նախատես ձագամայրն միշտ կտպսպրէ իւր ձագերուն , որ միտ դնեն արտին տիրոջ թէ ի՞նչ կը խօսի , երբ նա իւր տղուն հետ կուգայ տեսնել թէ արտին հնձելու ժամանակը հասե՞ր է : Առաջին անգամ կը լսեն ձագեր և կը պատմեն իրենց մօրն . թէ հայր իւր տղուն կասէր , Որդեակ , արտը հասնելու մօտ է . գնա խօսիր մեր դրացիներուն թող մեզի յօգն գան , արտն ի միասին քաղեմք : Արտուտն կը պատասխանէ , դեռ անհոգ կեցեք . քանի որ արտին տէր՝ դրացիներուն օգնութեան կսպասէ , այս արտը չի քաղուիր : Երկրորդ անգամ մտիկ տալով ձագերն՝ այս կը պատմեն , թէ գեղացին իւր տղուն կասէր՝ դրացիներ չեկան , գո՛նէ բարեկամներ հըրաւիրէ : Խելացի Արտուտն դարձեալ նոյն կը կրկնէ , հանգիստ եղիք , ձագերս , երբ դործը բարեկամներուն մնացեր է , յաւիտեան չի քաղուիր արտը : Երրորդ անգամ կը պատմեն ձագերն , թէ արտին տէր՝ վա՛շ վա՛շ անելով իւր տղուն կասէր . Որդեակ իմ , ա՛ռ դու քո մանկաղ , և ես , մեք մեր արտը քաղենք , այլ

եւս դրացեաց , բարեկամաց սպասել ընդունայն է : Ուշագիւր ձագերն երբ այս վերջին խօսք կը պատմեն իրենց մօրը , մայր կը պատասխանէ : Այժմ ստոյգ կը հաւատամ , թէ արտը պիտի քաղուի . պէտք է ղձեղ տեղափոխեմ :

Այս կրթիչ առակի օրինակէն արդեօք պիտի հասկնայ ու խելաբերի՞ իւրաքանչիւր առանձին մարդ և ժողովուրդ . թէ աշխարհիս դրացիներ ու բարեկամներ , նոքա եւս իրենց արտեր ունին քաղելու . թէ երկրին կառավարութիւն մանկաղ կամ գերանդի չունի . միայն սուր ունի , թնդանօթ ունի , որ պատերազմի դաշտին մէջ մարդիկներ խոտի պէս հնձէ : Ժողովուրդ թող գոհ լինի հաղարանգամ , եթէ կառավարութիւն իւր սեպհական պարտիքներ կատարէ . հնձող մշակներու բողոքներ լսէ . զրկեալ ժողովուրդի թղթեր կարդայ , դատերն արդարութեամբ տեսնայ : Մենք չենք պահանջեր որ իշխանութեան փառք խոնարհի մինչեւ երկրագործին արտը քաղելու . այլ իրաւունքով կը լսնդրենք որ պահպանէ զայն մարդամարտներուն ձեռքէն . գոնէ իւր տասանորդն առատութեամբ առնելու համար : Չեմ ուզեր կրկնաբանել այս մա-

սին համար . զի նախորդ մի դլխոյն մէջ ընդ երկար գրեցի թէ քանի՞ և ո՞րչափ են իշխանութեան պարտիքներ :

Եթէ այս այսպէս է , ինչպէս որ է , ճշմարիտ . ուրեմն թող ժողովուրդը իւր յոյս միայն իւր ինքնաշխատ զօրութեան վերայ դընէ : Եթէ իւր կեանք պահելու համար հաց հարկաւոր է , թող առնէ մանկաղ և երթայ իւր արտը քաղէ : Եթէ ջուր պէտք է իւր չորցած երկիրը ոռոգելու համար , թող խրցուած աղբիւրներու ակներ բանայ , վտակներու լցուած առուները հորդէ : Եթէ հանդերձի և այլ զանազան պէտքերու համար կտաւ կարեւոր է . թող բամբակ ցանէ , կըտաւ գործէ : Իսկ եթէ փափկութեան պերճանք սիրելով կերպասի կը ցանկայ . թող շերամագործութեան արուեստին հետեւելով յառաջ տանի զայն :

Եթէ նախանձելով Եւրոպական ազգերուն գեղեցիկ օրինակին՝ գիւտեր և արուեստներ հանճարել կուզէ . թող նախ դպրոց երթայ , գիտութիւն սովորի , ինքնաշխատութեան մէջ տընի ինչպէս նոքա : Բայց թէ քաջ քաջ , արագ արագ յառաջագիմել կուզէ դէպ ի լաւագոյն կեանք , թող ելնէ իւր

ոտքով քալէ , իւր ձեռքով գործէ և ինքնաշխատութեան կառքին լծուելով իւր բազկով և ուժով քաշէ դէպ ի նպատակն :

Իսկ եթէ կասէ , ոտքերս բորիկ են , փըշահար եղեր են տաժանելի երկրի մի վերայ . ծանրացող երկաթներէն ծունկերս ջախջախուեր են , ես ի մօրէ թէպէտ կայտառ կը ծընիմ , այլ բազուկներուս ուժը ջլատուել են , ստրկացած գլուխս միշտ կուփահարուելով ուղեղս ազատ չէ , հանճար և զօրութիւն իւր մէջ մեռեր են : Այսպէս ոտքէս մինչեւ ցըգլուխս գրեթէ ես մի անշարժ դիակ դարձեր եմ , հոգիս միայն կը շնչէ և գործող զգայարանքներս յիս սպառած են , ես ի՞նչպէս ինքնաշարժ ինքնաշխատ լինիմ և յառաջ երթամ :

Դորա պէտքն ու դարման և ճարակն ի՞նչ է , գիտե՞ս , դպրոցն է դպրոց , և անյուսահատ ինքնաշխատութիւն . ուրիշ ոչինչ : Ես կը տեսնամ զքեզ , այդ քո վիճակիդ նկարագիրը՝ շատ ճշգրիտ է : Բայց դու պէտք է անվկանդ մընաս ոգւոյդ մէջ . առանց երբէք լքանելոյ շարունակես ինքնաշխատութիւնդ , գիտնալով որ յառաջգիմութեան ուղին՝ ինքնանուէր շահատակութեամբ կը բացվի : Ես գիտեմ , որ խոչեր և խութեր կան ճամբուդ վերայ . մի

սպասեր որ ամբողջ բարձուին դոքա և դիւրանան քայլերդ : Մի սպասեր դու , ինչպէս այն սպուշ ու բթամիտ ճամբորդն , որ գետափին մօտ կեցած կտպասէր մինչեւ անցնի գարուն , անցնի ամառն , աշուն գայ , ցամաքի գետի ջուրը և ինքն անթաց ոտքով անցնի :

Ժողովուրդ , դու ինքնին գիտես , մեր աշխարհ յորդ անձրեւներ և ձիւներ շատ ունի . մեր գետերու ջրեր ով գիտէ ե՞րբ կը ցամաքին : Ուրեմն սրունքդ բաց , անվախ մտիր ի գետն մինչեւ պարանոցդ ջրաթաղ եղիր և անցիր ի միւս կողմն :

Իսկ եթէ կուզես գետերու յորդ ջրերէն աշխարհիս ծովերէն անկասկած անցնիլ , քաջ ուսիր լողալու արուեստն . և ո՞ւր տեղ , այդ եւս դպրոցի լճին մէջ . թղթով , գրով , և ինքնաշխատ կրթութեամբ :

Թերեւս դու այնպէ՞ս կը կարծես , որ արեւմտեան ժողովուրդին յառաջդիմութեան քայլերուն դէմ ծովեր ու գետեր չելան : Ո՛չ , դու կարդա այդ ժողովուրդին պատմութիւն և պիտի ափշիս ու զարմանաս , որ նա չէ թէ ջրոյ և ծովու հոսանքներէն անցաւ , այլ արեան հեղեղներու մէջ իւր սիրական որդիքներ զոհեց , մինչեւ ի գլուխ տարաւ յառաջ-

դիմութեան յաղթանակ : Դու մի վճատիր , երբ կը տեսնաս որ ուղիներդ դժուարին առաւ պարներ են . այդ ամէն ինքնաշխատութեան ոտքիդ առաջ կը հարթուին և կը դիւրանան . միայն թէ դու մի վատաստիր :

Կը տեսնամ գրեզ , ժողովուրդ , արտասուելով կը կարեկցիմ քո լքեալ վիճակին վերայ , որ ձեռքդ ի ծոց դրած նստերես զօրհանապաղ հողածութեանդ մէջ կը տատամախ ու կը մաշիս : Ծատ անգամ լեզուդ լուութեան տալով կը փակես , մարդ կը կարծէ թէ համբուրութիւնդ ի ծննդեանէ քեզ բնական է . և մերթ եւս յանկարծ բերանդ բանալով աղաղակներ կը բառնաս , օգնութիւն օգնութիւն կը գոչես :

Ձեռքդ ծոցէդ հան , մի անգամ ինքնաշխատութեան սկսէ . ի զուր է , յուստեքէ օգնութիւն մի սպասեր : Միթէ փորձով չը տեսա՞ր թէ աշխարհիս վերայ քեզ ոչ ոք օգնական կայ , և ոչ ոք անկման վիճակի մէջ զքեզ յարուցանելու համար քեզ օգնութեան ձեռք կարկառէ :

Յոյսերդ ի քեզ ժողովէ , խարեալ ժողովուրդ , և գոնէ գիտցիր այսուհետեւ թէ դու ինքնդ ես միայն քեզ օգնական :

Այո՛ , քո ձեռքն է քեզ օգնական , երբ
 դորժես արուեստահնար լինիս : Քո ոտքն է
 քեզ օգնական , երբ արհամարհես խոչընդոտ-
 ներ , անվախ կոխես ու անցնիս : Քո աչքն է
 քեզ օգնական , երբ հայելով շուրջդ՝ հեռա-
 տես լինիս , ներկայէդ քո ապագայն չափես
 ու տեսնաս : Քո ոգիդ է քեզ օգնական , թէ
 զօրանաս քո նախնեաց ոգւով և մեռուցանես
 ստրկական ոգին : Քո միտքն է քեզ օգնական ,
 եթէ զայն լուսաւորես և թողուս ազիտու-
 թեան մտաւոր ու կամաւոր կուրութիւնդ :
 Քո դպրոցներն են քեզ օգնական , եթէ մա-
 նուկներդ զինուորես կրթութեամբ և գիտու-
 թեամբ : Քո հայրենի հողն է քեզ օգնական ,
 երբ դու զայն արհեստիւ մշակելով բեղմնա-
 ւորես : Քո բաղմարօտ լեռներ և հովասուն
 հովիտներն են քեզ օգնական , եթէ խաշնա-
 դարման լինիս և յիշես նահապետներուդ հով-
 ուական կեանք : Քո այգետունկ որթերդ և
 պարտիզիդ ծառերն են քեզ օգնական , եթէ
 քաջ մշակելով դինուով ու պտղով ընուս վա-
 ճառանոց : Քո տնտեսական ճարտարմտու-
 թիւն է քեզ օգնական , որ դաշտին մէջ հող
 սիրես , և քաղաքին մէջ արուեստ և վաճա-
 ռականութիւն : Քո հայրենեաց միութեան

սէրն է քեզ օգնական , եթէ իբրեւ մայր
 գիրկդ բառնաս , պանդուխտ ու գաղթական
 որդիքներդ անդրէն ժողովես և չթողուս որ
 այլ եւս գրկէդ հեռանան : Քո հայրենի կը-
 րօն , հաւատ ու եկեղեցին են քեզ օգնա-
 կան , թէ չմեղկանաս ի կրօն , չլինիս հաւա-
 տակրկիտ . այլ պինդ պահես հայրենի կրօ-
 նիդ սուրբ աւանդ . զոր արիւնով ու մահով
 քո նախնիք քեզ անկորուստ աւանդեցին :
 Վերջապէս քո ընկերսիրութեան և միայօղ
 հոգին է քեզ օգնական , եթէ զայն ուխտիւ
 պահես և ի բաց մերժես երկպառակութեան
 ոգին , որ աւերիչ քանդիչ է ազգին ու հայ-
 րենեաց :

Ի՛նչ անձկալիդ իմ Սամուէլ , պահ մի զքեզ
 թողի , խօսքիս դէմբ առ ժողովուրդն ուղղեցի
 և դու միտ դրիր . աշխատութեանս աւանդ կը
 կարդամ , որչա՛փ այսպիսի ոգետու յորդոր-
 ներ խօսեր ու գրեր եմ հայ ժողովուրդին
 համար : Նա միշտ մտադիւր լսեց ու կարգաց ,
 բայց դեռ կը տատամսի վարանամիտ կը լինի .
 չը համոզուեցաւ թէ իւր հաց , իւր կեանք
 ու բարեկեցութիւն , իւր փառք և յառաջ-
 դիմութիւն՝ միմիայն իւր ինքնաշխատ ձեռ-
 քով , ոտքով ու մտքով կը լինի . իւր ճա-

կատին քրտանց վաստակով կը լինի, իւր առանձին խելքով ու խորհրդով կը լինի: Ընդունայն է օտարի ձեռքէն ու սեղանէն հաց սպասել. անօգուտ է օտարէն բարի և անշահասէր խնամակալութիւն յուսալ. երազական խաբուսիկ յոյս է ժամանակի բախտին ու յաջողութեան ակնկալել: Ինքնաշխատութեան յաջող ժամանակն միշտ ներկայն է. ինքնաշխատ մշակ ներկային մէջ լիաբուռն կը ցանէ, որ ապագային մէջ առատապէս հնձէ:

Թոյլ տուր այժմէն ողբամ, Որդեակ իմ, թէ Հայ ժողովուրդ սրտի մտօք այս դասեր չլսէ, ժամանակն աշխարհիս մեծ վարժապետըն է. դժպէի դաւազանով պիտի լսել տայ իրեն, և նա յայնժամ իբրեւ դպրոցի բթամիտ մանուկ պիտի նստի ու լայ, հեկեկալով ու կոծով սերտէ այս դասերը:

Իսկ դու, սրամիտ Որդեակ իմ, ականջդ բաց, առանց դաւազանի լսէ իմ դասերս. յիշէ, որ զքեզ երբէք ոտնապիբկ դանով չը խրատեցի: Յիշէ թէ քս իմ հայրական պարտիքս լիովին կատարեցի. թէ հացով թէ ուսմունքով միապէս ու հաւասար անկարօտ կեանքդ զարգացուցի: Այսուհետեւ զքեզ ազատ կը թողում, որպէս զի դու ինքնին քս

ինքնաշխատ ոտքով յառաջադիմես դէպ ի լաւագոյն ապագայն, որչափ մտքիդ կորով և յաբատեւող ջանքդ քեզ ասպարէզ կուտան:

Դու մինչ մանուկ էիր, իմ ծնողական պարտիքս էր որ ձեռքէդ բռնելով օգնէի տըկար քայլափոխութեանդ: Այժմ ջիւերդ ու սրունքներդ զօրացան, ուժաւոր կտրիճ մի դարձար. այլ եւս ազատաքայլ կը թողում՝ զքեզ, դնա՛, մեր քաջ վարագդատին պէս թըռիւր Երասխայ դետէն: Ես բնաւ չկամիմ նրմանիլ այն կարճամիտ հայրերուն, որ մինչեւ ցմահ խնամակալ լինել կուզեն իրենց արբուն հասակ որդիքներուն. և այս յոռեգոյն դաստիարակութեամբ տիրապետ կը լինին, կը ջըլատեն ու կը ճնշեն նոցա դործունէութեան ոգին. և յետոյ կը դառնան դանգատ կը բառնան նոքա, թէ մեր զաւակներ անգործ, անպիտան են:

Խորհելոյ և գործելոյ ինքնաշխատութեան ազատ իրաւունք կուտամ քեզ. բայց երբէք չեմ կամիր որ դու այդ ազատութեան մէջ զեղծանիս, յանձնապաստան լինիս, անխորհուրդ վարուիս և բարձրութենէդ դահավիժիս ի վայր. այլ այժմէն խրատ կաւանդեմ քեզ, որ ինքնաշխատ գործերուդ մէջ

յարգես ու պատուես ծերերուն խոհական խրատ և խորհուրդ : Վասն զի նոքա կեանքի փորձառութեան դասեր քաջ սորված են . մինչդեռ դու անփորձ և խակ ես , միայն խօսքով ու գրով գիտես :

Գնա՛ զորացիր , Որդեակ իմ՛ , գիւղական կենաց ինքնաշխատ արդար մշակութեանդ մէջ ձեռքովդ ցանէ , ձեռքովդ հնձէ , հացդ ու սեղանդ ձեռքովդ պատրաստէ , նստիր քրքրտանցդ իրաւունքով կեր քո ձեռաց վաստակ , այս թող լինի միշտ քո բարեվայել կեանք . քանի որ կենդանի եմ տեսնամ աշխատութեանդ յառաջդիմութիւն . և հրճուի հոգիս : Ես մրցանակ կուտամ քեզ միայն հայրական օրհնութիւնս և աշխարհէն ոչինչ բան մի սպասեր . ծանիր , որ քո ճշմարիտ մրցանակն՝ ինքնաշխատութեանդ արդեանց քո ձեռահիւս պսակն է . և այն բաւ է քեզ :

ԴԱՍ Թ.

Հ Ա Ն Ճ Ա Բ

Ե Ի Զ Օ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ինքնաշխատութիւն , հանճար եւ ընկերական զօրութիւն , այս երեք հղօր դաշնակիցներ աշխարհս յեղաշրջելով անդէն անկախ բարոյապէս տիրեցին : Գահերն եւ թագերն եւս խոնարհելով ողջունեցին զիրենք : Տեսցուք դեռ եւս ապագայն այլ եւս ի՞նչ բախտ կը բերէ մարդկային ընկերութեան :

ՆԱԽՈՐԳ Ինքնաշխատութեան դասով ուսար , Որդեակ իմ՛ , թէ աշխարհիս վերայ ժըրագործ մարդոյն ձեռք իւր ինքնաշխատ զօրութեամբ կարող է յառաջադիմել առանձին մարդկային ընկերութեան մէջ : Իսկ այս դասին մէջ պիտի ուսանիս թէ ի՞նչ է զօրութիւն ընկերական միութեան , որոյ առաջ աշխարհիս դժուարութիւններ կը գիւրանան . և ինչ որ մի մարդոյն ձեռք կարող է գործել , ընկերական հոգին միութեամբ կը մե-

ծագործէ : Վասն զի մարդոյն ինքնաջան զօրութիւն՝ եթէ ընկերական միութեան ուժին հետ չմիանայ, եթէ առանց հաղորդող տարածութեան՝ իւր զօրութեան արդասիք միայն իւր մէջն ամփոփելով պահէ, յայնժամ այդ առանձնական զօրութեան սերմ ոչ կաճի, ոչ բեղմնաւորելով կը բազմապատկի . այլ կը մնայ նոյնչափ, որչափ մի անհատ մարդ իւր ինքնաշխատութեամբ ձեռք բերեր է :

Սորա համար մի պարզ ու համոզիչ օրինակ տամք եղ : Եթէ շոգւոյն մեծ զօրութիւն գտնող հեղինակն՝ այդ աշխարհայէն գիւտ իւր մտքին և տան մէջ թագուցանէր ու չը հանէր զայն ընկերութեան հրապարակն, ի՞նչ արդիւնք կընծայէր աշխարհին, ոչինչ : Ինքնաշխատ հեղինակն իւր հանճարած գիւտին հետ կը մեռնէր, և շոգին իւր մաշած ուղեղին հետ կը ցնդուէր գերեզմանին մէջ . և այսպէս հանճարն և գիւտ ի միասին կը կորսուէր :

Այս մի օրինակ քեզ բաւական է . դու ինքնին իմաստասիրէ և կիմանաս . թէ մարդոյն ինքնաջան զօրութեան հետ՝ պէտք է միանայ ընկերական միութեան զօրութիւն . ապա թէ ոչ՝ հանճարին սերմն ապարդիւն կը մնայ, կամ շատ շատ՝ իւր սերմնադիւտ մշա-

կին միայն առօրեայ հաց կը հայթայթէ : Մի մարդ, մի զօրութիւն, մի հանճար թող որչափ կուղէ ինքնաշխատ լինի, մեր ընկերական աշխարհ չի շիներ : Դու տեսե՞ր ես որ մի մարդ՝ մի քաղաք կամ մի գիւղ շինէ . կամ մի թագաւոր ինքն առանձին մի տէրութիւն կազմէ առանց ժողովուրդին :

Ել, Որդեակ իմ, երթանք հետ քեզ ի պարտէզ, ես ցոյց տամք քեզ բնական օրինակները : Տես դու այդ ձեռատունկ ծառեր, երկիրը փորէ, արմատներ դիտէ, դէպ ի վեր նայիր, դէպ յարեւ բարձրացած աճեցուն ճիւղեր դիտէ, կա՞յ մի ծառ, որ մի արմատով և մի ճիւղով աճի ու պտղաբերէ : Երթանք ի դաշտ, որ քեզ աւելի շատ բնական է, և դու տեսեր ես ու գիտես . թէ մի մշակ մի եղնով կամ մի լծով կարող է գութան լըծել և գետին վարել, մանաւանդ երբ կորդացած լինի . կամ սերմնացան, որ մի հատիկ ցորենով մի ամբողջ արտ ցանէ :

Շատ ճշմարիտ են հիներուն առածը, թէ մի ծաղիկ դարուն չի բերեր . մի մեղուն մեղըը չի շիներ . և ոչ պուտ մի ջուր՝ ջրաղացի ծանր քարը կը դարձնէ . մի կաթիլ անձրեւ՝ մի աղբիւր, և մի վտակ, գետեր չեն կազմեր :

Այդ ամենուն պատճառ մի հետազօտեր ,
ինքնին յայտնի է . երբ փոքրիկ զօրութիւն
մի՛ մարդոյն մէջ կը մնայ առանձին առանց
ընկերական մեծ զօրութեան , թէ հանճարով ,
թէ բազկով հուժկու մարդն ապիկար կը
դառնայ , նա մի խելքով և ուժով ոչինչ կարէ
գործել աշխարհիս վերայ . խեղճ ինքնաշխատ
մարդ կը վարանի . կը շիջանի նաեւ հանճարին
լոյս առանց իւր շուրջը լուսաւորելու :

Այո՛ , հանճարին՝ զօրութիւն գաղափարի
աղբիւրն է . որ կը բղխի մարդոյն մտաւորա-
կան ակնէն . եթէ ջրոց վտակներու պէս վա-
զելով չը ծաւալի ընկերութեան հրապարակը .
կամ նախանձոտ հանճարը ջանայ իւր ջրով
միայն իւր պարտէզ ջրել , և չիմանայ թէ հան-
ճարին փոքրիկ աղբիւր քանի վազէ ու տա-
րածի՛ գետի պէս կառատանայ . թէ թումբ
կանգնես իւր գիմաց և արգիլես՝ անդէն իւր
տեղը կը ցամաքի և կը չքանայ :

Աշխարհիս բոլոր գիւտերու ինքնաշխատ
գրիչ հեղինակներն իրենց նորանոր գիւտեր
միշտ փոխ տուին ընկերութեան . և տես դու
թէ ի՞նչ գործեց ընկերական զօրութիւն :
Հանճարներէն մի փոքրիկ աղբերակ կամ լու-
սոյ նշոյլ մի առնելով այնչափ ծաւալեց և ըն-

գարձակեց , մինչեւ բովանդակ աշխարհ ողո-
ղեց ջրով ու լուսով , և այսպէս առաւել եւս
պայծառ պսակեց հանճարին արդիւնքը և
փառաւորեց զայն :

Եթէ հանճարին սերման գիւտը նմանցը-
նեմք մանանխի հատիկին , որչա՞փ կը յար-
մարի Աւետարանի այն տուակին , զոր Գրիս-
տոս իբրեւ օրինակ բերաւ . այսպէս ասե-
լով , Մանանխին հատիկն ամէն սերմերէն
փոքրագոյն է , և երբ ցանես զայն՝ կը բուսնի
և աճելով մեծ ծառ կը դառնայ , մինչեւ կու-
գան թռչուններ և նորա ոստերուն վերայ կը
հանգչին :

Այսպէս նաեւ եթէ հանճարին հատիկն
առանձին մնայ իւր ինքնաշխատ մշակին պար-
տէզը՝ ոչինչ առաւելութիւն չունի : Բայց երբ
ընկերութեան գարաստանին մէջ ցանուի ,
անդէն վազվազակի կը բուսնի և աճելով ա-
հաղին մեծ ծառ մի կը դառնայ . իւր ճիւ-
ղեր բոլոր աշխարհի վերայ կը սփռէ , և իւր
անհուն առատ պտուղները կը վայելէ մարդ-
կային ազգ :

Խօսիմ ու պատմեմ քեզ , Որդեակ , թէ
հանճարին փոքրիկ զօրութիւն՝ ընկերական ա-
մենամեծ զօրութեան հետ միանալով ի՞նչ

գործեց և ի՞նչ արդիւնք արտադրեց արեւ-
մրտեան աշխարհին մէջ, որք արեւելեան ան-
գէտ ժողովրդոց համար կը թուին թէ այդ
գործերը գերմարդկային հրաշքներ են: Ընկե-
րական միացեալ զօրութիւնը՝ շոգւոյն և մե-
քենային ուժը իւր զօրութեան հետ միա-
ցընելով՝ ծոյն ու ցամաք հնազանդեցուց իւր
օտքին առաջ:

Գու կարե՞ս թուել թէ այսօր որչա՞փ ան-
թիւ, անհամար շոգենաւներ կան ու կը շըր-
ջին աշխարհիս ծովերուն վերայ: Ծովամայր
Ովկիանոսին տարածութիւն, զոր երբեմն
մարդիկ անծիր, անսահման կը կարծէին. շո-
գին ու մեքենայն զայն մի քանի աւուր մէջ
կը չափեն: Խեղճ Քօլումպոս այն ինչ տարի-
ներով կը դեգերէր նոր աշխարհ գտնելու հա-
մար. այսօր Լօնտոնէն մինչեւ յԱմերիկա
տասն աւուր մէջ կը չափեն: Ծովու մեծ կէտ
վիթխարի Լեւիաթն զարմացաւ, երբ տե-
սաւ որ քան զինքն մեծագոյն հազարաւոր
փայտակերտ, մարդաչէն Լեւիաթաններ՝ ծո-
վու թագաւորութեան տիրելով՝ աղատաբար
կը լողան. իւր գլուխ և տուտ քաջեց ու սոս-
կալով մտաւ ծովու խորութեան մէջ ծածկե-
ցաւ:

Յովբ կասէ թէ այդ մեծ ծովային վիշա-
պը՝ մեծագործ Արարիչ հրեշտակներու հա-
մար ստեղծեց, որ զբօսնուն և խաղան նորա
հետ: Թող այժմ այդ զբօսասէր հրեշտակներ
մարդոց հնարած Լեւիաթաններուն հետ խա-
ղան, ու ճանչնան թէ աշխարհիս որդիքներ
քան զիրենք աւելի իմաստուն և հնարագէտ
են. որպէս վկայեց Յիսուս:

Գիտե՛ս և չկարծես դու թէ շոգենաւուց
գիւտը միայն մարդկային շահավաճառու-
թեան շահաբեր եղաւ, այլ և դորա հետ ա-
պահովեց նաեւ մարդոյն ծովագնացութեան
կեանքը. այն ինչ աստի գրեթէ մինչեւ վաթսուն
տարի յառաջ նաւապետ, նաւաստին, ուղե-
ւոր առ հասարակ ծովալեկոծ ահեղ փոթո-
րիկներուն սլատահելով՝ շատ անգամ կուր կը
լինէին ծովուն ու ձկներուն, խորանդունդին
մէջ ջրաթաղ լինելով. անհող եւ անգերեզման:

Մարդ երբ իւր հանճարով և ընկերական
զօրութեամբ ծովու հոսանաւոր կոհակներու
վերայ յաղթանակեց, դարձաւ դէպ ի ցա-
մաք. ասաց թէ կարո՞ղ եմ արդեօք սարն
ու ձոր հարթել հաւասարել այնպէս, ինչպէս
ծովուն մակերեւոյթ:

Այո՛, մարդն Աստուած չէր, բայց՝ Ասաց

և եղեւ : Իւր հանճարով և ընկերական ուժով այդ ամէն գործեց , հողին տեղն երկաթէ ուղիները յարդարեց , հնարիչ ճարտարագէտի մի ձեռք շոգեկառք շինեց . ընկերութեան զօրաւոր ձեռք հազարաւոր կառախումբեր նորա ետեւն կապեց ու շարեց : Մարդիկ այն օրէն գիտես թէ թուշնոց թեւ առին . աշխարհէ յաշխարհ , քաղաքէ ի քաղաք թուշերով անդադար կերթան կուգան :

Թէ կարես ի համար բեր և հաշուէ , այդ երկու միացեալ զօրութիւնք , շոգին ու մեքենայն , ի՞նչ մեծ արդիւնք ընծայեցին աշխարհի : Եթէ այսօր Ասիացին , Եւրոպացին , Ամերիկացին , Չինացին , Ճաբոնցին և Հնդկացին զիրեար կարող են տեսնալ ու ճանչնալ . այդ շնորհ հանճարին և ընկերական զօրութեանն է , որ մին շոգենաւ և շոգեկառք հնարեց , և միւսն իբրեւ զօրավիգ՝ ձեռն տալով ի գործ դրաւ : Եւ այսպէս աշխարհ առ աշխարհ , ժողովուրդ առ ժողովուրդ իբրեւ մի քաղաքացի և դրացի կապեց :

Ո՛վ գիտէ , թերեւս ապագայ աշխարհին մէջ մեր բնակավայր հողագունդն ամբողջ այնպէս լինի , ինչպէս մի քաղաք , զանազան ազգեր և լեզուներ միանան , մի ազգ , մի

ժողովուրդ կազմեն . աշխարհս դէպ ի իւր նախնական վիճակ դառնայ և երթայ հասնի մինչեւ միազգութեան նախադար . երբ մարդիկ մի երկիր , մի լեզու ունէին , ինչպէս կը պատմէ Մովսէս . « Եւ էր երկիր մի և լեզու մի » :

Թողունք հաղորդակցութեան դիւրութիւնք . թողունք շահավաճառութեան ամենամեծ արգիւնք . յորում աշխարհիս ազգեր ու ժողովուրդներ կը զբաղին ու կը պարապին մեր անյագ կեանքին անհուն պէտքեր հոգալու համար . թողունք այն ամէն նիւթական շահաբերութեան արգասիք . զորս մարդոյն ցանկութիւն իւր ճարտարութեան արուեստով հնարեց . խորհինք , յառաջ բերենք ու հաշուենք բարոյական մեծ շահն :

Վասն զի թէ շոգենաւն և թէ շոգեկառք այս երկու արագընթաց զօրութիւններ եթէ թեւ չտային մարդոց ընկերային հաղորդակցութեան , հեռաւոր աշխարհաց , վայրենի և կիսավայրենի ծողովուրդներ կը մնային այնպէս իրենց հնութեան մէջ , որոց վերայ տիրեր էր տգիտութիւն , թշուառութիւն և խաւար կեանք : Այն օրէն երբ շոգին լոյս տարաւ նոցա , այն օրէն սկսեցին լուսաւորել և

տակաւ տակաւ մօտենալ քաղաքակիրթ աշխարհին :

Քաղաքակիրթութիւն ուր որ ծնաւ , իւր անձուկ հորիզոնին և խանձարուրին մէջ կը մընար . նա չէր կարող իւր լոյսը մինչեւ հեռաւոր և անձանօթ տեղեր տարածել . լոյս տալ ու քաղաքակիրթել բարբարոս ազգերը :

Հանճարին և ընկերական ուժին զօրութիւն միայն այդ հրաշքներ չի գործեց . այլ եւս շատ և անհամար արուեստական հրաշքներ յառաջ տարաւ , և այնչափ , զոր ես չկարեմ թուել : Արուեստից ծնունդներ այնքան բազմապատիկ են , որոց վերայ մարդոց միտք կը հիանայ , կափշի ու չի հաւատար թէ ինքնաշխատ մարդոյն հանճարն է ծներ զանոնք :

Եւրոպիոյ բիւրատեսակ արուեստից այն հսկայ մեծագործ շէնքեր , որք գիտես թէ մէն մի մեծագործ քաղաքներ և պալատներ են . այն անդուլ անդադար շոգեշարժ անագին մեքենայից անագին զօրութիւն , որոց միոյն ուժը՝ հազար ասեմ , երկու հազար ասեմ , մարդոց կամ ձիոց ուժին հաւասար է : Հապա այն բիւրաւոր միլիօնաւոր գործաւորաց աշխատութիւնը , որք շոգիին զօրութեան հետ միանալով՝ անբաւ և այնչափ արդիւնք

կարտադրեն և բովանդակ աշխարհիս մարդոց կեանքին համար պէտքերը կը պատրաստեն . որոց չափն ու քանակութիւն անհնարին է կըշռել ու չափել :

Ցանկացայ ես , այլ բախտն ինձ չյաջողեց : Որդեակ իմ , երանի՛ թէ քեզ մի նուագ յաջողէր երթայիր Եւրոպիոյ այն հրաշից աշխարհը , կենդանի աչօք տեսնայիր , զարմանայիր թէ ի՞նչպէս մարդոյն հանճար և ընկերական զօրութիւն ձեռն ի ձեռն տալով՝ գիտութեամբ , ճարտարութեամբ , արուեստով՝ մարդկային հին կեանքն , որ երբեմն ունայն և դատարկ էր , զայն լցուցեր են և լիացուցեր մինչեւ ցբերան , և աւելորդն յորդեալ գետերու և հեղեղի նման՝ աշխարհիս չորս կողմ կը վազէ ու կը տարածի , այդ անհուն շահալաճառութեան հոսանք :

Քաջ խելամտեցա՞ր , Որդեակ իմ , որ ինքն աշխատ հանճարն՝ ընկերական միութեան հրակայաքայլ ոտքով արագապէս յառաջադիմեց աշխարհիս վերայ : Ճարտարագիտին հանճարըն՝ իւր մի ոտքով միշտ կաղ կը մնար , և կարող չէր նա դէթ դանդաղ կրիային չափ ծանրաքայլ երթալ , եթէ ընկերական ուժն օժանդակելով յառաջ չը վարէր զայն :

Քա՛ւ թէ այս խօսքերովս ես կուրանամ հանճարին իրաւունքը, և դու այնպէս չը կարծես, հանճարասէր Որդեակիմ, այլ կը խոստովանիմք որ մեծ մրցանակն ու փառք հանճարին կը վայելէ: Վասն զի յառաջդիմութեան առաջին տարերք, առաջին հիմնաքարեր հանճարներ կը համարուին. իսկ շէնքն ընկերութիւն կաւարտէ. և մերթ եւս մի հանճարին պակասն՝ մի ուրիշը կը լրացնէ: Ինչ որ հանճարը կը ծնանի ու կըստեղծէ, ընկերութիւն զայնեակ կը լինի և զայն իբրեւ մանուկ սնուցանելով կը զարգացնէ: Հանճարը մի տաղանդ կուտայ. և ընկերութիւն զայն ի գործ կը դնէ և անհատնում շահերով կը բազմապատկէ:

Իւր օրհնութեան և յիշատակաց արժանի կուտ թէմպէրիկ տքնելով տքնելով վերջապէս հանճարեց տպագրութեան գիւտն, որ առաջին անգամ շատ փոքր ու անկատար էր. եկան վերջին հանճարներ և կատարելագործեցին զայն: Ելան նաեւ ընկերութիւնք, որք հսկայաչէն տպագրական տուններ հաստատեցին, մեծամեծ շոգեշարժ մեքենաները դրին նոցա մէջ, և այնչափ յառաջ տարան ու զարգացուցին տպագրական արուեստը, որոյ

նիւթական ու բարոյական շահաբերութիւնը՝ թէ ասեմ Ովկիանոսին չափ ծովացաւ աշխարհիս վերայ, հաւատա դու:

Այն երկաթէ հրաշալի Մամուլը թէ ոսկւով թէ լուսով միանգամայն փայլեցուց աշխարհ: Թէ չը լինէր լուսասփիւռ Մամուլը, ի՞նչ կը լինէր այնչափ գրագէտ հեղինակաց հանճարին երկասիրութիւն, ոչինչ, այնպէս անլոյս անհողի կը մնար ու կը մեռնէր ինչպէս վիժած մանուկ մի իւր մօր արգանդին մէջ: Այո՛, եթէ Մամուլ իւր գրերով իւր թեւերով հանճարին ստեղծած գաղափարին լոյս չտարածէր իմացական աշխարհին հորիզոնին վերայ, այլ եւս լոյսն ու գաղափար ոչ կենդանի կը մնար, ոչ կարգիւնաւորէր մարդկային լուսաւորութեան համար, հապա մի ափ մոխիր կը դառնար հանճարը, մարդոյն հետ կը մեռնէր և կը լցուէր գերեզմանի սափորին մէջ:

Այսպէս չեղա՞ն մեր նախնեաց հանճարէն ծնած անգիւտ ձեռագիրներ և հնութեան յիշատակարաններ: Ո՛հ, կամ բարբարոսաց ձեռքով հրոյ ճարակ եղան. կամ իբրեւ վարձք և բարեպաշտութիւն, անգէտ մարդոց ձեռքով իբրեւ մեռած գիւտներ հողին մէջ թաղ-

ոււեցան : Մեծ գովութեան և ազգի երախտագիտութեան արժանի են Մխիթարեան ուխտին՝ գրավաստակ Հարք . որք ինքնաշխատ ջանքով աստի և անտի մեր հին գրական մընացորդ նշխարներ ժողովելով ի լոյս ընծայեցին : Փոտոած ու փոշոտած ձեռագիրներ, որք իբրեւ ճրագ գրուանի տակ գրուած վանքերու մութ խորշերուն մէջ ծածկուած մնացեր էին , անլոյս և ապարդիւն , տպագրութեան լուսով ելան կենդանի ժողովուրդին մէջ մըտան , և այսուհետեւ անմահ են :

Եթէ Կուտթէմպէրկ մի եւս քսան դար , երեսուն դար յառաջ Մասիսին տակ ծնէր , մեր աշխարհին վէպեր , մեր քաջ դիւցազանց դործեր , թէ գրական և թէ մեր հին հարց կենդանի աւանդութիւնք , և ինչ որ մեր հայրենեաց անուն և փառքը կը պատմէր այս ներկային մէջ . անշուշտ այդ ամէն անցելոյն ստուերին տակ չէր մնար , և մեք այսօր մի քանի կրճատ , բեւեռագիր արձանագրութեանց չէինք դիմեր . որոց ամենադժուարին վերծանութեան համար աշխարհիս հնագիտաց ուղեղներ կը տանջուին :

Ուրեմն խոստովանիմք . Որդեակ , թէ մի հանճար իւր կապարեայ գրերով և տպագ-

րութեան մամուլով գրական մշակներու վաստակն անմահացուցին , և սորա փոխարէն գրական հանճարներն եւս զկուտթէմպէրկն անմահացուցին : Եւ այս իսկ զարմանալի է . զի հանճարներու հոգիներն՝ իրարու անմահութիւն կը ներշնչեն , և մինն՝ միւսին գործն ու յիշատակ կը փառաւորէ :

Մեք եւս պարտական եմք միշտ յիշել ու փառաւորել հանճարներուն յիշատակ , վասն զի նոքա եւս իրենց Տօնացոյցն ունին , և զիրենք կը տօնախմբէ քաղաքակիրթ աշխարհ : Եւ միթէ արժանի չե՞ն նոքա . որք իրենց ինքնաշխատ կեանք գիւտերով արդիւնաւորեցին , և ոմանք եւս հացակարօտ անձնազոհ մեռան : Այո՛ , այդ հանճարոյ նահատակներ մարդ էին ու մեռան . բայց իրենց պտղաբեր կեանքին անմահ և անսպառ արդիւնքն այսօր բովանդակ աշխարհ կը վայելէ :

Քրիստոս՝ Աւետարանի քարոզութեան ինքնաշխատ մշակներ օրհնեց և ասաց . « Զի դուք երթայցէք և պտղաբեր լինիջիք և պտուղն ձեր կայցէ » : Այո՛ , խաչէն մինչեւ ցայսօր հաղար ութն հարիւր այսչափ տարի է , այդ խաչակիր մշակներու պտուղն երթալով կաճի ու կը մընայ :

Միթէ կը մեղանչե՞մ կամ չափազանց կը համարիս դու, եթէ ես զհանճարներ՝ քաղաքակրթութեան առաքեալ կոչեմ: Վասն զի եթէ հանճարներ քաղաքակրթութեան սընուցիչ և դայեակ չը լինէին, քաղաքակրթութիւն իւր խանճարուրին մէջ կը մնար իբրեւ մանուկ առանց աճման:

Այլ ինչպէս գրեցի ի վեր, հանճարներն եւս մանուկ կը մնային եթէ նոցա օժանդակ չը հասնէր ընկերական քաջալերիչ ոգին և զօրութիւն: Ի՞նչ պիտի ընէր ինքնին այն կորովի և նկատող աչքն, որ վոքրիկ կաթսայի մի վերայ, եռացող ջուրին վերմղիչ բուռն շոգիէն շարժող ու վարող մի ահաւոր զօրութիւն դրտաւ: Միթէ կարո՞ղ էր նորա չքաւոր ձեռն վիթխարի մեքենաներ ձուլել կամ ահագին շոգեկաթսաներ կազմել: Ի՞նչ պիտի ընէր այն թագուն էլէքդրիկ զօրութեան գտիչ. որով անբարբառ երկաթէ թելին խօսիլ տուաւ: Միթէ նորա ձեռն բաւակա՞ն էր, որ աստի մինչեւ ի Հնդկաստան մինչեւ յԱմերիկայ երկաթէ թել ձգէր: Մեր լեռնցի ճարպիկ քիւրտեր այնպէս կը հաւատան թէ այդ երկաթէ թելերուն մէջ սատանայ կայ, բայց սատանայն իրենք են. գիտե՞ս դու, վասն զի դ.ոքա շատ

անգամ ձողիներ կը կործանեն, հեռագրի թելերն՝ իրենց թրերով կը կտրելին, որպէս զի իրենց գողութեան լուր հաղորդելով չի յայտնէ կառավարութեան:

Այսպէս ահա, ցանկալիդ իմ Սամուէլ, հանճարն և ընկերական զօրութիւն դաշնագիր եղան, մինն՝ միայն սերմտուաւ, և միւսն զայն ցանեց և ժրագործ ձեռքով ու մեծ տընտեսական դիտութեամբ մշակեց. ամենալի բարութեամբ լցաւ, լիացաւ բարդաւաճեցաւ արեւմտեան աշխարհ: Այսօր իւր որդիքներ ամէնառատ սեղանի վերայ նստած՝ կշտապինդ կը վայելեն հաճարին և ընկերական ձեռաց պատրաստած բարիքներ:

Իսկ դու, դժբաղդ աշխարհի զաւակ, ես գիտեմ կը դժուարիս և հոգւոց հանելով կը հառաչես, և թերեւս մտքիդ մէջ դատես զնախանձամտութիւն, կարծելով թէ նա յառջադիմութեան բախտ միայն արեւմտեան աշխարհին բաշխեր է. իսկ դժբաղդութիւն, թշուառութիւն տղիտութեամբ հանդերձ՝ արեւելեան աշխարհին թողեր է:

Ուղղէ դատաստանդ, մի այդպէս դատիր, նախախնամութիւն արդար է. միթէ կը կարծե՞ս որ նա նախանձոտ մարդոյն պէս աչա-

ուել գիտէ . որ իւր արեւ և անձրեւ հաւա-
սար կը բաշխէ : Նորա խնամակալ ձեռք՝ երկ-
րագունդը մարդոյն տուաւ , ասաց գնա , աշ-
խատիր ձեռքովդ , խելքովդ և աչքովդ որո-
նէ և գտիր քո բախտը :

Դու մի վհատիր , Որդեակ իմ , այլ յուսա
և գործէ , կուգայ նոր ժամանակ և կանցնի
հին : Յորում արեւելքն եւս իւր կորուսած
բախտը կը գտնէ . միայն թէ իւր որդիքներ
լոյս սիրեն , հանճար պատուեն և ընկերական
ոգւոյն զօրութիւնը ճանչնան : Ես այնպէս
գիտեմ , և դու այնպէս ուսիր այս դասն . ու
հաւատա . թէ աշխարհիս բախտը՝ ինքնաշ-
խատութեան և հանճարին արդիւնքն է :

Դու մի՛ այնպէս կարծեր թէ բախտն
դժխեմ և աշառող ձեռք մի ունի , մի աշխար-
հին և ժողովուրդին կուտայ , և միւսին՝ կը
ղանայ . կամ թէ երջանկութիւն արեւմտեան
ժողովրդոց ճակատագիրն է . իսկ ապերջան-
կութիւն , թշուառութիւն արեւելեան ժո-
ղովրդոց : Թէ այդպէս կարծես՝ կը սխալիս ,
երջանկութիւն և թշուառութիւն աշխարհիս
վերայ համշիրակ եղբայր են , միշտ ի միասին
կը բնակին . և թէ ի՞նչպէս , հետեւեալ դա-
սին մէջ բացատրեմ քեզ :

ԴԱՍ Ժ.

ԵՐԶԱՆԻԿ ԵՒ ԱՊԵՐԶԱՆԻԿ ԿԵԱՆՔ ԱՇԽԱՐՀԻՍ

Երջանկութեան ծաղիկներ
և ապերջանկութեան փու-
շեր մարդկութեան դարաս-
տանին խառնաբոյսերն են .
որ կը բերեն զբարին և զչար :

Իսկ թէ ի՞նչ է ապա բար-
ւոյն և չարին աղբիւր և
արմատ — Մարդոց սիրտն
է . զոր տեսաւ Յիսուս և
ասաց :

« Մարդ բարի՛ ի բարի
գանձուց սրտի իւրոյ , բըղ-
խէ զբարի , և մարդ չար ,
ի չարէն բղխէ զչար » :

ՍԻՐԵԼԻԴ Իմ Սամուէլ , աշխարհիս երջան-
կութեան և ապերջանկութեան դասը պիտի
խօսիմ քեզ , խելամտութեամբ ուշ դիր . դու
որ ծաղկատի հասակիդ մէջ մտադիր ես աշ-
խարհիս երջանկութեան ծաղիկները միայն

քաղել և ապերժանկութեան փուշերէն ի բաց հեռանալ :

Խօսինք . ի՞նչ են երջանկութեան ծաղիկներ և ի՞նչ են ապերժանկութեան փուշեր , որք խառնաբոյս կաճին մարդկութեան՝ ագարակին մէջ , դոքա դաշտի խոտերու նման ինքնաբոյս են , թէ մարդոյն ձեռք չը մշակէ զանոնք :

Եթէ ողջամիտ տեպութեամբ դատինք , պիտի տեսնամք որ այդ ծաղիկներու և փուշերու մշակը՝ մարդն է , իւրաքանչիւր անձն է , ընտանիքն է , ժողովուրդն է , ազգն է , աշխարհն է , տէրութիւնն է . որք առ հասարակ կաշխատին աշխարհիս ագարակին մէջ . կամ ծաղիկներ կը մշակեն և կամ փուշեր . այդ երկու բոյսերուն սերմերն՝ իրենց ազատ կամքն ու սիրտն է :

Արդ եթէ մարդոյն ձեռքն է երջանկութեան և ապերժանկութեան թէ ծաղիկներու և թէ փուշերու մշակըն , ուրեմն քանի որ մարդիկ կան աշխարհիս վերայ , մարդկութեան դարաստանին մէջ երջանկութեան և թշուառութեան ծաղիկներ և փուշեր յաւիտենական անհրաժեշտ օրէնքով պիտի մշակուին : Եթէ միայն խլել ուղենք փուշերը , ոչինչ օ-

գուտ չունի . դարձեալ անդրէն կը բուսնին . վասն զի նոցա բուն արմատը մարդն է . հարկ է , որ մարդն խլենք աշխարհէս : Թէպէտ կան մարդիկ , որ դժնիկն ու ծաղիկ ի միասին խլել կուղեն , առանց խնայելու կանանչին և չորին . վարդին և փուշին :

Եթէ կարենանք եւս միայն փուշեր խլել և ծաղիկներ թողուլ : այսինքն թշուառութիւն բառնալ և երջանկութիւն պահել . չը դիտենք յայնժամ թէ երջանկութեան ծաղիկներն այլ եւս կը մնան . կամ երջանիկ կարծուած մարդ իւր երջանկութիւն կզգայ առանց թշուառին վիճակը տեսնալու : Վերցուր աղքատ Ղազարոս մեծատան դրան առջեւէն . և ահա այլ եւս նա իւր երջանկութիւն չզգար և առ ոչինչ կը համարի իւր այնչափ հաճոյք և փափկասուն կեանք : Վերցուր նաեւ մեծատունն և իւր շքեղ ապարանք Ղազարոսի աչքի դիմացէն , ծածկէ նորա բեհեղն ու ծիրանին , մեծահաց սեղան և ծառաները , և ահա նա չզգար այլ եւս իւր թշուառութիւն . նա ինքնին մեծատուն կը լինի , ուրախ և դոհ կեանք կը վարէ բարեկամ շներուն հետ :

Այո՛ կը լսենք ու կը հաւատանք , թէ մար-

դասէր քաղաքակրթութիւն անտերունչ անկեալ Ղազարոսներ ժողովեց աշխարհիս հրապարակէն . հիւանդանոց , դարմանոց և պատըսպարան պատրաստեց նոցա համար , կոյրեր , համրեր և խուլերն անդամ գործունէութեան մէջ դրաւ . մինչդեռ մեր աշխարհի խեղանդամ թշուառներ անդարման , անպատասպար թողուած են փողոցներու մէջ : Մարդկութեան այդ անարդուած պատկերներ դեմնասող դեմնաչարչար լինելով կողկողադին ձայնով կը պաղատին , անցաւորաց կարեկցութիւն կը հայցեն : Եւ դու երբ Վոսփորի ծովակամուրջէն անցուդարձ կանես , կը տեսնաս այդ թշուառութեան ապաժոյժ օրինակները բուն մայրաքաղաքիս մէջ , որ Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհին խիստ մերձաւոր դրացին է :

Բայց միթէ թշուառութեան երեւոյթ պատկերներնոքա՞ են միայն , որ խեղանդամ են , կոյր ու համր են , մի լումայի և հացի կարօտ են , անտուն անյարկ են , մերկ ու մուրացիկ կը շրջին փողոցներու մէջ : Ոչ , դուքա թշուառութեան փոքրիկ երեւոյթներ են . զորս մարդոյն աչք սովորած է տեսնալ և այնպէս կարծել թէ դուքա միայն թշուառ են :

Թշուառութիւն աշխարհիս վերայ համատարած է . և մեր ներքին ու արտաքին կեանքին մէջ ծաւալելով տիրեր է , տեղ մի առաւել և տեղ մի նուազ . նորա պատկերին երեւոյթներ շատ բազմադիմի են . տե՛ս , Որդեակիմ , և ես նոցա պատկերներ հանեմք առաջ :

Թշուառ չե՞ն նոքա , որ աչք ունին , լոյս չեն տեսնար . կամաւոր կոյր են տգիտութեան մէջ : Թշուառ չե՞ն նոքա , որ լեզու ունին , ականջ ունին . այլ ոչ խօսել կարող են և ոչ լսել կը կամին : Թշուառ չե՞ն այն մարդիկ , որ ոտք ունին , քալելու ճանապարհ չունին . ձեռք ունին գործել չկարեն , սիրտ , հոգի ունին , թմրած ու լքած են . դրուխ ունին , ջախջախուած կուփահարուած է . կեանք ունին , ստրուկ անաղատ է : Առաւել թշուառ չե՞ն այն ժողովուրդներ , որ հայրենիք ունին , ցեղ ու ցան են աշխարհիս վերայ . որ ընտանիք ունին , պանդխտութեան մէջ չարաչար կը մաշին . որ հող ու դաշտ ունին , վարուցան անելու ապահովութիւն չունին . որ վերջապէս կեանք ունին կը շնչեն և կը շրջին երկրիս վերայ , այլ կիսակենդան են . բանաւոր կեանքի և ճշմարիտ կենդանութեան պատկեր չունին :

Կան տակաւին ընդհանուր թշուառութեան այլ եւս շատ մերկատեսիլ ողորմելի պատկերներ . զորս կը թողում . և քո աչքին առայ չեմ հաներ . որպէս զի մատաղ ոգիդ այժմէն չը վշտակրի և դու յուսահատ լինիս , տեսնալով թէ մեր կեանքի թշուառութեան փուշեր որչա՞փ բազմապատիկ են . որոց մէջ շրջապատուած դժբախտ մարդ միշտ խայթոցահար լինելով ամենայն վշտմբերութեամբ կը վարէ իւր կեանքը :

Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւնն դիտութեամբ , կրթութեամբ , ազատութեամբ հին աշխարհի բարբարոս կեանքը յեղաշրջեց , և կը ջանայ մարդկային թշուառութեան փուշերը բոլորովին քաղել , արմատախիլ ընել . և մարդկութեան կեանքն՝ երջանկութեան ծաղիկներով զարդարել :

Այլ ի՞նչ օգուտ երբ կը տեսնայ , որ անդէն կեանքին մէջ թշուառութեան նոր երեւոյթներ այլ և այլ կերպարանքով երեւան կուգան . և այդ նոր աշխարհի մարդիկ ծաղիկներու հետ փուշերն եւս կը մշակեն : Պարծեցող քաղաքակրթութիւնն իսկ կը զարմանայ , թէ ուստի՞ արդեօք կը ծնանին թըշուառութեան նորաբոյս փուշերը . կամ մեր

ընկերական երջանկութեան արտին մէջ , բարի սերմերուն հետ ո՛վ կը խառնէ ու կը ցանէ դառնահամ ու հեղձուցիչ որոմները :

Հրեշտակներ հարցուցին , Յիսուս պատասխան տուաւ . թէ թշնամի մարդ ցաներ է զայն : Այո՛ , չարարուեստ մարդն է որոմնացան մշակ . որ ինքնաբոյս կարտագրէ իւր սրտէն ու բնութենէն : Ուրեմն մա՞րթ է բառնալ այս աշխարհէն այն մարդիկը , որ թըշնամի են ընկերական երջանկութեան և կապականեն միշտ նորա բարի սերման ազարակը :

Այդ ցանկութիւնը հրեշտակներն եւս ցանկացան . հրաման խնդրեցին , որ երթան որոմնաբոյսերն ի բաց քաղեն : Բայց նախախնամող Հօր Որդին ասաց . թոյլ տուէք , թող առժամանակ մի երկուքն ի միասին աճին մինչեւ հնձոց ժամանակը :

Թէպէտ Աւետարանին առակը տիրապէս հաւատացելոց և թերահաւատից համար ցոյց կուտայ , որ այդ երկու դասն անբաժան ի միասին աճին և ապրին թէ եկեղեցւոյ անդաստանին մէջ և թէ աշխարհիս վերայ :

Սակայն շատ բնական է իմաստասիրել այս խորհրդաւոր առակէն , թէ երկնից նախախնամութեան մի թագուն անխմանալի խորհուր-

դըն է այս, որ նա կը կամի զի այդ երկու հակառակ բոյսեր իրարու հետ աճին ու մընան: Միթէ երկիրն եւս այդ օրէնքին տակ չէ՞, դու չե՞ս տեսնար որ տեղ մի ծաղիկներ և տեղ մի փուշեր բուսած են: Երկրի բնական փուշեր հնազանդ են մարդոյն. և մարդ կարող է զանոնք արմատով քանդել և տեղը ծաղիկներ տնկել: Բայց մեր ընկերական աշխարհի փուշեր, այնչափ հին ու խորարմատ են, այնչափ խիստ ու ստահակ են, մարդոյն բանաւորութեան և ճարտարութեան առաջ չեն հնազանդիր. ուստի դժուարին, անհնարին է թէ հին և թէ նոր փուշեր մարդկութեան անդաստանէն ի բաց խլել:

Խոնարհելով վերնախնամ Տեսչութեան առաջ, պէտք է խոստովանիմք թէ մարդոց այս խառնաբոյս ընկերական կեանքը՝ յաւիտենական օրինաց մի փակուած կնիքն է. մարդոյն ձեռք անձեռնհաս է քակել կամ եղծել զայն. երջանկութիւն պահել, թշուառութիւն վարել աշխարհէն:

Կը խօսինք և կը դրենք, Որդեակ իմ, թէ մարդոյն երջանկութեան և թշուառութեան ճշգրիտ նկարագիրն ի՞նչ են, կամ ո՞վ է երջանիկ և ո՞վ է թշուառ աշխարհիս վերայ:

Մարդիկ կեղակարծ դատաստանով այնպէս կը համարին. ով որ հաց և դանձ ունի, ով որ համբաւով, հարստութեամբ իբրեւ աստղ կը փայլի ընկերական հորիզոնին վերայ, ով որ իշխան է, կը տիրէ ժողովուրդին վերայ, ով որ դահ ունի և զօրութեամբ պերճացած հրաման կուտայ աշխարհին. ահաւասիկ սուքա երջանիկ կը համարուին մարդոց դատաստանին առաջ: Իսկ ով որ հաց չունի, դանձ չունի, պերճութիւն չունի, փառք չունի, իւր աստղ ազօտ է չի փայլիր. սորա համար եւս կասեն թէ թշուառ է:

Բայց թէ մտնենք մարդկային ընկերութեան իւրաքանչիւր կարգի մարդոց սիրտ և ոգին զննենք. պիտի տեսնամք այն մարդիկ զորս ժողովուրդ երջանիկ կը կարծէ. նոքա զիրենք այնպէս չեն կարծեր, և ես ցոյց տամ քեզ մի այլաբան օրինակով:

Մեր մտքով մի սանդուղ ստեղծենք. որոյ ծայր հասնի մինչեւ երկիրք և իւր մէն մի աստիճաններուն վերայ աշխարհիս բոլոր մարդիկ կարգ կարգ շարուած լինին. թաղաւորներէն սկսեալ մինչեւ յետին ստրուկ ծառայներ: Դու պահ մի կաց այդ սանդուղին հանդէպ դիտէ ու տես, թէ ինչպէս աշխար-

հիս իւրաքանչիւր մարդիկ իրենց կեանքի վիճակէն անդոհ լինելով, սանդուղի ստորին աստիճաններէն սկսեալ մինչեւ ցվեր, ուր դըրուած են թագաւորաց դահեր. բոլորն եւս ի միասին երջանկութիւնն երջանկութիւնն կազաղակեն, և դէպ ի յայն կը ձգտին:

Թագաւոր, զոր կը համարինք թէ երջանկութեան կատարն է հասած, կասէ թէ այլ եւս երջանիկ կը լինէի, եթէ դահս ուրիշ դահէ մի վեր դնէի, Կեօար լինէի, Նաբօլէոն լինէի, և այլն: Գահաժառանգ կասէ. այն օր է իմ երջանիկ օր, երբ դահակալ հայրս ի գերեզման կերթայ. իւր դահն ինձ կը թողու և ես թագ կը կապեմ ու կը թագաւորեմ աշխարհիս վերայ: Մեծ նախարար իշխան կասէ. երանի՛ թէ արքայազուն լինէի և իմ գլուխս թագով պսակուէր. յայնժամ ես տիրապէս երջանիկ կը լինէի:

Ս, յսպէս սանդուղի գլխէն մինչեւ ցվայրաստիճան մարդիկ ցանկութեամբ կը ձըգտին դէպ ի վերագոյն կարծուած երջանկութիւն. և միշտ դժգոհ լինելով իրենց կեանքէն ու վիճակէն ցանկութեան մէջ մաշուելով կը վախճանին և միայն կը յագենան գերեզմանի հողով:

Ի՞նչ զարմանալի խաղեր կան ու կը լինին այս երջանկութեան, դու ասա, թշուառութեան սանդուղի վերայ, յորում մարդիկ ել և էջ առնելով կը մըցին և ամէն ոք դէպ ի բարձրութիւն կը ձգտի. յուսալով թէ ստոյգ երջանկութեան կայանը՝ բարձրութեան աստիճանին վերայ է:

Բայց, աւա՛ղ, հէք մարդկային ընկերութեան այս դժուարին ելեւէջներու մէջ մեծագոյն մասն սանդուղի աստիճաններէն վայրահոսելով, կը թօթափին ի դետին, ամէն մարդ իւր չափով ու թափով կը ջախջախուի. և մեր աչքին առաջ կը բացուի յայնժամ մարդոց թշուառութեան տեսարան:

Թշուառին կեանքն արդէն ինքնին ջախջախուած է իւր կարօտութեան և զրկանաց մէջ, նորա վիճակ միշտ գետնահաւասար է. նա բարձրութիւն չունի որ երկնչի կործանումէն: Իսկ երջանիկ կարծուածն, որոյ բախտըն ու վիճակ բարձրագոյն աստիճանին վերայ կայացած է. մինչդեռ ինքն անկասկած է, յանկարծ սահելով կը կործանի և մեծ շառաչմամբ կը տապալի ի դետին ինչպէս մի տապալրահատ մայրի ծառ: Յայնժամ միապէս կողբան անբախտն ու բարեբախտն. մին իւր

մերկ ոտքէն և միւսն իւր փարթամ գլխէն չաբապէս ջախջախուերլով :

Եթէ այսպէս , ապա ուրեմն այս աշխարհիս վերայ երջանկութիւն և ապերջանկութիւն զուգածին եղբայր են . մեր կենաց ճանապարհին մէջ միշտ համընթաց են . անհրոնարին կը թուի մեզ իրարմէ բաժանել , և մարդկային կեանք իբրեւ դրախտ մի մըշակել այնպէս , ուր բնաւ թշուառութեան փուշեր չը բուսնին :

Այլ որովհետեւ մարդոյն կեանք խառնաբոյս է երկրիս վերայ , քանի որ ինքն կայ , փուշն ու ծաղիկ մի և նոյն արմատէն պիտի շառաւիղէ , այլ եւս ընդունայն է ջանալ մեր այս փշալից աշխարհ ծաղկէբուրաստան դարձնել :

Կը խռովիս ու կը վճատի՞ս , Որդեակ իմ , երբ այսպէս յուսահատ կը խօսիմ . տեսնալով որ պարտիղպան մի իւր պարտեղը մշակելով դարմանելով փուշերէն կը մաքրէ . և անբեր երկիրը՝ բարի սերմերով ու տունկերով կարդիւնաւորէ , միթէ մարդն կամ մարդկութեան երկիր քան զհողն անպիտա՞ն է :

Այո՛ , մարդն՝ հողին տիրապետ իշխանն է և քան զհողն բիւր անգամ գերազանց , հո-

գեղէն ձիրքով ու բանաւորութեամբ ճոխացած : Բայց դիտե՛ս , մարդն ի բնէ չարին հակամէտ է . կը ճանաչէ զբարին , բայց ինքն դէպ ի չարն կը հակամիտի . վասն այսորիկ կարդարանայ Աստուած . թէ միտք մարդկան ի խրոնամս չարին են արձանացեալ ի մանկութենէ » : Մարդն ոչ միայն չարին հակամէտ է . այլ և չարաստեղծ ու չարահնար է , մարդն իբրեւ հեղինակ իւր սրտի գործարանին մէջ կստեղծէ դժարն և կը հանէ ի դուրս , և ահա այն է թշուառաբերութեան աղբիւր որ կը վազէ մեր ընկերական դարաստանին մէջ , կը սնուցանէ մեր ապերջանիկ կեանքի թշուառութեան փուշերը :

Քրիստոս աշխարհիս փիլիսոփայից պէս զմարդն իւր երեսով և երեւոյթով չքննեց . նա թափանցիկ հոգի էր , մտաւ մարդոյն սիրտը , կրկտեց զայն . լռեսաւ , որ չարութեան ու բարութեան աղբիւրը՝ մարդոյն սիրտն է , բարի սիրտն՝ զբարին կը բղխէ . և չարն՝ զչար : Այս երկվտակ հոսանքներ կը ծաւալին մեր ընկերական երկրին վերայ . որոցմով թէ երջանկութեան ծաղիկներ և թէ թշուառութեան փուշեր ի միասին կաճին ու կը զօրանան :

Քաջ խելամոեցա՞ր, բարեսէր Որդեակ իմ, որ շրջելով դառնալով գտանք մարդկային ընկերութեան բուն աղբերակին ակն, որ է մարդոյն սիրտ ու միտք :

Պէտք է խցել չարին ակն, որ չարութիւն չբղխէ, պէտք է բանալ բարւոյն ակն, որ բարութիւն բղխէ : Փոքրիկ չարեր . փոքրիկ չարութեան վտակներ կը բղխեն . եթէ առանձին մնան այնչափ կարող չեն ողողել մարդկային ընկերական աշխարհը :

Իսկ մեծագոյն չարեր եւս ամենամեծ չարութեան գետեր կը յորդեն իրենց խորագոյն սրտէն . և առ հասարակ հեղեղելով կապականեն ժողովուրդին դաշտն ու դարաստանը : Եւ զարմանալին այս է . զի չարերը՝ չարերուն եւս չեն խնայեր, որք նոցա գործակից ու բաժանակից են . այլ զչարն ու բարին միահամուռ ջրատար առնելով կը հեղձուցանեն, և մի կըրակով կը վառեն երջանկութեան ծաղիկներ ու թշուառութեան փուշերը :

Մեծն Աղեքսանդր և Քսերքսէս մի մի մարդ էին, և մի մի սիրտ կը կրէին . դոցա լայնաբաց սրտէն բղխեց այն աշխարհակալութեան ջրհեղեղն . մինն Պարսկաստանէն սկսեց հասաւ մինչեւ Յունաստան և Յո-

նիական ծովը թափեցաւ : Իսկ միւսն Մակեդոնիոյ աշխարհէն սկսեց, իւր հզօր արշաւանաց հեղեղով խեղդեց Պարսիկն ու Հընդիկըն, դարձաւ ի Բաբելոն և Եփրատին մէջ թափեցաւ :

Ո՛հ, կը յիշե՞ս Որդեակ իմ, Եփրատն մեր գետն է . որոյ ափերուն մօտ պարտեցաւ մեր դիւցազն Վահէն . զարկաւ Աղեքսանդր ի գետ գլորեց Հայկազանց իշխանութեան վերջին թագն և շիջոյց Հայոց արեւ :

Այսպէս նաեւ ուրիշ աշխարհակալաց հըպարտացող սրտերէն բղխեցին չարութեան հեղեղներ, ապականեցին մարդկութեան դրախտը : Ոմանք այգալիսի արիւնկղակ սրտերէն կուղէին ձեռք լուանալով չքմեղս լինել աշխարհին առաջ . ուստի պարծելով կասէին . թէ մեք Աստուծոյ ձեռաց վրէժխնդիր պատուհասն ենք :

Գիտենք այդ, թէ երկնից արդարութեան մի դատաստանն է . որ մեղապարտ ժողովրդոց հատուցումն այդպէս կը անօրինէ . դոքա անպարտ կը համադին զիրենք : Այլ գիտենք թէ աշխարհիս վերայ շատ անգամ չարերով չարեր կը պատուհասուին, առ որ կը վարանի մարդոյն միտք և կարող չէ

ըմբռնել Աստուծոյ արդարութեան ու դատաստանին անքննելի խորհուրդ :

Տեսա՞ր, սիրելի Որդեակ իմ, մեծասիրտ չարեր մեծագոյն չարեաց աղէտներ կը բերեն աշխարհի վերայ, որոց մահաբեր շունչին առաջ կը խամբին բոլոր երջանկութեան ծաղիկներ և կը թօթափին ի վայր . և այն որ այսօր երջանիկ է, վաղը կը նստի թշուառութեան հողին վերայ :

Բայց փոքրասիրտ չարերէն եւս վախնանք ու կասկածինք, թէպէտ առանձին առանձին մտածելով դժբա մի մի փոքրիկ սիրտ և փոքրիկ աղբիւրներ կը համարուին, իսկ երբ վտակ առ վտակ գալով միանան՝ յայնժամ ահագին դետ կը կազմեն կը յորդեն երկիր, ազգ և ժողովուրդ միանգամայն գետատար ջրահեղձ կը լինին :

Ես չեմ ասեր չարութեան բնածին սերմեր ու կաթիլներն իսպառ չքայնել մարդոյն սրտէն . յորում ելեւէջ կառնուն ինչպէս հիւլէն արեւաշողին մէջ . և մարդոյն չարամէտ սիրտը բոլորովին բարութեան աղբիւր մի դարձնել, անխառն և անմասն չարութեան չամանդաղներէն :

Որչա՞փ դժուարին և անհնարին է կա-

պարի նման երկրի վերայ ծանրացած երկրաքարչ մարդ այդչափ դերագոյն բարութեան վերածել, և կարծել թէ նա կարող է բարի լինել ինչպէս Աստուած և հրեշտակ : Յիսուս տեսաւ թէ ի՞նչ կը կրէ ներքուստ մարդոյն կեղծող ոգին, ասաց . « Ձեք ոք բարի բայց միայն Աստուած » :

Մարդոյն սիրտ երկծորակ մի աղբիւր է . նա մերթ շարութիւն կը բղխէ և մերթ բարութիւն, մերթ դառն և մերթ քաղցր : Սորա համար մեր հոգեկիր նարեկացին մարդոյն յարափոխ վիճակն ողբալով կասէ . « Այսօր մաքուր հոգեկիր . վաղիւն մոլի խելագար » : Ծատ և բաւական է, եթէ կարենայ ապիկար մարդ չարութեան ակն որչափ հնար է խցելով նուաղցնել, բարութիւն բղխել և սրբել իւր սիրտն աղտոլտին կաթիլներէն :

Սովրատի նման բարոյական իմաստասէրներ կը տքնին զօրհանապաղ և թերեւս կը հաւատան ու կը խօսին թէ՛ լոյս, դիտութիւն, դաստիարակութիւն, քաղաքակրթութիւն, և աղատութիւն կարող են մարդոյն սիրտը կրթելով, մշակելով, ուղղելով սրբել չարութեան փուշերէն և թշուառութիւն աշխարհէն բառնալ :

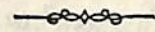
Այդ հրաշք եթէ միայն մարդոյն ձեռք արուեստաւորէ . ես չեմ հաւատար, Որդեակ իմ, իսկ եթէ մարդոյն դաստիարակող ձեռքին հետ Աւետարանի հոգին և ընկերսիրութեան ձեռքն եւս հրաշագործէ . այո՛, կը հաւատամ յայնժամ թէ մեր ընկերական կեանք կը ծաղկազարդի, և կազատի չարութեան և թշուառութեան փուշերէն :

Երկիւղած Որդեակ իմ, ես չեմ խրատեր քեզ . որ աշխարհի կրթութեան և գիտութեան իմացական լոյս չընդունիս, այլ կը յորդորեմ զքեզ . զի քո ստացած բնական լոյսը Աւետարանի լուսոյն և սիրոյն հետ խառնես, երկու լուսով շրջիս աշխարհիս վերայ, մի լուսովի՛ն՝ քո առօրեայ հացը գտնես և միւսովի՛ն՝ յաւիտենական կեանք : Այսու դու միանգամայն ազատ կը մնաս մարմնոյդ և հոգւոյդ կորստական թշուառութենէն :

Աշխատիր, որ սրտիդ բուրաստան բարեբոյս ծաղիկներով մշակես . աշխատիր, որ փրշաբոյս չը լինի սիրտդ և փշերով չը վարակի ոգիդ . գիտցիր, թէ չարարուեստ լինելով, փուշ մշակես, փուշն զքեզ կը վառէ . կեանքըդ մոխիր կը դառնայ : Մարդ ես դու, անշուշտ բնածին փուշեր կը բուսնին ի քեզ .

միշտ ջանայ խնամով սրբել զանոնք, եթէ միանգամ խորարմատ ձգեն, դիտե՞ս, որչա՞փ դժուարին է, յետոյ արմատահան առնել : Զգուշացիր նաեւ եկամուտ չարութեան սերմերէն, երբ չար մշակ ընկերներ զայն սերմանել ուղեն մատաղ սրտիդ մէջ : Ընկերական կեանքիդ մէջ ոչ չարութիւն փոխ տուր և ոչ չարութիւն փոխ առ . այլ միշտ բարութիւն փոխ տուր և բարութիւն ստացիր :

Ի վերջոյ, մեծ երկիւղածութեամբ կարդա Դաւիթին սրտահան աղերս . « Միբտ սուրբ հաստատեա յիս Աստուած, և հոգի ուղիղ նորոգեա ի փորի իմում » :

ԴԱՍ ԺԱ.

ԲԱՐԳԱԻԱՃԱՆՔ ԵՒ ՆՈՒԱԶՈՒՄՆ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԱԶԳԱՑ

Ի՞նչ է նորա անունն . որոյ ամենակալ ձեռքէն աներեւոյթ կշիռ մի կայ երկընքէն երկրիս վերայ կախուած :

Նորա սուրբ անունն Արդարութիւն է . որ այս աշխարհիս ազգերուն մեղք եւ իրաւունքներ կը կշռէ եւ կը չափէ զհատուցումս : Մարդիկ դայն չեն տեսնար եւ կը վարանին թէ ինչո՞ւ համար ազգեր մերթ կը բարձրանան եւ մերթ կը խոնարհին , մերթ կը բարդաւաճին եւ մերթ կը նուազին :

Իորա պատճառներ զէնք եւ զօրութիւն չեն . այլ մեղք եւ արդարութիւն : Ուստի կասէ Սողոմոն . « Սրդարութիւն զազգ բարձրացուցանէ . մեղք նուազեցուցանեն զազգս » : Առակ ժ. Դ. 11 :

ՆԱԽՈՐԴ Դասին մէջ քաջ խելամտեցար , Որդեակ իմ , թէ ի՞նչ էին մարդոյն ընկերական կենաց երջանկութեան և ապերջանկութեան սկզբնաբուղիս աղբիւրներ : Սորվեցար թէ բարութիւն և չարութիւն էր այն . որ յա-

ռաջ կուգայ մարդոյն սրտէն ինչպէս ջուրի վտակն աղբիւրի ակնէն :

Այս դասիդ մէջ պիտի սորվիս . թէ ի՞նչ են ապա այն սկզբնապատճառ աղբիւրներ . որով աշխարհիս բովանդակ ազգեր և ժողովուրդներ մերթ կը բարդաւաճին և մերթ կը նուազին , մերթ կը բարձրանան և մերթ կը խոնարհին . մերթ ազատ քաղաքացի կը լինին . և մերթ ստրկական ծառայ . մտադիւր հոգևով ուշ դիր և ես խօսիմքքդ այդ յեղյեղուկ բախտին պատճառներ :

Երկրիս համայն ազգեր , ժողովուրդներ , իշխանութիւններ , գահեր յեղաշրջող և փոփոխող երկու հակառակ վարիչ տարերք կան . միոյն անունն՝ արդարութիւն է . և միւսին՝ մեղք . այս երկաքանչիւրին հեղինակ և ծնող դարձեալ մարդն է , մարդոյն սիրտն է և մարդոյն աշխարհիս վերայ վարած կեանքին արդասիքն է :

Սուրբ գիրք այդ երկու որոշակի բառերով կը հասկցնէ իսրայելի ժողովուրդին կեանքը , զի այդ երկու բառերուն ընդարձակ նշանակութեան տակ կը փակէ մարդոյն կենաց բովանդակ գործքեր , մեղք և արդարութիւն :

Մարդն այս աշխարհիս վերայ այդ երկու ճանապարհին վերայ կը քայլէ . կամ արդարութեան և կամ մեղաց : Ուղիղ ճանապարհ արդարութեան ճանապարհն է . մոլոր ճանապարհ՝ մեղքի ճանապարհն է : Մարդն ազատ անբռնադատ է . ինքն ազատաբար կընտրէ իւր ճանապարհ , կամ արդարութիւն գործելով՝ արդար կը լինի . կամ մեղք գործելով՝ մեղապարտ կը լինի :

Եւ ինչպէս մի մարդ , այնպէս մի ազգ , մի ժողովուրդ , մի երկիր և թագաւորութիւն , դարձեալ այդ երկու ճանապարհով կնթանան : Եթէ արդարութիւն գործեն , դորա պտուղն է փառք , ազատութիւն , խաղաղութիւն , երջանկութիւն և բարեկեցիկ կեանք : Իսկ եթէ մեղք և անօրէնութիւն գործեն , այդ եւս իւր մօտալուտ վախճանն ունի . որ է , անարդանք , ստրկութիւն , սուր և պատերազմ . տառապանք ազբատութեան և չարավար կեանք :

Ո՛վ է , որ այս հատուցումներ կուտայ ազգերուն , ո՛վ է որ կը կշռէ ու կը չափէ ազգերու մեղք և արդարութիւն և կը վճարէ փոխարէնն , ո՛վ է որ արդարագործ ազգերն օրհնելով՝ նոցա կեանք և սերունդ բազմա-

պատկելով բարգաւաճ կառնէ երկրիս վերայ . ինչպէս կը խոստանար արդար Նահապետին . « Օրհնելով օրհնեցից զքեզ և բազմացուցանելով բազմացուցից զզաւակքս ի վերայ երկրի » :

Իսկ ո՛վ է , որ անիրաւ մեղաւոր ազգեր իւր օրհնութենէն կը զրկէ . նոցա կեանքն անձեռ անսերունդ կը թողու առանց բարգաւաճելու , որով կամ իսպառ կը ջնջուին և կամ կը նուազին :

Ահաւասիկ այդ ամէն չափող և տնօրինող՝ Արդարութիւնն է , նոյն ինքն Աստուած՝ որ արդարութիւն և ուղղութիւն կը սիրէ , ինչպէս կը խօսի Դաւիթ . Նոյն արդարութիւնն է , որ իւրաքանչիւր ազգերու գործոց չափով կը չափէ զիրենք : Գրիստոս եկաւ աշխարհ այդ արդարութեան համար վկայեց . ասաց . « Որով չափով չափեք . չափեսցի ձեզ » :

Բայց արդ սկսիմ ճառել քեզ , Որդեակ իմ , թէ ի՞նչպէս կը տարածի թէ մեղք և թէ արդարութիւն մի ազգի և ժողովուրդի մէջ : Շատ բնական է որ մեղք նախ անհատ անձինքներէն կսկսի և երթալով կը բազմանայ , կանցնի բոլոր ժողովուրդի դասակարգութեան մէջ . այսինքն գլխէն մինչեւ ոտքը միա-

համուռ կախտանայ ժողովուրդի մարմինն .
ահաւասիկ այդ է ամբողջ ազգին և ժողովուր-
դին մեղք :

Իսկ երբ ընդհակառակն ժողովուրդի բա-
րոյական մարմինը գլխէն սկսեալ մինչեւ ոտք
արդարութիւն կը դործեն , մեծ և փոքր առ
հասարակ իւրաքանչիւր կարգի մարդ կը
ճանչնայ իւր պարտիք և իրաւունք . այդ եւս
ժողովուրդին և ազգին արդարութիւնն է :

Թէ մեղք և թէ արդարութիւն իրենց նը-
կարագիւրն ունին . ես նախ մեղքին տգեղ
ստուերագիր հանեմ . քեզ , թէ զիա՞րդ մեղք
իւր ամէն հանգամանօք իբրեւ համատարած
ախտ երբ կը ճարակի ժողովրդոց բոլոր մարմ-
նոյն մէջ , մահառիթ կը լինի , նմա և կսկսի
յայնժամ տակաւ տակաւ հիւծելով մեռնիլ :

Եւ ի՞նչ է այդ մահացուցիչ մեղք : Ինչ որ
ինձ յուշ կուգան , զայն թուեմ քեզ :

Երբ մի ազգի և ժողովուրդի խղճի գի-
տակցութեան խայթ իսպառ կըբթանայ , երբ
պարտուց և իրաւանց արդարաչափ կշիռը՝ ժո-
ղովուրդի ընկերական կեանքէն կը բարձուի ,
երբ ազգի և աշխարհի վարիչ իշխաններ՝ ար-
դարութեան պարտիքներ կը մոռնան , երբ
դատաւորներ կանխաւեն , և օրինաց տեղ

կամք և բռնութիւն կը տիրէ , երբ ժողովուրդ-
կը մոռնայ այն պատուէրներ և պարտիքներ
զորս Քրիստոս և Պօղոս պատուիրեցին՝ կայսե-
րինը կայսեր տալ . հատուցանել ուժ պարտա-
կան է ժողովուրդ և ումեք պարտական չմնալ ,
երբ կստահակի ժողովուրդ , երկրին և ազգին
օրէնքները հնազանդութեամբ չի յարդեր ,
կը հետտէ և անիշխան վարիլ կուզէ , երբ ժո-
ղովուրդ իւր ընկերական շահավաճառութեան
մէջ առանց արդար կշռի կը դործէ , այլ եւս
իւր խիղճն ի բաց կը թողը , և որչափ կարող
է կանխաւէ և կը նենգէ , երբ նիւթապաշ-
տութիւն կը տիրէ ժողովուրդին մէջ , հողին
կը նուաստանայ ու կը մեղկանայ , հովին իւր
հօտով , պաշտօնեայն իւր ժողովրդով . իշ-
խան իւր երկրով առ հասարակ Սատուծոյ ճա-
նապարհէն կը խոտորին , երբ ժողովուրդ ճըշ-
մարտութիւն կ'ատէ , դէպ ի լոյս երթալ
չուղեր , այլ խաւարասէր լինելով՝ խաւարա-
գործութեան մէջ կը թափառի , երբ ազգի
և երկրի կառավարութեան անձնիւր կարգեր
վերիվայր լինելով կը շփոթին , ժողովուրդն
իբրեւ իշխան կը լինի , մանուկ ծերոյն աթո-
ռը կը բազմի , քահանայն իբրեւ ժողովուրդ
կը լինի և ժողովուրդն իբրեւ քահանայ .

տէրն իբրեւ ծառայ և ծառայն իբրեւ տէր .
տիկին իբրեւ աղախին և աղախին իբրեւ տի-
կին , երբ անարգն իբրեւ պատուական կը
յարդուի և պատուականն կանարդուի , երբ
տղէտք ու խաբեբայք կը տիրեն . ժողովուր-
դի հաւատարիմներ կը մերժուին :

Մի խօսքով համառօտեմք եղ , երբ երկ-
րի ժողովուրդ բանաւորութեան լոյս , մարդ-
կութեան պատիւ իսպառ կը մոռնայ . թէ բը-
նական խղճի օրէնքներ , թէ Աստուծոյ յայտ-
նեալ օրէնքներ , թէ քաղաքային և ընկերա-
կան օրէնքներ , գլխովին կեղծանէ և կապրի-
նա այնպէս ինչպէս Նոյեան դարու ապիրատ
ժողովուրդ . որոց համար կը վկայէ Սուրբ
գիրք . « Ապականեցաւ ամենայն մարմին ա-
ռաջի Տեառն » :

Իսրայելի ժողովուրդի մարմին երբ ոտ-
քէն մինչեւ ցգլուխ կը զեղծանէր ու կախ-
տանայր , Յսային իբրեւ բժիշկ նորա ցաւե-
րը շօշափելով կասէր . « Ամենայն գլուխ ի
ցաւս և ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն , յոտից
մինչեւ ցգլուխ չիք ի նմա առողջութիւն , և
այլն » :

Եթէ կուղեւ թէ եբրայական ժողովուր-
դին և թէ աշխարհիս այլ և այլ հին ժողովուր-

դոց բարուց ապականութեան բոլոր նկարա-
գիրը տեսնալ , մեծ մտադրութեամբ կարդա
Սուրբ Գրոց մէջ Դատաւորաց և Թագաւորաց
պատմութիւն . կարդա բոլոր մարդարէու-
թեանց գրքեր ու բողոքները . տես ո՞րչափ
կենդանի նկարագիր կը հանեն Աստուծոյ ընտ-
րեալ Մարգարէք և կը դենն զայն ժողովուր-
դի աչքին հանդէպ :

Թող Սուրբ Գիրքը , կարդա ընդհանուր
ազգաց պատմութիւնները , յորս յայտնի կե-
րեւի նոյն ժամանակի մարդոց կեանքի հան-
գամանքներէն . և կը տեսնաս դու թէ ժողո-
վրդոց համատարած մեղք կործաներ է աշ-
խարհիս հին ազգեր և գահերը . ինչպէս Ե-
գիպտոսի , Յունաստանի , հին Հռովմայ վեր-
ջին հարստութիւն , Կարբեդոնի , Բաբելոնի ,
Ասորեստանի , և այլն : Չմոռնանք նա և նոր
Հռովմայ Կոստանդիանոսի գահը , որ Բիւ-
զանդիոնի գագաթան վերայ բարձրացած էր :

Այլ եւս տակաւին աշխարհիս նոր ազգե-
րու մեղք պիտի կործանէ այն ամէն ազգեր ,
որ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան լոյսէն խոյս
կուտան . և դեռ ապրիլ կուզեն հնութեան
և հին մեղքերու մէջ :

Ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն ասացի ,

որպէս զի դու կարենաս որոշել թէ՛ աշխարհիս վերայ սուտ քաղաքակրթութեան երեւոյթներ եւս կան . որք թէպէտ ի հեռուստ այլ և այլ գոյներով շարեւէ կը տեսնուին , այլ ի ներքուստ ժողովուրդին կեանք երթալով կը վատթարեն կը զեղծանեն զխոթութեան ու ծայրայեղ ազատութեան մէջ : Նոքա եւս թէ վաղ թէ անագան այժմեան բարգաւաճութենէն կը նուազին և կը կործանին : Վասն զի ցոյց կուտայ աշխարհիս փորձը թէ ամէն ծայրայեղութեանց վախճանը կործանումն և կորուստ է :

Բայց դու , ողջամիտ Որդեակ իմ , մի գուցէ այնպէս ըմբռնես ու դատիս թէ ազգ և ժողովուրդ երբ իւր վարիչներով հանդերձ միահամուռ կը մեղանչեն , զոր ի վեր անդր նրկարագրեցի քեզ , յայնժամ համայն ազգ , հայրենիք , և պետութիւն կը կործանին . իբրեւ արդար և անաչառ հատուցումն բոլորն ի միասին կրելով կորստեան աղէտը , որոյ ճիշդ օրինակ կը տեսնամք Սողոմայ և Գոմորայ ամբարիշտ ժողովրդոց վերայ : Արդար նախապետ Արրահամ խոնարհելով իբրեւ հող և մոխիր երկնից Արդարութեան առաջ կամեցաւ նորա ցասումն իջուցանել , ուստի մտերմօրէն

հարցանելով կասէր՝ Տէր , եթէ այն քաղաքներուն մէջ քառասուն արդար դանուի . դարձեալ պիտի կործանե՞ս . նոցա համար չը պիտի խնայես մնացեալ ժողովրդոց : Եւ այսպէս հարցանելով հարցանելով իջաւ մինչեւ հինգ արդարոց թիւ , այն եւս չդանուեցաւ . միայն արդար Աովտ մի կար՝ զայն ի դուրս հանեց . և անդէն կործանեց մոխիր դարձուց ամբարշտաց քաղաքները :

Սակայն շատ անգամ արդարութեան հատուցումն ուրիշ եղանակաւ կը տեսնամք . այսինքն ժողովուրդի կամ երկրի մի մասն կը մեղանչէ , օրինազանց կը լինի . հատուցումն ամբողջ ազգ հաւասարապէս կընդունի : Վասն զի անցելոյն մէջ պատմութենէն գիտենք , և ներկային մէջ մեր աչքով կը տեսնամք . և ի՞նչ է այս , շատ յայտնի է աշխարհին առաջ : Զի երկրի վարիչներ կը գործեն մեղք . երկիր և ժողովուրդ կը տուժէ և կը կործանի : Հայրեր կուտեն ազոխ , և որդւոց աստամունքներ կառնուն . առաջնորդներ կը խտորին և ժողովուրդ մոլորելով կը հետեւի : Եւ այսպէս աշխարհիս մեծամեծ լեռներուն մեծակոյտ մեղքեր՝ զայրացած հեղեղներու և գետերու նման բարձրադիր լեռներէն կը թա-

փին ժողովուրդի դաշտին՝ վերայ, և զայն հեղեղատար առնելով՝ ամէն բարեշինութիւն կը քանդեն ու կաւերեն: Եւ ի՞նչ կը լինի սորա վախճանը, ոչինչ, իրենք եւս կը նստին այնուհետեւ աւերակ հողաբլուրին վերայ:

Համառօտ անցայ այս կէտին վերայ, Որդեակ իմ, ուշիմ ես դու, կը հասկնաս թէ ինչ կը խօսիմ: Թող լով արդ ժողովուրդին մեղք, բաւ է որչափ ինչ խօսեցայ, սկսիմ այժմ՝ նորա արդարութեան վերայ խօսիլ:

Ինչպէս տեսար ի վեր թէ մեղք մեծնալով տարածելով կը քանդէ աշխարհ և ժողովուրդ, և նորա վախճանը դէպ ի կորուստ կը տանի, այսպէս նա և արդարութիւն կը շինէ և կը կանգնէ ժողովուրդին տուն, քաղաք և երկիր. և ինքն հոն կը հանգչի: Արդարութիւն ժողովուրդը դէպ ի կորուստ չի տանիր, այլ դէպ ի գիւտ, դէպ ի փառաւորութիւն, բարձրութիւն և անմահութիւն. « Զի արդարութիւն մշտնջենաւոր և անմահ է »:

Եւ թէ ի՞նչպէս կը լինի որ երկիր մի իւր ժողովուրդով, վարիչներով, իւրաքանչիւր կարգի և վիճակի մարդիկ մէն մի իւր պարտուց բաժին արդարութեամբ կը գործէ, դու միտ դիր և ես կարճաբանեմ քեզ:

Երբ պետական աթոռի վերայ նստող թագաւոր արդարութեամբ կը գործէ, իշխանըն՝ իրաւունքով կիշխէ, դատաւորն օրէնքով կը դատի, ժողովուրդն՝ օրինաց կը հնազանդի: Երբ ժողովուրդի ստրկացած ու նուաստ ոգին կը բարձրանայ ազատութեամբ, իւր իրաւունքներ կը ճանչնայ և պարտքեր կը վըճարէ: Երբ ընկերական շահավաճառութեան մէջ գինւոյն հետ ջուր չի խառներ, կամ անփորձ արծաթը փորձեալին տեղը չի ծախեր, զոր վերէն կը տեսնար Աստուած ու կը յանդիմանէր Իսրայէլի ժողովուրդը:

Այո՛, Արդարութիւն զազգ և ժողովուրդ կը բարձրացնէ. երբ նա ճշմարտութեամբ պաշտէ իւր տէր Աստուածը, չկեղծաւորի միայն շըթամբք պատուել զայն. և երբ նա երախտագէտ կը լինի իւր պարգեւատու Արարչէն, և չսպերախտեր ինչպէս Իսրայէլի ապաշնորհ ժողովուրդ. որոց ապերախտութիւն դատելով Աստուած վկայ կը դուչէր երկինք և երկիր. ու սրտառուչ կերպով կը գանդատէր. « Ծանեաւ եղն զստացիչ իւր և էշ զմսուր Տեառն իւրոյ, և Իսրայէլ զիս ոչ ծանեաւ և ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ էառ »:

Արդարութիւն կը գործեն ու կը բարձրա-

նան երբ քահանայն և ժողովուրդը կը կատարեն եկեղեցւոյ օրինաց պարտքերը : Քահանայն պաշտօնասէր կը լինի , ժողովրդասէր կը լինի . և գիտութիւն չի մերժեր . տեսուչ հովիւն ու հօտ կը ճանչնան զիրեար . մինն անձնադիր լինի , արթնութեամբ հսկէ ու հովուէ . և միւսն կամակար լսէ նորա ձայնին :

Այսպէս երբ ժողովուրդի բոլոր դասակարգութիւն և իւրաքանչիւր անհատ անձն թէ առ Աստուած և թէ առ մարդիկ իրենց պարտքեր կը ճանչնան , և Աւետարանին քարոզած ընկերական օրէնք լիովին կը կատարեն :

Ժողովուրդը եւս կը բարձրանայ , եթէ Աւետարանին և եկեղեցւոյ աւանդած այդ արդարութիւններ գործելէն յետոյ՝ սիրէ նաեւ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան յառաջդիմութիւնը . որ Աւետարանի քարոզած ազատութեան լոյսէն լոյս առնելով , մարդկային ընկերվարական աշխարհ կը լուսաւորէ , մարդիւր հին բարուց բրտութենէն կազնուացնէ և դէպ ի կատարելութիւն կը վարէ :

Ես գիտեմ , դու այս մեր ժամանակը տեսնալով , քաղաքակիրթ աշխարհին վերայ կը դայթակղիս , երբ կը թողու Աւետարանի խաղաղութեան դարը . կը թողու արդարութեան

իրաւաստհոյութիւնը , կուի , սուր ու թնդանօթ ի գործ կը դնէ , արիւնով կը լուանայ կեանքը , մահով կը զրաւէ ժողովուրդին որդիքներ :

Այդ մի հարցներ այժմ , դորա պատասխանը շատ դժուարին ու ընդարձակ է . դու չգիտե՞ս որ նոյն իսկ քաղաքակիրթ աշխարհիւր հին ոգիէն փոխուելով դեռ զգօնացած չէ , և այդ հրազէն սպանիչ գործիքներն իբրեւ արդարութիւն ի գործ կը դնէ : Ով կը լսէ Քրիստոսի խօսքին , որ կը սաստէ՝ սուրդի պատեան դիր , և այն :

Թող գահեր , թող պետական մարդիկներ , նոյն իսկ ժողովուրդն եւս գահ կը սիրէ , փառք կը սիրէ , սուր կը սիրէ . իւր ընկեր ժողովուրդին վերայ յաղթութիւն կը սիրէ : Եւ ես չասացի քեզ , թէ արեւմտեան քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ արդարութիւն հանդուցեալ է տիրապէս :

Ո՛չ , դեռ նորա մեղքեր շատ են , դեռ նա կը պահէ հին վայրենութեան այն մեծ անուելի մեղքն . և ի՞նչ է այդ , փոխանակ խաղաղարար արդարութեան խռովութիւն և արիւնագործութեան արհեստ . զի երբ զայրանայ՝ իւր հնարած գերանդիներով մարդոց

կեանքը կը հնձէ ու կը բառնայ աշխարհէն . մարդոց հոգիներն ինքն չէ տուեր . չգիտենք թէ ի՞նչ իրաւունքով կառնէ :

Տեսա՞ր , արդարասէր Որդեակ իմ , թէ քանի՞ զօրաւոր է արդարութիւն , և քանի՞ հզօր ձեռնկալու է աշխարհիս վերայ այն ազգերուն , որ դայն կը սիրեն ու կը պահեն . նոքա միայն օրըստօրէ կը բարդաւաճին ու կը բարձրանան : Իսկ այն ազգեր . որ արդարութիւն կարհամարհեն , արդարութեան ուղիղ ճանապարհէն կը խոտորին , պարտուց և իրաւանց կշիռը ոտնհարելով կը խորտակեն , մարդկութեան շնորհ ու խղճի գիտակցութիւն կը կուրացունեն . աստուածպաշտութեան կրօն և հաւատ առ ոչինչ կը համարին . ահաւասիկ այդ ազգերու սերունդ՝ Աստուծոյ արդարութեան օրհնութիւն կարող չեն ժառանգել :

Եւ ի՞նչ կը լինին . այդ յայտնի է , թէ հազար տարի եւս ապրին , թէ աշխարհակալ լինին , թէ դահերն ամպերու վերայ դնեն , ի վերջոյ արդարութեան կայծակէն զարնուելով կը տապալին ի գետին , կը խոնարհին մինչեւ գերեզմանին խոր : Ինչպէս մի մարդու համար ծնունդ , աճումն , մահ և գերեզման

կայ , այսպէս ազգերն եւս իրենց գերեզմանըն ունին . և ահագին վիհ մի է , որոյ մէջ կը ծածկուի նոցա յիշատակ : Եւ ի՞նչ կը թողուն նոքա . Իգիպտոսի բուրգեր , Բաբելոնի աշտարակներ և Հռովմայ կրկէսներ . դոքա պահ մի աշխարհիս վերայ կը վերանան կը բարձրանան որպէս Լիբանանու մայրիներ . զոր անցաւ տեսաւ Դաւիթ , և ամբարշտին կեանք նրմանցուց նոցա . « Տեսի զամբարիշտն վերացեալ և բարձրացեալ որպէս զմայրս Լիբանանու : Անցի և ահա ոչ էր . խնդրեցի , և ոչ գրտաւ տեղի նորա » :

Այլ եւս հերիք է , Որդեակ իմ , թողունք ազգերու մեղք և արդարութիւն , շատ յարմարագոյն է թէ ասեմ , մահ և կեանք : Դու ինքնին անշուշտ խելամոեցար . թէ այդ երկուքին սկզբնական սերմեր ժողովուրդի անհատներէն կսկսին և ցանուելով ցանուելով կը տարածին ազգութեան երկրին բոլոր երեսը : Եւ դու , որ մի ազգի և ժողովուրդի անհատ սերմիկ և զաւակն ես , մանկութեանդ հասակէն սկսելով ուղղութիւն և արդարութիւն սիրէ : Ոչ մտքէդ և ոչ ձեռքէդ երբէք մի թողուր այդ ուղղութեան սուրբ կշիռը , որ ընկերական կեանքիդ մէջ կուսուցանէ քեզ

պարտուց և իրաւանց կատարեալ ճանաչումն : Այդ կշիռը թէ անարատ պահեստ , դու աշխարհիս վերայ մուրացիկ չես լինիր . Գաւիթ կերպախառնէ . « Մանուկ էի ես և ծերացայ , և ոչ տեսի զարդարն արհամարհեալ և ոչ դաւակ նորա թէ մուրանայ հաց » : Քեզ լաւ իսկ է թէ ազքատ լինիս , արդար լինիս . քան մեծատուն սուտ և անիրաւ , ըստ Սողոմոնի առակին : Նոյն կը խօսի դարձեալ . « Մեծու թիւն խուկեալ անիրաւութեամբ , պակասեացի . իսկ որ Աստուած պաշտութեամբ ժողովէ , բազմացի » :

Կը փառաւորիս , Որդեակ իմ , թէ նախանձաւոր ու հետեւող լինիս նախնի արդարոց շաւղին : Թէ Արիստիտէսին պէս արդարութեամբ վարուիս կեանքիդ մէջ , անիրաւութենէն խորչիս և արդար անունը թողուս աշխարհիս վերայ , յայնժամ քո արդար գործքեր քո յիշատակ կը յաւերժացնեն քո հայրենի ժողովուրդին մէջ : Եւ քեզ ի՞նչ մեծ փառք դիտե՞ս , թէ անունդ կենդանի մնայ , կարդացուի միշտ ժողովուրդի կենդանի սրտին մէջ . և չը լինիս դու այնպէս՝ ինչպէս կասէ Գաւիթ . « Եւ կարդասցին անուանք նոցա ի հոլս իւրեանց » :

ԴԱՍ ԺԲ.

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ

ԵՒ ՊԱՏԱՀԱՐՔ ԱՇԽԱՐՀԻ

Ի՞նչ են ժամանակի պատահարներ , որ մեծամեծ աղէտները կը բերեն աշխարհիս վերայ . տարե՞րքն են , հողմե՞րն են , ծովե՞րն են , ցամաքքն է , շա՞րժն է , սո՞վն է , մահտարածա՞մն է : Ո՛չ ո՛չ . աշխարհիս մեծ պատահարներ՝ մարդիկ են , կը նոյն իսկ մա՞րդն է մարդոյն պատահար . տարապարտ է մարդոց դատաստանը , որ պատահարները՝ միայն տարերաց վերայ կը ձգեն կամ կասեն թէ չար ժամանակ բերաւ :

ՀԱՐՑՈՒՐ , նորատի որդեակդ իմ Սամուէլ , և ես խօսիմ քեզ թէ ի՞նչ է ժամանակ և իւր պատահարներ աշխարհիս վերայ . դու որ ժամանակի դարնան ծաղիկն ես . դու որ նոր թեւակոխեր ես կենացդ առաջին շրջանին մէջ . դու դեռ ամառ ունիս , որ քո պտղաբերութեան շրջանն է . աշունն ունիս , յորում

պիտի ժողովեա պտղաւէտ կեանքիդ արդիւնք՝
ձմեռն ունիս, յորում պիտի հանգչիս ու վա-
յելես :

Մեծ մտադրութեամբ ուսիր այս դասն .
ուսիր թէ ի՞նչպէս կը դառնայ արագ արագ
ժամանակի անիւն ու շրջանը, և իւր յարա-
դարձ հոլովման մէջ կը վարէ կը տանի մար-
դոյն կեանքը խանձարուրէն մինչեւ ի դերեզ-
ման, և յառաջ կը բերէ աշխարհիս այլ և այլ
պատահարներ . մերթ չարիքներ ի վեր կը հա-
նէ և մերթ բարիքներ . և չարն ու բարին, ա-
պիրատն և արդար առ հասարակ իւր հզօր
դաւաղանին տակ վարելով հէք մարդոյն կեան-
քը իբրեւ աշխարհիս դետերը կը տանի կը
թափէ յաւիտենական ծովուն անդունդը :

Ժամանակն աշխարհիս գահերուն, թագե-
րուն տիրող մեծ աշխարհակալն է . միապէս
հաւասար կիշխէ իւր յաւիտենական դաւա-
ղանով գահին և ստրուկ ծառային վերայ .
դամէն մարդ միահամուռ կը վարէ դէպ ի
դերեզմանին վիհը :

Ժամանակ հանուր մարդկային դործոց
մեծ դիւանապետն է . նա է որ կարձանագ-
րէ մեր կեանքին հաշիւը . աշխարհիս տիրող
թագաւորաց հաշիւը . մեծ դիւանագէտներ-

րու հաշիւը, պատերազմի և արեան դաշտերու
հաշիւը, քննիչ դատաւորաց հաշիւը, հպա-
տակ ժողովուրդին հաշիւը, զրկող բռնաւո-
րաց հաշիւը, բողոքող զրկեալներուն հաշի-
ւը, յղիւցեալ մեծատանց հաշիւը, տուայ-
տեալ Ղաղարոսներու հաշիւը, ամէն կարգի
և վիճակի մարդոց հաշիւը :

Ժամանակ երկնից արդարութեան և հա-
տուցման դործադիր ոստիկանն է . իբրեւ
սուրհանդակ կը շրջի աշխարհիս վերայ : Կեր-
թայ կը մտնի յանտառ, անտառին տիրապետ
առիւծ կսպաննէ . կը դառնայ թագաւորին
պալատը, նորա շունչ և ոգին կը քաղէ, կը
հասնի Բաբելոնին դաշտը հպարտացող դո-
ւոզին դիցապատկեր արձանը կը կործանէ :
Ժամանակ իւր ձեռքի տապարով կտրեց այն
աշխարհասփիւռ ծառը, որ բարձրամտելով
իւր ճիւղերը դէպ ի երկինք կարձակէր . ան-
կաւ տարածեցաւ դետնին վերայ . և ճանչցաւ
իւր չափը :

Ժամանակ քան զարծիւն սուր արագաթեւ
է . կը բարձրանայ և շեշտակի կը դիտէ զաշ-
խարհ, կիջնայ և քաղաքներ հողաբլուր կը դը-
նէ . Բաբելոնի, Նինուէի, և մեր հին Արմաւի-
րի, Արտաշատ ու պերճ Անուոյն փառքն ա-

ւերակաց տակ կը թաղէ : Թողլով հողագնդին երեսը՝ կերթայ վեհապետական կը մտնէ , կրակ կուտայ , հրանիւթ կը բորբոքի , և Պոմպէյի պերճութիւն մոխրաթաղով կը ծածկէ :

Բայց կանիրաւիմք եթէ ասենք ժամանակի պատահարին ձեռքը միշտ կը քակէ ու չի շիներ . կամ թէ կաշառէ , զաշխարհ մի կը քակէ և զաշխարհ մի կը շինէ : Սյոպլէս է . ժամանակ վաղուց է , որ թողուց արեւելքը գնաց արեւմուտք . երեք դար է , որ անդ կը դեգերի , արեւմտեան հին աշխարհ իւր ամէն շէնքերով տապալեց . նոր հիմն դրաւ , նոր աշխարհ կանգնեց , նոր մարդ վերածնեց , լոյս , գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն ծաւալեց ընկերական աշխարհին մէջ , Անշուշտ ժամանակ միշտ յարեւմուտս չի մնար . մի օր կը դառնայ յարեւելս և այդ օրը շատ հեռու չէ . և զայն եւս իւր հնութենէն վերանորոգելով , յայնժամ կը կանգնի անկեալ արեւելք և իւր բախտով կը բարձրանայ :

Թողունք այս վերացեալ մտածութիւններ , Որդեակ իմ . և այնպէս չը կարծենք ու դատինք հեղգամտութեամբ , թէ երբ մարդիկներ անգործ նստին , ժամանակն ինքնին նոցա համար կը գործէ :

Մեք թէպէտ աշխարհիս բոլոր պատահարներ ժամանակի ազդեցութեան կուտանք , բայց հետազօտել պէտք է . թէ պատահարներն ի՞նչ են , ուստի՞ է նոցա սկիզբն և ծընունդ :

Ուղիղ դատելով հարկ է խոստովանիլ . թէ ժամանակի պատահարներ մեր անցեալ գործոց հետեւանքներն են . եթէ մենք չգործենք՝ ժամանակ իւր պատահարով կը դադարի , ի բաց թողլով այն բնական և տարեւրաց պատահարներ : ժամանակը , մինչեւ դերեզմանին դուռը կը վարէ իւր պաշտօնը և կիշխէ մարդոյն կենաց վերայ , այնուհետեւ կը կնքէ իւր հաշիւը ինչպէս կնքեր է մեռելոց աշխարհին հետը :

Որչա՞փ զարմանալի է , երբ մարդիկ առանց գործելոյ ժամանակէն գործ և յաջողութիւն սպասեն , որպէս թէ ժամանակն աշխարհին տնտեսն ու մատակարարն է . և կամ թէ մեր ազարակին մէջ վարձաւոր մշակ : Նախախնամութեան օրէնքով ժամանակն իւր պարտիքը լիովին կը կատարէ : Յանկալի դառուն կը բերէ մեզ , որ վարենք ցանենք . ամառն կը բերէ . որ մեր ցանածներ բուսնին . աշուն կը բերէ որ մեր ամէն աշխատութեանց

ու վաստակոց պառուղները ժողուելով շտեմարանները . ձմեռն կը բերէ, որ երկրին հող, վաստակաբեկ մշակն, եղնամոլներ հանգչին, և մարդ իւր վաստակը քաղցրութեամբ վայելէ : Անաշխատ և արտնջող մարդ, որ ամէն բան ժամանակի յաջողութենէն կը յուսայ, ոչ ի դարնան կը ցանէ, ոչ յամարան կը դարմանէ, ոչ յաշնան կը ժողովէ . և կը ցանկայ նա որ ի՞ձմերան նստի հանգիտ ուտէ և վայելէ :

Մարդիկ որ վիճակի մէջ որ լինին թէ յաջողութեան և թէ ձախորդութեան, միշտ սովորած են անշնորհակալու լինել ժամանակէն . ուստի և կը խօսին թէ ժամանակ չար է, անյաջող է, միշտ արկածներ կը բերէ . մի օր ծաղրերես կերեւի և միւս օրը կը խոթուի . թէ այսօր կեանք տայ՝ վաղը մահ կը բերէ, թէ այսօր հաց տայ՝ վաղն անօթի կը թողու, և այլն :

Գիտենք, ժամանակին բախտ և մարդոյն յեղյեղուկ կեանքը անհաստատ է, գիտենք նա և ժամանակը մեծամեծ արկածներ ունի, որ մեր ուժէն կը խուսափին և մարդ կարող չէ խոյս տալ կամ փախչիլ : Ամպեր կորոտան հուր և կայծակ կը փայլատակեն, խեղճ հովիւ

որ կաղնի ծառի տակ ապաստաներ է, կը զարնուի և անդէն մրկած ու սեւցած խանձող կը դառնայ : Ժամանակ նոյն ամպերէն սոսկալի կարկուտ և անձրեւ կը տեղայ, սարն ու ձոր հեղեղ կը դառնան, գեղն ու քաղաք կողողեն ու կը քանդեն : Ժամանակ ամպերէն կիջնայ գետնի տակ կմտնայ . ահագին երկրաշարժներ կը հանէ . կը կործանէ մեր շքեղ կառուցած շէնքերը : Ո՛հ մեր շինած տունը մեզ համար գերեզմանի գուբ կը լինի : Ժամանակն իբրեւ ժանտ հրեշտակ մահտարածամ կը բերէ, աշխարհէ աշխարհ կը յածի, չորն ու կանաչ, առ հասարակ կը վառէ, և չգիտես դու թէ ո՞ւր տեղէն կը բերէ, այն անհուն անհամար ջորեակն ու մարախ, որ ցանած արտեր և դաշտերու կանաչներ կուտէ կսպառէ : Ժամանակն մերթ եւս երկնից անձրեւաբեր ամպերը կը վանէ ու կը ցրուէ, երկինք կը պղնձանայ երաշտութեամբ կը հարուածէ խեղճ երկրագործին բոլոր աշխատութիւնը : Ժամանակը չէ թէ սաստկաշունչ հողմերով կը փչէ ու ծովու ալիքներ միայն կը յուզէ, և ծովավաստակ աշխատաւորները ջրոյ անդունդին տակ անհող, անգերեզման, անյիշատակ կը թաղէ . այլ և նոյն իսկ ցամաք երկ-

րին վերայ , զոր մարդիկ ապահով կը կարծեն , նոյն հողմերով կը տապալէ ծառեր ու շէնքերը , և Ս. փրիկէի մէջ շատ անգամ գեղեր ու կարաւաններ անապատի աւազներուն տակը կը թաղէ :

Չենք ժխտեր թէ ժամանակն այլ եւս շատ արկածներ ունի , որուն տակ ենթարկուած է աշխարհն ու հէք մարդ , բայց ժամանակի բերած այդ պատահար արկածներ շատ նուազ են և ոչինչ համեմատութիւն չունին այն արկածներուն հետը , զորս մարդ ինքնին իւր ձեռօք կը բերէ , կամ անդիտութեամբ կամ գիտութեամբ ու չարութեամբ հանդերձ :

Մտադրութեամբ լսէ , Որդեակ իմ , ես մարդոց ու ժամանակի իրաւանց դատաստանը ի վեր պիտի հանեմ . և դու մանուկ իմաստուն ես , իբրեւ ծեր՝ դատաւոր եղիր ու վճիռ տուր :

Մարդիկ իրաւունք ունի՞ն ասել , թէ ժամանակն իւր այդ արկածներով մեր աշխարհ կաւերէ , և կը թշուառացնէ մարդկային ընկերութիւնը , երբ ազգ՝ ազգի դէմ , մարդ՝ մարդոյ , ընկեր՝ ընկերի դէմ սուր հանելով եղբայր՝ եղբօր դէմ թշնամի կը զինեն : Քանի աշխարհիս դահակալաց հոգին զայրա-

նայ , դիւանադիտութեան ծածկեալ հրաբուխներ պայթին , ծովալիքներու պէս բանակները պատերազմի դաշտը խաղան , վիթխարի հրանօթներ որոտան , բիւր բիւր հազար կտրիճ կայտառ երիտասարդներու կեանք՝ մի փոքր ժամանակի մէջ դիտապաստ ի գեռին փռուին , ոտնաքարչ անարգաբար լցուին այն վիհերուն մէջ , զորս այդ դժբաղդ զինուորներն իրենց ձեռքով փորեցին . մայրեր սգան որ կորուսին զաւակները , ամուսիններն ողբան որ կորուսին լծակից սիրելիներ :

Ահաւասիկ քեզ ամենամեծ պատահար և պատուհաս մարդկային ազգի . որ բիւր անգամ բնական պատահարներէն դժնդակ է : Եւ ո՛վ է այդ արուեստական ու կամածին պատահարներ յառաջ բերող . մարդն է մարդոնորա մեծամիտ ոգին է , նորա բարձրացած ձեռքն է . որ կը ծանրանայ մարդոյն վերայ և անխնայ կը ջախջախէ Ստուծոյ ճարտարապետած պատուական անօթները , զորս իբրեւ բրուտ մի մի կը շինէ նա , և թրծելով զայն հողեղէն կրակով կը հանէ ի լոյս :

Բայց մի թէ սորա համար ցա՛ւ կզգան աշխարհիս անսիրտ սառնահոգի դիւանա-

գէտներ , եթէ պատահին իրարու կատակով
կը խօսին . — Թող մայրերը կրկին ծնին : Ո՛հ ,
միթէ չգիտե՞ն դոքա վշտակիր մայրերուն եր-
կունք . չգիտե՞ն թէ մի մանուկ քանի՞ դժ-
ուարութեամբ կը մեծնայ մարդ . կը լինի :
Զգիտեն , այո՛ , նոցա մեծ գիտութիւն՝ մի-
այն շահն ու փառքն է . որոյ համար փոյթ
չէ երբէք թէ կոտորուին ժողովուրդի որ-
դիքները :

Հասկցա՞ր , խոհական Որդեակ իմ , թէ
մարդոյն կենաց մեծ պատահարն ու պատի-
ժը՝ դարձեալ նոյն իսկ մարդն է : Տարերաց
պատահական արկածներ ոչինչ համեմատու-
թիւն չունին այն արկածներուն հետ . զորս
խորամանկ մարդոց ձեռք կարուեստաւորէ :

Մակայն շատ զարմանալի կ'ըլլի ինձ այս .
զի մարդիկ , ժողովուրդներ այնքան սովորած
են մարդոց ձեռքէն պատահարներ կրել . մինչև
ոչխարի նման ի սպանդանոց թէ վարին , ոչինչ
չեն զգար . կասեն թէ մեր բախտ մեր ճակա-
տագիրն այս է : Մանաւանդ արեւելեան ժողո-
վուրդներ , և սորա բարոյական և ներքին պատ-
ճառն ուրիշ բան չէ . քան թէ տգիտութեան
անլոյս խաւարին մէջ կաշկանդուած՝ մարդոց
ստրկացած , ընկճուած , խեղդուած ոգին :

Դառնանք այժմ խօսինք այդպիսի ժողո-
վրդոց կարծեաց վերայ , որք միշտ յամենայն
ժամ տրտունջ կը բառնան թէ ժամանակի պա-
տահարներ չար են . ժամանակ մեզ համար
զլացող է , մեք մանուկ ժողովուրդ ենք , մեր
ձեռքէն բռնելով յառաջ չի վարեր . այլ թո-
ղեր է զմեզ կիսաճամբուն վերայ այնպէս
անչարժ ու յետագէմ , մինչ արեւմտեան բո-
լոր ազգերը տարաւ հասոյց յառաջդիմու-
թեան , ազատութեան օթեւան և հանգիստ :

Բայց միթէ այդ աչառող կարծուած ժա-
մանակն՝ արեւելեան աշխարհին և նորա ժո-
ղովրդոց համար բարի պատահումներ չը բե-
րա՞ւ : Այո՛ , քսան տարիէն յառաջ նա մի
մեծ պատահար անցուց , այնուհետեւ քնա-
ցաւ , ասաց ու կարծեց թէ այլ եւս պատա-
հար չունիմ ես , դարձեալ կապրիմ այնպէս
ինչպէս կապրէի յառաջ հին օրէնքով . հին
դրութեամբ և հին ճանապարհով . որոյ ելքը
դարձեալ հին պատահար բերաւ մեր աշխար-
հին վերայ . յանկարծ մեր քնացած տեղէն
արթնցանք և ահա պատահարը մեր դուռը
հասեր էր :

Դո՛ւ ասա , Որդեակ իմ , այլ եւս իրա-
ւունք ունի՞ այսպիսի աշխարհ և ժողովուրդ :

որ սուր աչք ունի՝ հեռատեսել չգիտէ , սուր միտք ունի՝ սորվիլ չի կամիր . հանճար ունի , ուղեղին մէջ թմրած է , ի դուրս հանել չը գիտէ . ձեռք ունի՝ արուեստագործել չգիտէ . առոյգ ոտք և սրունքներ ունի , քայլել չգիտէ , լեզու և ազատ կամք ունի՝ խորհելու և խօսելու միաստ չգիտէ . կը ճնշուի՝ ճիշ բառնալու եղանակ չգիտէ . հայրենիք ունի՝ կը մոռնայ , յիշել ու շինել չգիտէ . ընդարձակ հող ունի՝ մշակել արդիւնաւորել չգիտէ , աղքատ է՝ դեռ կը սիրէ զեղի կեանք , խնայութեամբ տնտեսել չգիտէ . թէ պատեհութիւն յաջողի՝ ժամանակ ճանչնալ չգիտէ , թէ ոտն մի փոխէ՝ կը պարծի կաղաղակէ , լուին ու խոհեմ յառաջդիմութիւն չգիտէ . թէ ասեմ ճամբուն վերայ առիւծ կայ , վատասրտելով կը դողայ , առիւծի ձեռքէն անցնիլ ազատիլ չը գիտէ . հայրենեաց և ազգի սիրոյն համար անձնանուիրութեան պարտիքները չգիտէ . ինքնավար օրէնք և սահմանագրութիւն ունի , վարիլ ու հնազանդիլ չգիտէ . դեռ մտօք մանուկ լինելով՝ քուէն և ընտրութիւն չգիտէ . միշտ իւր վարիչները փոփոխել կուզէ , անփոփոխ պահել չգիտէ . միշտ ներկային մէջ զեղծանելով , ապագային հետեւանքները չգիտէ :

Լսեցիր ու դատեցիր , Որդեակ իմ , երբ մի երկիր , ազգ և ժողովուրդ այսչափ և այսպիսի անգիտութեան և խակութեան կեանքին մէջ կը թափառի . այլ եւս իրաւունք ունի՝ նա մեղադրութեան յանցանքը ժամանակի վերայ դնել , և ինքն չքմեղս լինելով ասել թէ ժամանակը չար է . և թէ երկրի պատահարներ կը կապեն մեր ձեռք և ոտքը :

Գիտենք այդ , այո՛ , կան երկրի պատահարներ , ծանր ու դժուարին . որք մարդոյն յառաջդիմութեան քայլերը կը կաշկանդեն : Բայց միթէ ժամանակի պատահարները կը բարձուին կամ կը պակասի՞ն աշխարհէս : Եթէ մարդոյն մեծ պատահար մարդն է . պէտք է մրցիլ այդ պատահարին հետ գիտութեամբ և կրթութեամբ . այդ միակ միջոցն է , որ կը յաղթէ պատահարներուն :

Թողունք այժմ երկրի և ժողովուրդի ընդհանուր պատահարները , դառնամք առանձին ընտանեաց , գերդաստանաց և առանձին անհատ անձինքներու համար խորհրդածել . որք զօրհանապաղ դառն տրտունջ կը բառնան , թէ ժամանակի չարութենէն մեր տուն մեր գերդաստանը կործանեցաւ . ճիս ու հա-

րուստ աղնուական ընտանիք չբաւորեցան . և այլն :

Բայց ուղղութեամբ դատելով տեսնամք դոցա և ժամանակի պատահարին դատաստանը , տեսնամք այդ կործանիչ ձեռք առաւել իրենց ձեռքն էր , թէ չարապատեհ ժամանակին :

Եթէ այդ ճոխ ու փարթամ աղնուական ընտանիքներ , երբ ուղիղ տնտեսութեան օրէնքէն ու չափաւորութենէն խտտորելով՝ զեղծան շռայլեցան ամենաղեխ կեանքի մէջ , թափեցան թէ հին և թէ նոր հարստութենէն . այս բնական վախճանը չար ժամանակ բերաւ , թէ չափազանցութեան հետեւանքն էր , որ չգիտցան հարստութեան կեանք տնտեսել :

Դու կը տեսնաս ու կը ճանչնաս մեծատանց այդ ժառանգորդ զաւակներ . դոքա երանի կուտան իրենց հօր և պապու ժամանակին , ասելով , թէ նոցա ժամանակ շատ բարի ու յաջող էր , իսկ մեր՝ չար ու դժուարին : Այսպէս արդարանալ կուզեն դոքա որք իրենց կեանքը հեղգութեան և անդործութեան մէջ վարեցին , ոչ միայն անսպառ դանձեր վատեցին , այլ և այդ նիւթական ճոխութեան հետ կորուսին հայրենի տան բարոյա-

կան համբաւն , փառքն ու յիշատակն : Արդ՝ ո՛ւմ է մեղադրանք , ո՛ւմ է յանցանք , չար ժամանակի՞ն թէ չարաւար ժառանգորդներուն :

Գուցէ դոքա սրտմտին և չընդունին այս դատաստանը , ասեն թէ չար ժամանակ զեխութեան չարօրինակ նորասիրութեան պերճանքները հեղեղի նման արեւմուտքէն քշեց բերաւ մեր աշխարհ , մեք եւս կամաւ ակամայ ողողեցանք . և նոյն իսկ ժամանակ զմեզ ստիպեց որ հետեւինք քաղաքակիրթ աշխարհին :

Կը դրուատէի ես Հայոց ընտանիքը , եթէ ստոյգ և իրապէս փափաքին քաղաքակիրթ աշխարհին օրինակին հետեւիլ : Երանի՛ թէ այնպէս լինէր . բայց իրաց ճշմարտութիւն կը վկայէ որ դոքա թողլով Եւրոպիոյ մեծամեծ բարեմասնութեան օրինակները , միայն նորասիրութեան պերճանքները գրկեցին . թողին ներքին կրթական մասն , և միայն արտաքին կեղեւն առին . թողին ինչ որ վայելուչ էր մեր ազգային բնիկ յատկութեան , և ինչ որ մեր յառաջդիմութեան ձեռնտու օգտակար էր , այսինքն բուն քաղաքակրթութեան ճշմարիտ տարերք , որ է դիտութիւն , կըրթութիւն և լուսաւորութիւն :

Է՛հ , լատե՛ր Որդեակ իմ , ես ձանձրացայ

այս տնտեսական խնդրոյն վերայ քարոզելով, խօսելով, գրելով և կրկնելով . այս մի քանի օրինակները քեզ բաւական են, մնացորդները դու ինքնին իմաստասիրէ : Գիտցիր, որ աշխարհիս վերայ ամէն չարանվար կեանք՝ իւր չար հետեւանքն ունի, զորս մարդիկ չար ժամանակ կը կոչեն :

Բայց մեք կը հաւատանք թէ ժամանակն երկնից արդարութեան ձեռաց մի չափն է . Գրիստոս վկայեց այդ չափին համար . « Որով չափով չափէք, չափեսցի ձեզ » : Կը հաւատանք նա և որ այդ չափին գործադրիչ ոստիկանը՝ ժամանակն է, որ իւր չար կարծուած պատահարներով կը հատուցանէ իւրաքանչիւրին գործոց համեմատ չափով :

Այլ եւս աւարտենք այս դասը, Որդեակ իմ, և դու ուղղէ քո դատաստանը ժամանակի պատահարին վերայ, գիտնալով թէ ժամանակն ինքնին պատահար չունի . այլ ամէն պատահարներ մեր նախորդ գործքերուն վերջին հետեւանքներն են, և հետեւանքները Աստուծոյ յաւիտեանական օրինաց հատուցումն են : Ինչ որ այսօր կը կրենք, անցելոյն հետեւանքն է, և ինչ որ այսօր կը գործենք՝ նորա հետեւանքն եւս ապագայն կը կրէ :

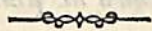
Ուրեմն, երկիւղած Որդեակ իմ, վախցիր գործերէդ քան ժամանակի պատահարէն . ներկայ կեանքիդ մէջ միշտ ջանացիր ուղղութիւն գործել, հաւատալով որ ուղիդ գործին հետեւանքը ու վախճանը՝ ուղիդ կը լինի : Ուղիդ ճանապարհ դէպ ի ուղիդ նպատակը կը տանի : Ուսիր Գրիստոսի առակէն, որ անառակութեան հետեւանք սովամահութիւն է, ուսիր աշխարհի օրէնքէն, որ գողութեան հետեւանքը՝ կախաղան է : Ուսիր կեանքի փորձերէն, որ զրկանաց հետեւանքը՝ չարաչար հատուցումն է :

Շատ մի ծիծաղիր, հետեւանք լաց է, եթէ սգաս ու համբերել գիտնաս՝ հետեւանքն մխիթարութիւն է : Ամենայն օրինաւորացութեան հետեւանքը միշտ պատիժ, անարգանք և կորուստ է, ինչպէս առաքինութեան հետեւանքը՝ վարձատրութիւն և փառք է : Եթէ աշխարհ արդարապէս չը վարի, ոչ օրինաղանցին պատիժ տայ և ոչ արդարոյն վարձ . թող յայնժամ քո դատաստանը երկնից արդարութեան, և դու առաքինացիր զօրացիր բոլոր կեանքիդ մէջ . և հաւատա որ ժամանակի պատահարներու հեղեղներ եթէ յառնեն ու բաղխեն զքեզ, դու

անասան , անկործան կմնաս , երբ հաւատոյդ շէնքը՝ դու եւս Աւետարանի այն իմաստուն մարդոյն պէս խորագիր վիմի վերայ կը հաստատես :

Թէ ժամանակի պատահարներ զքեզ տարուբերեն , դու անշարժ կաց . մի թերահաւատելով սասանիր , պատահարներ կուգան կանցնին . զի այս աշխարհ պատահարի աշխարհ է . հէք մարդ պատահարներուն տակ ճնշուած է և կարող չէ խոյս տալ . սորա համար Գրիտոս կարեկցելով մեր անպաշտպան խեղճութեան վերայ՝ սորվեցուց , որ աղօթենք առ Հայր . « Մի տար զմեզ ի փորձութիւն , այլ վրկեա ի չարէ » :

Աղօթէ , Որդեակ իմ , յԱստուած ապաւինիր , և պատահարներ քեզմէ կը հեռանան : Ուղիղ մտածէ , ուղիղ գործէ . ուղիղ ընթացիր և պատահարներ քեզ չեն պատահիր : Այլ մանաւանդ աղօթէ որ մարդոց պատահարին չհանդիպիս : Դաւիթ առաւել ընտրեց Աստուծոյ պատահար քան մարդոց , որ խըստասիրտ են , ողորմիլ չգիտեն . սորա համար քեզ միշտ լաւագոյն է որ Աստուծոյ ձեռքն յանձնուիս :

ԴԱՍ ԺԳ.

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե Ի Ը Ն Կ Ե Ր Ս Ի Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ի՞նչ է դարման այս մեր հիւանդ ու թշուառ աշխարհին . — Աւետարան ընկերսիրութիւն և միաբան դօրութիւն . սորա համար՝ բանն բըժիշկն , ինքնին եկառ յաշխարհ . մեր վէրքեր բուժել և մարդկութեան հնացեալ կեանքը վերանորոգել : Եւ որոյ անունը ճշմարտութիւն և կեանք էր , այսպէս Աւետարանեց . « Ես եկի , զի զկեանս ունիցիք և առաւել ևս ունիցիք » :

Ա.Ի.Ե.Տ.Ա.Ր.Ա.Ն.Ի.Ն որդեգիր , հաւատացեալ որդեակդ իմ Սամուէլ , Աւետարանը և Աւետարանին քարոզած ընկերսիրութեան դասը պիտի խօսիմ քեզ . ականջդ բաց արա , սիրտըդ ինձ տուր , խոնարհ երկիւղածութեամբ լսէ Յիսուսի դասին , որ քեզ լոյս կուտայ , յոյս կուտայ , կեանք և անմահութիւն կուտայ :

Յիսուս , որ աշխարհիս վերայ անգիր ան

դպրոց էր, Պաղեստինոյ աշխարհին մէջ բացաւ իւր Աւետարանին համալսարան և սկսեց քարոզել:

Ես կը թողում այժմ Աւետարանին քարոզած ընդհանուր դասեր, միայն ընկերսիրութեան դասն պիտի աւանդեմ քեզ, և այն բաւական է թէ սրտի մտօք պահես: Վասն զի սէր և ընկերսիրութիւն Աստուածային պատուէրներուն գլուխն է և օրինաց հիմն:

Մովսէս, որ Իսրայէլէ ընկերութեան օրէնսդիրն էր, Աստուածսիրութենէն յետոյ, յարեց ընկերսիրութեան պատուէրը: Բայց Մովսէս այս գերագոյն պատուէրը միայն քարէ տախտակին վերայ գրեց թողուց ու գընաց, և զայն անձնագոհ արիւնսով մկրտելով չնուիրագործեց:

Իսկ Յիսուս սիրոյ մեծութիւնն՝ իւր անձին վերայ չափելով ասաց. «Մեծ քան զայս սէր ոչ գոյ, եթէ ոք զանձն գիցէ ի վերայ բարեկամին»: Ասաց, և անդէն իւր բարեկամ մարդոյն համար գնաց ի խաչ և ընկերսիրութեան օրէնքը իւր արիւնսով, իւր մահով և իւր մեծ ու անկշիռ սիրով մկրտեց, և այս իւր գերագոյն օրինակով սէրը տուաւ աշխարհին՝ իբրեւ մի միայն գեղ ու դարման, փրկութիւն:

աղատութիւն, հիւանդ ու թշուառ մարդկային ընկերութեան:

Այս դեղն ու դարման մի բառով կը կազմուի. — ՍԻՐԵՑԻՔ. իւր ղորութիւնն անչափ է, իւր շնորհն՝ անկշիռ է, իւր բժշկութիւնն՝ ամենարուեստ է, իւր ձեռքն՝ ամենահաս է, և իւր սուրն է միայն, որ կսպաննէ մարդոց ոգւոյն մահաուիթ կիրքերը:

Երկնային սէր, որ մարդոյն կերպարանքով երեւցաւ աշխարհին, և որ մեր փրկութեան ճարտարագետն է. նա խորագոյն դըրաւ սիրոյ այս հիմն. և չէ թէ հողի վերայ, հապա մարդոց սրտին ու հոգւոյն մէջ, որ պէս զի այդ հիման վերանորոգէ մարդկութեան հնացեալ շէնքը:

Սիրոյ այս մեծագոյն օրէնքն է միայն, որ կարող է աշխարհիս վերայ հաստատուն պահել մեր ընկերական շէնքը, ապա թէ ոչ հիմնայատակ կը քայքայուի:

Խոստովանել և վկայել պէտք է, Որդեակ իմ, որ գիտութիւն և քաղաքակրթութիւնն եւս արդի մարդկային ընկերական վիճակը բարւոքեցին առաւել արտաքուստ: Բայց դու մի հետեւիր այնչափ այն սնապարծ մարդոց մեծախօսութեան. որ այդ շնորհ և

պարծանք՝ միայն գիտութեան և քաղաքակրթութեան կուտան . և առ ոչինչ կը համարին Աւետարանին արդիւնքը :

Այլ դու ճշմարտութեամբ հաւատա , թէ աշխարհիս արդի ընկերական յառաջդիմութեան հիմունքը՝ Յիսուս իւր Աւետարանով և ձեռքով դրաւ : Եւ ի՞նչ են այդ բարոյական հիմունքը , ահաւասիկ . սէր , ազատութիւն , հաւասարութիւն , եղբայրութիւն , միութիւն և ընդհանուր անխտիր մարդասիրութիւն . որով բովանդակ երկրիս անհամասեռ ազգերը , մի համաշխարհական եկեղեցւոյ գաւիթը ժողովելով մի հօտ կը կազմէ , մի հօր որդիքները կը կոչէ , և ինքն է միայն այդ հօտին մի հովիւ և առաջնորդ :

Եւ ի՞նչ է առաւելագոյն և ճշմարիտ կեանք զոր Յիսուս բերաւ յաշխարհ , եթէ ոչ Աւետարանին քարոզած ընկերական սէր , և հաւատացելոց՝ համատարած խաղաղութիւն . զոր Յիսուս միայն տուաւ , և աշխարհ կարող չէ տալ զայն : Ուստի իբրեւ իւր վերջին կտակ , վերջին ընթրեաց երեկուն խօսեց . « Ձխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ . զխաղաղութիւն զիմ թողում ձեզ : Ոչ որպէս աշխարհս տայ՝ տամ ես » :

Կարդա հնախօս պատմութիւններ և կը տեսնաս , մեծամեծ աշխարհակալներ եկան այս աշխարհ անցան ու գնացին . աշխարհ խռովութեան մէջ թողին , իրենք գերեզմանին մէջ խաղաղութիւն գտան : Դոքա իրենց զօրութեամբ ու սրով բնաւ չկարացին խաղաղութիւն տալ երկրին . այլ մանաւանդ երկրին երեսը արիւնով լուացին և սոսկալի բռնութեան տակ ջախջախեցին մարդոյն ազատութեան կեանքը :

Եկան վերջին դարեր և մանաւանդ իննեւտասներորդ դարը , զոր քաղաքակրթութեան դարը կը կոչեն և յորում ես և դու ծնանք ու կապրինք . կասեն թէ մարդոյն յառաջդիմութեան քայլեր քիչ մնաց որ մինչեւ ի կատար հասնի : Բաղաքային և աշխարհի կառավարութեան համար դիւանագէտներ ժողովեցան , մեծամեծ ստուար ստուար օրինագրքեր շինեցին , և երկրի խաղաղութիւն մշտնջենաւոր պահելու համար դաշնակցութիւններ կուեցին . Եւ ի՞նչ էր նոցա բոլորի նպատակը . մարդկային ընկերական կեանքը հաւասար բարւոքելու . թէ մէն մի գահերը իրենց երկրի շահը առաւել հոգալու : Այդ իրաւունք է , գիտենք , բայց առանց ընկերին

տէրութեան և ազգերու իրաւունքը խլելու :

Այժմեան աշխարհիս վերայ տիրող մեծ աշխարհակալ շահն է . սորա համար մարդ չի հաւատար թէ քաղաքակրթութիւն Յիսուսին տուած խաղաղութիւն կամ Աւետարանին . քաղաղած ընկերսիրութեան դաշնակցութիւնը կընդունի :

Ո՛հ , որչա՞փ հեռու են իրարմէ դիւանագիտութիւն . Աւետարան , Խաչն , և կրուբի թնդանօթն . եկեղեցւոյ միաժողով դաւիթ և պատերազմի արեան դաշտ . և ի՞նչ համեմատութիւն կայ մահուան և կեանքի մէջ : Քաղաքակրթութիւն դեռ մահ կը բերէ , դեռ մարդոց համար սպանութեան գործիքները կը հնարէ . քուն և հանգիստ չունին աշխարհիս տիրապետներ ու դիւանագէտներ . վիշապի նման տուտի վերայ կեցած կը Ֆշան կըսպառնան , և ի՞նչ կը խնդրեն , պատերա՛զմ . անշուշտ զիրեար կլանելու համար :

Այսպէ՛ս , մինչդեռ Յիսուս իւր Աւետարանին ազատ սիրով խաղաղութիւն կուտայ երկրին , մեր կարծեցեալ քաղաքակրթութիւն դեռ սրով և արիւնով և հին աշխարհի խելքով խաղաղութիւն հաստատել կուզէ :

Տե՛ս դու և համեմատէ այս երկու հա-

կառակ եղանակները . այլ եւս կը հաւատա՞ս թէ սոսկ քաղաքակրթութիւն առանց Աւետարանի աջակից զօրութեան մարդոյն խռոված ընկերական վիճակը խաղաղութեան մէջ պահեն . զգօնանան հանդարտին այն զայրացած ոգիները , որ հուր , սուր , կռիւ և վրէժխնդրութիւն կը դռչեն :

Աւա՛ղ մարդկային թշուառարազը ընկերութեան , ով գիտէ , դեռ քանի՞ ժամանակ , քանի՞ դարեր աշխարհ իւր ազգերով ժողովրդով պիտի հեծեն աղիողորմ . երկրիս մեծամեծ պետական ծովեր պիտի խռովին , ալիքներ կոհակներ պիտի հանեն . այդ ինքնավառ հրաբուխներ ինչպէս գրեցի՝ միշտ պիտի բորբոքին , շարժեն երկրագունդ , աշխարհ սասանեն , ջրով ու մոխրով ծածկեն ժողովրդոց կեանքը :

Ոգիդ կը լքանի՞ , Որդեակ իմ , և յուսահատ կը լինիս . եթէ տակաւին աշխարհավար դիւանագէտներ այսպէս շարունակեն , աշխարհի վիճակ ու վախճանն ո՞ւր կը հասնի :

Ես խօսիմքեղ , Որդեակ , մեր աշխարհի կարգ իսկզբանէ անտի այս է և այսպէս պիտի երթայ տակաւին : Դու գիտե՞ս դեռ մարդըն անհալ և անկատար հանք մի է . աշխար-

հիս պատահար քուրային մէջ . այսինքն կը-
 րակի և իւր արեան մէջ նա դեռ պիտի հա-
 լի ու մաքրուի , մինչեւ որոշուին ընտրեալներ ,
 մինչեւ դայ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան
 ոսկեդար . յորում աշխարհիս վարիչներ ան-
 կեղծ սրտով և անխաբ մտքով ընդունին Ա-
 ւետարանի ընկերսիրութեան և խաղաղարար
 ոգին : Մեռնին երթան աշխարհիս երեսէն ,
 խռովարար և անարդար տիրապետող ոգի-
 ներ : Այն օր միայն հաւատանք , Որդեակ ,
 որ Դաւթի դուշակութիւնը տիրապէս կը
 լրանայ . « Եղիցի խաղաղութիւն ընդ ամե-
 նայն երկիր . և ի վերայ գլխոց լերանց : Առ-
 ցեն լերինք զխաղաղութիւն ժողովրդեան և
 բլուրք զարդարութիւն » :

Այլ եւս թողունք այս ընդհանուր և ան-
 հնարին խորհրդածութիւնք . թող քաղաքա-
 կանութեան մոլորադարձ անիւր շրջի դառ-
 նայ , փշրէ ու ջախջախէ ժողովուրդին ընկ-
 ճուած պարանոցը , մինչեւ ինքնին ժողովուր-
 դըն ուշաբերի , գտնէ իւր ազատութեան ճա-
 րըն ու դարման , որոց համար շատ գրեցի ու
 կրկնեցի քեզ թէ ի՞նչ է :

Դառնանք այժմ խօսինք ընկերսիրութեան
 այն պարտիքներու վերայ , որոց առ հասա-

րակ պարտական են Աւետարանին հաւատա-
 ցող որդիքներ :

Բայց թէ կուզես ճշդիւ իմանալ , Որդեակ
 իմ , թէ ի՞նչ է ընկերսիրութեան պարտիք ,
 օրչափ և մինչեւ ո՞ւր . և ո՞վ է մեր ընկեր .
 միայն մեր ընտանի՞ք , մեր ազգակա՞նք , մեր
 բարեկա՞մք , մեր դրացի՞ք , մեր ազգայինք
 կամ հայրենակի՞ցք , և կամ այն մարդիկ , զո-
 ըրըս մենք կը ճանաչե՞մք : Ո՛չ , Աւետարանի ըն-
 կերսիրութեան պարտիքը ընդհանուր մար-
 դասիրութիւնն է . երբէք այդ խտրող բառե-
 րը չի ընդունիր . « Եթէ սիրէք դուք զսիրե-
 լիս ձեր , կամ փոխ տայք միայն բարեկամաց
 ձերոց ո՞ր շնորհ է ձեր » . Քրիստոս խօսեց :

Ուստի ընկերսիրութեան մեծ պարտիք
 պէտք է համատարածի բոլոր մարդկային ըն-
 կերութեան վերայ , չխտրելով երբէք , ոչ
 ազգ , ոչ կրօնք , ոչ մեծ , ոչ փոքր , ոչ ծա-
 նօթ , և ոչ անծանօթ . այլ ընկեր համարել
 հաւասարապէս ամէն մարդ որ իւր նմանա-
 կից պատկեր կը կրէ :

Եւ առ այս ապացոյց՝ մի առակ բերեմ
 քեզ Աւետարանէն , որով ծայրագոյն ընկեր-
 սիրութեան օրինակը կուտայ Յիսուս իւր բո-
 լոր հաւատացելոց : Երբ կեղծող օրինական

դպիր մի փորձելով զՅիսուս կը հարցանէր .
 — Վարդապետ , զի՞նչ գործեցից , զի զկեա-
 նըս յաւիտենականս ժառանգեցից : Յիսուս
 պատասխան կուտայ , յօրէնս զի՞նչ գրեալ է և
 ո՞րպէս ընթեռնուս : Կը պատասխանէ դպիրն .
 թէ . Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո յամենայն
 սրտէ քումմէ . . . և այլն . և զընկեր քո իբ-
 րեւ զանձն քո » : Յիսուս դարձեալ կը պա-
 տասխանէ . Ուղիղ ետուր զպատասխանիդ .
 զայդ արա և կեցցես : Պարծող դպիրն սկսեց
 կրկին անգամ հարցանել . « Եւ ո՞վ է իմ ըն-
 կեր » . որպէս թէ չգիտէր : Յիսուս այնուհե-
 տեւ թողուց խօսակցութիւն և սքանչելի ա-
 ռակով մի պատասխան տուաւ :

« Այր մի իջանէր յԵրուսաղէմէ Յերիքով
 անկաւ ի ձեռս աւաղակայ » և այլն :

Դու շատ անգամ լսեր ու կարդացեր ես
 այս խորհրդաւոր առակը , որով Յիսուս ընդ-
 հանուր և անխտիր մարդասիրութիւն կուսու-
 ցանէ , և աշխարհիս համայն մարդկային ազգը
 միապէս ու հաւասար ընկեր կանուանէ : Յի-
 սուս Մովսիսի նման միայն Եբրայական ազ-
 գին մարդ չէր , որ խտրէր Եբրայեցին ու Ե-
 գիպտացին . այլ նա համայն աշխարհի , համայն
 ժողովրդոց մարդն էր : Նա չգիտէր երբէք

հրէայն և Սամարացին խտրել : Այնպէս կը
 թուի թէ այդ հարցաբան օրինասէր դպիրն
 հրէայ էր , որ զՍամարացին մահու չափ կա-
 տէր . Քահանայն և Ղեւտացին եւս հրէայ
 էին . որք ճամբու վերայ ինկած անյարիր ա-
 ըիւնշաղախ վիրաւորը տեսան և առանց եր-
 բէք կարեկցելու՝ անցան դնացին : Չգիտենք
 թէ աւաղակներէն հարուածեալ անձն ի՞նչ
 ազգէ էր . Յիսուս նորա ազգի անունը կը պա-
 հէ և կը յիշէ միայն անկեալ թշուառին կա-
 րեկցող մարդ՝ որ բնիկ Սամարացի էր , եւ իս-
 կոյն գլխացաւ խեղճին վերայ , պատեց ու
 դարմանեց նորա վէրքը :

Ով գիտէ , գուցէ անկեալ վիրաւորն եւս
 կամ Սամարացի էր և կամ անծանօթ մի ան-
 ձըն . սորա համար այդ երկու անցնող հրէ-
 այ ուղեւորներն մոլեկրօնութեամբ իրենց
 սիրտը խստացուցին և չուղեցին տեսնալ ան-
 կելոյն աղէտը :

Երանի՛ քեզ , Որդեակ իմ , թէ ազնուա-
 սիրտ լինիս և այս առակի օրինակէն Գրիս-
 տոսի՛ քարոզած ընդհանուր ընկերսիրութեան
 և մարդասիրութեան օրէնքը սրտիդ մէջ խո-
 րագոյն դրոշմես , գլխասիրտ գորովասիրտ ե-
 ղիր . այս աշխարհին հրապարակին վերայ ան-

կեալ վիրաւորներ շատ կան, չէ թէ միայն ամայի լեռներու մէջ ուր աւաղակաց որջերն են, այլ նոյն իսկ բազմաթողով քաղաքներու և շինութեանց մէջ. և ո՛վ զարկեր ձգեր է զանոնք ի գետին. — զօրաւորաց զրկանք և հարստահարողաց ձեռք: Երբ կը պատահին քեզ այդպիսի զրկեալներն, անկարեկից աչքով մի տեսնար և անցնիր առանց կատարելոյ ընկերսիրութեան պարտիքդ որչափ և կարող ես: Աշխարհիս թշուառները մի զններ թէ ո՛վ են և ի՞նչ ազգէ. բաւական է որ տեսնաս թէ նոքա եւս քեզ նման մարդ են, քո պարտիքն է թշուառին վերայ գթալ. քեզ ի՞նչ փոյթ նորա լեզուն և կրօն:

Յիշէ, Որդեակ իմ, Յիսուսի վերջի պատասխանը, զոր տուաւ օրինասէր դպրին, «Չայդ արա և կեցցես»: Գնա կատարէ ընկերսիրութեան պարտիքներդ. և յայնժամ կապրիս դու: Թէ ասես բարձրութենէն ինկած ստրկացած ազգերուն վերականգնումն ի՞նչ է. կասեմ ընկերսիրութիւնն է: Թէ ասես հայրենիքը կորուսած ցիրուցան եղած ազգի միութիւն կամ վերադարձն ի՞նչ է. կասեմ ընկերսիրութիւնն է: Թէ ասես զըրկեալ հարստահարեալ ազգերու ազատու-

թիւնն ի՞նչ է. կասեմ թէ մատնտու չը լինել, այլ զիրեար պաշտպանելով զօրանալու հնար ընկերսիրութիւնն է: Թէ ասես մի ազգի սրտէն երկպառակութեան ոգին հանելու համար ճարն ի՞նչ է. կասեմ եթէ ընկերսիրութեան ոգին կենդանի պահէ, այդ վատ ոգին ինքնին կը մեռնի: Թէ ասես մեր աշխարհի հին աւերակները շինելու համար ի՞նչ պէտք է. կասեմ թէ ընկերսիրութեան ձեռք և ուժ պէտք է որ ձեռք ձեռքի տան և մի մի քար տանելով նորա հիմն դնեն: Հապա թէ ասես մեր սրտի և ոգւոյ աւերակներն ինչպէ՞ս շինենք. զորս քակեր է և կը քակէ դեռ մեր բաժանասէր ձեռք, մեր հին բարձրայօնութեան ոգին, մեր անսիրելիութիւն իմաստութեան, մեր հեղգամտութիւն վատասրտութեամբ հանդերձ, մեր հովուաց տգիտութիւն և հօտին անընտրողութիւն, մեր օտարասէր բարուց հակամիտութիւն, մեր անսկզբունք յեղյեղուկ միտք, մեր վարչական ընթացից միշտ երերուն փոփոխական վիճակ, և մեր անմիաբան ապիկարութիւն, մեր պարտուց և իրաւանց մէջ միշտ պարտազանցութիւն, մեր՝ օրինաց կանոնաց դէմ միշտ հետտող ստահակ ոգին. և մեր ա-

մէն շուտափոյթ ձեռնարկութեանց մէջ ան-
յարատեւող անարդիւն ձեռք և այլն : Ո՛հ ,
Որդեակ իմ , քանի՞ շատ են այդ քանդող
ձեռքեր . բայց դու մի վհատիր . դարձեալ
այդ ամէնուն դեղ և դարմանն՝ Աւետարանն
է , իւր լոյսն է , իւր քարոզած ընկերսիրու-
թեան միացուցիչ ոգին է . որ քան զամէն զօ-
րութիւն զօրաւոր է , և որոյ առաջ նկուն կը
դառնան , կը խոնարհին աշխարհիս ամէն դժ-
ուարութեան ուժերը :

Այլ աւա՛ղ , չգիտեմ թէ մարդիկ ե՞րբ
պիտի ճանչնան այդ մեծ բարոյական զօրու-
թիւն , այդ երկնային զօրավիգ ձեռք , զոր
Յիսուս տուաւ իւր հաւատացեալ ժողովուր-
դին և զայն այդ զէնքով զինուորեց . որպէս
զի նա կռուի աշխարհին դէմ իւր կեանքն և
ազատութիւն ապահովէ : Երբ խօլամիտ մար-
դիկ կը կարծեն թէ մի մի մնալով զօրութիւն
կը կազմեն առանց ընկերական սիրոյ միու-
թեան . այդ շատ սխալ է , դորա փորձեր
յաճախ կը տեսնամք աշխարհիս վերայ , զի
այդ մի մի առանձին ուժերը , առանց ըն-
կերական սիրոյ միութեան՝ մի մի կը ջլատ-
ուին ու կը ջախջախուին :

Բոլոր կեանքդ և քո անձն թէ Աւետա-
րանին և թէ նորա քարոզած ընկերսիրու-
թեան համար նուիրես արժան է : Սիրոյ մեծ
օրինակ մեր առջեւն անցաւ զնաց Գողգո-
թային գլուխ . Սէրն ի սէր մարդկային ըն-

կերութեան նուիրեց իւր անձն , և որ բանիւ
կը քարոզէր զայն արդեամբ կատարեց աշ-
խարհին առաջ : Տեսէք ու չափեցէք , մար-
դիկ . Մեծ քան զայս սէր ոչ գոյ . եթէ ոք
զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին . ասաց և
մեռաւ :

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Ս Ի Ր Ա Ք Ա Ռ Ս Ս Մ Ո Ւ Է Լ

ՅԱՆԿԱԼԻԻ Որդեակդ իմ Սամուէլ , կեանքիդ ա-
ռաջին շրջանի դասերն աւարտեցի . թոյլ տուր ինձ
որ փոքր մի հանդիմ , միաքս ու հողիս կաղզուրի ,
թէ ողջ մնամ ես և Աստուած զքեզ ողջ պահէ , մի
բարեղէս ժամանակի մէջ կսկսիմ դարձեալ խօսիլ
երկրորդ շրջանի դասերդ . զի դեռ ես գրել կըսի-
րեմ , ոգիս յօժար է . եւ դու լսել ու կարդալ կը
սիրես , ոգիդ փոթեռանդ է գիտես ու կը ճանաչես
քո յառաջգիւմութեան ժամանակ :

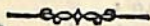
Հայրական ու կրթական դասերս խնամով պա-
հէ յուշիդ , միշտ յիշէ թէ եւ ես քանի՞ խնամով եւ
սիրով խօսեցայ քեզ : Յս քո մշակն եմ , Որդեակ ,
այս իմ սեւ սեւ գրեր իբրեւ մի մի ցորենաճատասք
սրտիդ պարարտ երկրին վերայ ցանեցի այժմիկ . եր-
կինք իւր արեւով եւ անձրեւով բուսուցանէ , եւ
Աստուած աճեցուցանէ , ինչպէս կը խոստովանի Պօ-
ղոս : Գու պողաբեր լինիս այնչափ մինչեւ միոյն
տեղ հարիւր բերես , եւ ես եւ քո հայրենեաց կա-
րօտ որդիքներ սերախ ուրախ վայելենք քո առատ
ու շահեկան արդիւնք :

Քրիստոս իւր աջով զքեզ օրհնէ , ինչպէս օրհնեց
իւր մշակ աշակերտները . եւ դու երթալով պըտ-
ղաբեր լինիս , եւ քո բարի պտուղն ու յիշատակ մը-
նայ աշխարհիս վերայ :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ե Ա Ն

Երև	Տ-ը	Վերջ-ի	Ուշիչ
44	2	ընական	բնական
47	4	կաթ	կուտ
49	44	հովուութիւն	հովուութիւն
24	44	անղանաղան	զարմանաղան
32	12	տակաւապետ	սակաւապետ
35	44	պառան	պառաւ
55	40	բարիքներ	բարիներ
64	22	իշխանութիւն	աշխատութիւն
75	20	սակաւապետ	սակաւապետ
89	2	աշխարհիսա	աշխարհիս ա- դարակին
93	4	ի՞նչ է պէտք է	ի՞նչ պէտք է
96	25	կորութիւն	կուրութիւն
425	3	արմտեան	արեւմտեան
433	43	հաճարի	հանճարին
433	10	միայող	միայող

Իստ

Ը

« Ազգային գրադարան

NL0167491

